
A falu születése

Mit tudunk a község nevének eredetéről?

Valamikor az Árpádok korában a Győr és a Monoszló nemzetség vette birtokába a Kapos folyó mentét és a Zselic vidékét. A Bő–Győr nemzetség 1061-ben a Zselicszentjakabi Monostort, míg a monoszlóiak a ropolyi uradalmat és birtokközpontot alapították meg. Mindkét uradalomhoz számos, ma már csak történelmi emlékeinkből ismert falu tartozott jelentős nagyságú területtel, de a tatárjárás és az ezt követő törökdulás ezekből a településekből alig hagyott meg valamit.

A Bő–Győr nemzetség hosszú évtizedek alatt több ágra szakadt. A belőlük származó Ders nemzetség Szerdahelyi ágából alakult ki a Dancs–Dersfi, az Imreffy és a Dersffy család. Aki behatóbban foglalkozik a családok történetével, az tudja, hogy békétlenkedő, egymással is hadilábon álló nemesek voltak, akik ügyes-bajos dolgaikkal igen sok munkát adtak a somogyvári hiteles hely konventjének.

A ropolyi rönkvár helye a térképen a *Hideg-tető* néven jelzett erdős dombtetőn ma is jól látszik. Ezt a dombvonulatot a *Gerzence* és a *Vár-víz* ér fogja körül, melyek a *Berki-patakot* táplálják. Ezen a helyen kapott 1192 körül Makariás ispán vásártartási jogot a *szerdai napokra*. Ezután az időközi vásárokat azon a helyen tartották meg, ahol *Szerdahely* kialakult. Ide futottak össze a környező falvakból vezető utak; ide hozták termékeiket, a kecskebőröket, a dongafát, a fazsindelyt, a fából, bőrből készült eszközök sokaságát a környékbéli iparosok, kézművesek, és itt voltak az állatvásárok is.

Szerdahely tehát arról a napról kaphatta nevét, amelyen a vásárokat tartották. Volt Somogyban Keddhely (ma Kéthely), Péntekhely (Lelle mellett) és Csütörtökhely is Somogyudvarhely mellett a középkorban.

Szerdahely villa* vásárlás révén került a Dersfiek tulajdonába, ők viszont a birtok egy részét eladták a kegyuraságuk alá tartozó zselicszentjakabi monostornak (1298-ban).

Ezután a ropolyi birtokközpontot megszüntették, felégették, és 1385 körül új várat építettek a Kapos-mocsár egyik szigetére. (Ropolyújvár, Újvár, Kaposújvár.)

A Dersfiek birtokközpontjuk után kapták Szerdahelyi előnevüket, mely ezután azokra a falvakra is átragadt, melyek örökség vagy birtokelosztás révén jutottak a nemzetség másik két ágának birtokába.** Így említenek a középkori oklevelek Dersszerdahelyet, Zselicszerdahelyet, Bát-Szerdahelyet és Városszerdahelyet is, de pontos helyüket mind ez ideig még nem sikerült azonosítani. A mi Kaposszerdahelyünk valószínűleg Városszerdahely lehetett, mivel előbb a ropolyi, majd a kaposi várakhoz tartozott. Erre utal a neve is.

*A magyar középkori oklevelekben a villa falut jelent.

** A Dancs, Ders és az Imreffy nemzetségről van szó.

A Szerdahelyi Dersfiek az ország leggazdagabb nemesei közé tartoztak. Az ország minden részén voltak kisebb-nagyobb birtokaik, a család egyes tagjai pedig a királyi udvar körül forgolódtak. Volt, aki a király étékfogója vagy kardhordozója lett, és volt olyan is, aki alaposan kivette részét a török elleni hadjáratokból. Harcos birtokosok voltak. *Nemesi címerükben kék pajzsban arany liliom látható.* Ugyanilyen színű volt a zászlójuk is.

Ha már az elmúlt századok útvesztőiben bolyongunk, azt is meg kell említenünk, hogy ez az óriási birtok 1426-ban csaknem szétesett, amikor a balkáni harcokban Szerdahelyi Ders Márton bán török fogságba esett. Kiszabadulásának fejében a családnak olyan nagy váltságdíjat kellett fizetnie, hogy birtokaik nagy részét el kellett zálogosítani.

Szerdahelyi birtokukat – köztük Kapos várát is – egészen a középkor végéig megtartották. A török közeledésének hírére a szomszéd birtokos Mérey családdal együtt más vidékre költöztek, és többé nem tértek vissza. A nemzetiség a százötven éves török uralom alatt kihalt.

Egy forrás legendája

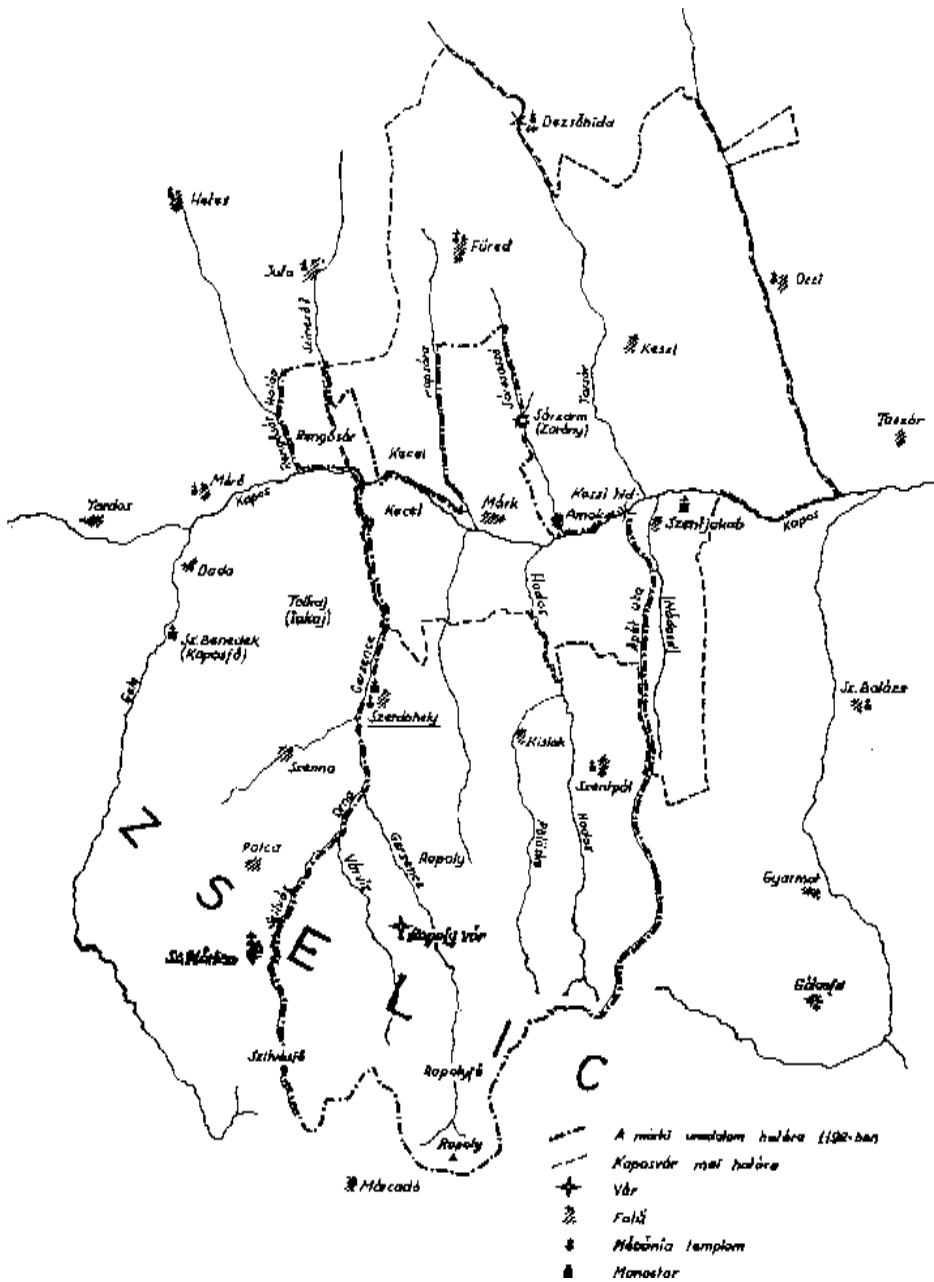
Szerdahelyen az Árpád utca végén jó vizű forrás fakad. Ennek a valami-kor téglalotzatba foglalt csobogónak Jó-kúti-forrás a neve. A régi boltozat sajnos már nincs meg, egy kútgyűrű nehezedik rá, pedig régi állapotában a község egyik érdekessége lehetne.

A pálos rend története egy érdekes legendát őriz, amely egy kolostorhoz közeli forrásról szól.* Így az is lehet, hogy a szerdahelyi forrás alapköveit még a szerzetesek rakták a forrás fölé, és innen hordták fel a vizet garabonciás lakóhelyükhöz.

A legenda szerint egy szerzetes, aki áhítatosságát ennél a forrásnál szokta végezni, körtefából egy Mária-szobrot faragott, és azt egy öreg fa odvában helyezte el, mely előtt friss forrás fakadt. De háborús idők jöttek, és a szerzetes más vidékre költözött. Ez időben a környék rettegett rémének, egy hírhedt rablónak a felesége Isten különös csapásaként két szörnyszülöttnek adott életet. A borzalmas csapás hatása alatt a haramia gondolkodóba esett, és mélységesen megbánta eddigi cselekedeteit. Egyszer mély álmában megjelent neki Szűz Mária, aki arra biztatta, hogy gonosztettek helyett a forrás vizében mossa meg szörnyűséges ivadékait. Amikor ezt megtette, és jó útra tért, a két fiúgyermek szép emberi külsőt nyert. A volt rabló a forrás vizében megpillantotta a Szűzanya tükörképét, vagyis az odvas fába rejtett Mária-szobrot, amit csodának vélt. Ekkor a megtért ember kápolnát építtetett, melynek oltárán helyezték el a talált szobrot.

Ezért is nevezték el a szerdahelyi kolostor kápolnáját Szűz Máriáról...

*Az is előfordulhat, hogy a Szentkúti-forrásról van szó.

1. ábra: A márki (Ropoly-vári) uradalom a XIII. század elején.
(Győrffy György szerint.)

Pálos remeték Szerdahelyen

Aki nem ismeri a pálos remeték történetét, az nem ismerheti Kaposszerdahely történetét sem. A pálos rendet Boldog Özséb esztergomi kanonok alapította 1250 körül Pilisszentkereszten, Remete Szent Pál tiszteletére. Ez volt az egyetlen magyarországi alapítású római katolikus szerzetesrend.

Tanulva a tatárjárás borzalmaiból, a pálosok előszeretettel építették monostoraikat rejtett erdei helyekre, lehetőleg valamilyen vár vagy várszerű erősség közelébe, hogy veszély esetén ide menekülhessenek. (A mi esetünkben ez az erődítmény Ropoly vára, később pedig Kaposújvár lehetett.)

A szerzetesrend hivatása az elmélyült meditáció volt, de a történelem zavaros napjaiban karddal is kivették részüket az ellenség elleni harcból.

„Az Istenért, hazáért!” – volt a jelszavuk.

A pálosok ruhája kezdetben barna színű volt, de Nagy Lajos király közbenjárására V. Orbán pápa ezt a színt megváltoztatta, és megengedte, hogy fehér ruhában járjanak. Ezzel megkülönböztethették őket az „*elszaporodott kóbor*” szerzetesektől. Öltözetük fehér csuhából, fehér övből és skapuláréból, felette elől kerek, hátul csúcsba nyúló és a végén kisebb gallérból, valamint fekete papi füvegéből állott. Ruházatukat jellegzetesen magyar zsinóros kapcsolókkal fogták össze.

A remeték – hitéletük mellett – jelentős és hasznos gazdasági munkát végeztek. Ismert volt gyógyító tevékenységük, monostoraikban gyógynövény-tárat tartottak. Meghonosították vidéünkön a méhészetet, a szőlészetet és az állattenyésztést, halastavakat létesítettek, malomgazdaságukat pedig királyi rendelet védte és biztosította.

Szerdahely és környéke minden feltételnek megfelelt, hiszen gazdag leelő, friss vizű patak és számos forrás van ezen a vidéken, halgazdaságukat pedig a most Halasi-árok néven ismert területen létesített mesterséges tóra alapozták.

Somogyban az első kolostort (monostort) 1260 körül alapították Nagyszakácsiban. Wetahidán (Somogyvámoson) 1310-ben, Mindszenten (Balatonszemesen) 1323-ban, Szentpálon (Somogydöröcskén) 1333-ban alapítottak monostort, ezt nevezik „remetei kolostor”-nak.

A környék egyik legbefolyásosabb birtokos nemese, Szerdahelyi Dersfi Miklós 1335-ben – engedve a pálosok kérésének – Szerdahely déli határában, a mostani Hellmann-féle telken építtetett kolostort *Szent László tiszteletére*. E mellett állott a kegyúri család 1330 körül épült temploma, melynek a pápai tizedjegyzék feljegyzései szerint egy *Tamás* nevű pap volt a plébánosa. Érdekes, hogy hatvan évvel később a rend főnökének is „Tamás pap” volt a neve, de nem valószínű, hogy azonos személyről lenne szó.

Még Szent László király rendelkezett úgy, hogy a temetőket a templomok körül helyezték el, és ezt a törvényt később IV. Béla királyunk megerősítette.

tette. *Itt, a Hellmann-telek környékén, a délnyugati lankás domboldalon most is számos sír- és csontleletre, valamint régi eszközök maradványaira akadnak földművelés közben a helybeliek.*

A kolostorhoz sok történelmi emlék fűződik. Megbízható közlés szerint Mária királynő, Nagy Lajos király lánya – később Zsigmond király felesége – halála előtt egy évvel, 1394 augusztusában a segesdi királynéi birtokon tartózkodott, és innen augusztus 10-én Szerdahelyre ment át búcsúba. Eszerint a középkori templom búcsúja Lőrinc napján volt.*

A szerdahelyi kolostorról e könyvben még többször lesz szó. Hogy a Dersfi család szívesen viselte a monostor dolgait, az is bizonyítja, hogy egy évszázadon keresztül a tizenhét szerzetes fejedelmi módon élt, és az egyház hatalmas vagyona tette. A Kapos folyónál, *Kecelnél* két malmot, a monostor alatti völgyben halastavat, 1345-ben Petőfalván, 1424-ben pedig Szentlukafalván jelentős birtokokat kapott a pálos rend. *Szerdahelyi Sebestyén*, a *Dersfiek* a kolostor környéki részeket, *Várdai Mihály* a várdai és jutai, az *Imreffy család* és *Szerdahelyi István* a szili birtokokat adományozta a pálosoknak 1484-ben. Hamarosan övék lett Taszár is.

A pálosok kolostorai hadi építészeti előnytelen helyekre épültek. Nem magasabb dombtetőkre, mint pl. Zselicszentjakab vagy Somogyvár, hanem inkább folyóvizekhez közeli, gazdaságilag jobban művelhető földekre. A szerdahelyi remeterend kolostora és a Dersfi-féle úrilak elég közel volt Kaposvárhoz, hogy a várat többször is ostrom alá vonó magyar nemesek egymás közötti háborújából ne maradjon ki. A kaposi várban lakó elszegényedett gyaloghajdúk rémtetteiről több helyen is megemlékezik a történelem. A szerdahelyi gazdaság jobbjai éppen úgy megsínylelték az erőszakosságokat, mint később a török alatt elszegényedett népirtást.

A török portyázók a mohácsi vész utáni időkben megjelentek ezen a vidéken is, a szerzetesek pedig fokozatosan elhagyták a korábban biztonságosnak hitt falakat. 1540-ben már csak három szerzetes tartózkodott a szerdahelyi kolostorban. Rövidesen ők is eltávoztak az ország nyugalmasabb vidékére.

Jól tették! A somogydöröcskei remetei kolostor 24 szerzetesét egyszerűen kardélre hányták a törökkel tartó tatár portyázók. A török bevonulása és Kaposvár eleste (1555) után holttestekből rakott hegyek éktelenkedtek az egykor virágzó búzaföldeken...

Ezzel Szerdahely község középkori története befejeződött.

Mi maradt meg a szerdahelyi pálos kolostorból? Úgyszólván semmi. Az alapok a föld alatt húzódnak, és feltárássra várnak. A pálos építészet jeles kutatója, Guzsik Tamás „Eltűntnek hitt pálos építészet Somogy megyében” című kitűnő munkájában ezt írja:**

„A megyei pálos építészeti szempontjából a következő objektum, Szerdahely – sajnos – problémamentes. Ugyanis a téglatormelékes szántóföldet és egy bizonytalan eredetű pincét leszámítva [Ez a hétszázas években készült. A Szerző] nincs értékelhető részlete.

* Dr. Sebestyén Béla történész közlése, 1939.

** Levéltári évkönyv 17., 1986. 17–18. oldal.

Kaposszerdahely község belterületének déli részén egy újabban épült lakóház, a hozzá tartozó, korábbi gazdasági épület (istálló) helyén állt a kolostor. A házhoz tartozó konyhakert és szántó föld összefüggő kultúrréteget tartalmaz. Az épületegyüttestől délre, a szántó föld szélén pince van. A $10,5 \times 3,3$ m belméretű, nagyjából K-Ny-i hossz tengelyű ($13^\circ 08'$) helyiség lejárata nál keresztirányú, 1,5 m széles folyosó kétirányú indítása figyelhető meg, benne szórványos, rendszertelen bontás, kutatás nyomával. Elképzelhető, hogy a pince az egykori kolostorhoz tartozott: a pincétől északra lévő – szintén korábbi – istálló tengelye merőleges a pince tengelyére. A kolostor diszpozíciója – ásatás nélkül – nem határozható meg”...

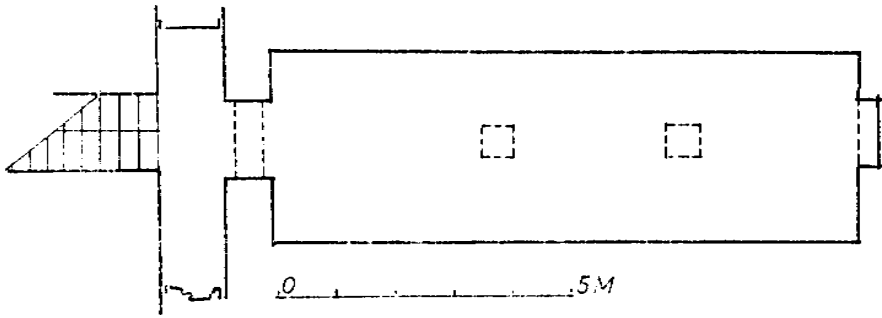

2. ábra: Pálos kolostorhelyek Somogy megyében.

(Jelölések: + = romjaiban vagy terepnyomokban felismerhető kolostorhely;

⊕ = nem felismerhető kolostorhely;

• = az azonosításra szolgáló községek.) Guzsik Tamás térképe

3. ábra: Szerdahely (Kaposzserdahely), a kolostor helyén álló pince alaprajza.
Guzsik Tamás felmérése és rajza. (E könyv szerzője szerint ez a pince a török utáni újratelepülést követően készült a volt kolostor épületanyagából.)

*A középkori templom helyére 1802-ben kápolnát építettek,
melynek maradványa ma is megvan a Hellmann-féle telken.
A boltíves ablakok az épület régiségét bizonyítják*

Tóka j története

Tóka j besenyő eredetű szó. *Folyó menti erdőt jelent*, és ha egy kicsit széjjelnézünk Alsó- és Felső-Tóka j vidékén, valóban egy patak és egy folyó zárja körül a határát. Valamikor nem is Szerdahelyhez, hanem Kaposmérőhöz tartozott, annak egyik pusztája volt, csak 1950-ben csatolták Kaposszerdahelyhez ezt a szép vidékű települést. Ma Dózsa-telep néven ismerjük a dombtetőre épült utcácskát. Ez Felső-Tóka j, az Alsó-Tóka j pedig a jól ismert parkerdőt és tartozékait jelenti a halastavakkal, lövöldével, erdei kilátóval és a már megsemmisült erdei tornapályával együtt. A hetvenes években készült létesítmények legnagyobb része tönkrement, mivel a közjóléti erdőket építő minisztérium nem számolt az emberi barbárság abbéli megnyilvánulásával, ami az építmények feldúlását és eltulajdonítását jelenti.

Az erdő viszont változatlanul szép, csak lassacskán megszűnik a kirándulóerdő jellege, és újra gazdasági erdő lesz. A halastavak elmocsarasodtak. Alsó-Tóka jból Felső-Tóka jba egy széles földúton jutunk el, mely a Kaposvárról induló műútról jobbfelől ágazik le, mielőtt beérnénk Kaposszerdahelyre. Tóka jpuszta érintésével az erdő mellett vezet az út fel a dombtetőre, ahol néhány ház áll. Innen vezet – ugyancsak földút – Kaposdadára, Kaposújlakra és Kaposmérőbe.

Az észak–déli tájolású utca végén jobbra avar temetőt jelez a térkép, bár az is lehet, hogy a középkor végén itt élő nép temetője volt. Ugyanis a templomrom és a régi falu romjai néha-néha előkerülnek a föld alól, de tudjuk azt is, hogy ugyanebben a korban szép úrilak is állt itt, a volt *Felsőmajor* területén.

Tóka j és környéke 1246 körül került a Mérey és a Perneszi család kezébe. A mostani Berki-pataktól nyugatra eső területrészek, a falvak és puszták többsége *szolgáltató falvak* voltak a királyi udvarnokok birtokaként. A tatárjárás után viszont tulajdonjogilag is a már említett két család kezébe kerültek, ami miatt számos birtoklási per folyt a nemesek és a nádorispán között. A tóka j birtok végül is a *Mérey család* birtokába került, amikor 1266-ban Mérey Sándor fia, László és testvé-rének fiai, Domokos, János és Mihály a királytól kapott birtokot egymás közt felosztották. Eszerint a Mérőn lévő rész Domokosnak, Jánosnak és Mihálynak jutott a Kaposon telepített, Mérő felé eső malommal, a Tóka jon lévő rész pedig Lászlónak a Kaposon lévő, Tóka jhoz közeli malommal, amely közvetlenül a két első malom mellett volt. László része a Kapos folyótól *Szennapatakig* terjedt. Megegyezték abban is, hogy a Zselicben lévő erdőt közösen fogják használni úgy, hogy az egyik fele Lászlóé, a másik pedig a három fiúé, akik Lászlónak még 6 márkát fizetnek. Kijelentették azt is, hogy ha valamelyik fél a megállapodást visszavonná, 30 márka büntetésnek veti alá magát.

Megállapodás ide, megállapodás oda, a királyi hatalom közbeszó lt. Róbert Károly király 1335-ben (ekkor kezdték építeni a szerdahelyi monostort) úgy rendelkezett, hogy azokat a királyi birtokokat, melyeket a tatárjárás utá-

ni időkből a nemeseknek adományoztak, ismét királyi tulajdonba veszi, mégpedig a királyi udvar ellátása érdekében.

A kor szokása szerint a helyszínen idézték az illetékes birtokosokat, akik közül többen a rendelkezés ellen foglaltak állást, vagyis „ellentmondtak” a rendelkezésnek. Pál országbíró ezután Visegrádra idézte valamennyi nemeset, hogy tisztázza a helyzetet. Az ellentmondók között voltak a Méreyek is, akik – mint azt a következőkben látni fogjuk – igazolni tudták birtokaik tulajdonának jogosságát.

A király képviselője és a Mérey nemesek előtt a kiküldött Vendégh fia, János „megfelelő ügyvédvalló levéllel” előadta, hogy mikor Szenna birtokot vagy földet mint volt udvarnokai tulajdonát a király nevében bejárva királyi kézre akarta adni, Mérey Jakab és Dezső ennek ellentmondtak, és bemutatják IV. Béla királynak Róbert Károly király által megerősített kiváltságlevelét, amely szerint az ő nagyapjuk idejében a birtokok miatt hosszas per folyt, és akkor a király Tókjait az ő családjuknak ítélte.

Mivel ez a birtokleírás eltért attól, amelyről a nemesek beszéltek, az országbíró elrendelte, hogy a királyi ember a fehérvári egyház káptalanának vezetésével megfelelő emberek kíséretében ismét járja be a határt, és az eredményről tegyen jelentést. Azonban egy kis „baki” történt. A káptalan megbízottja ugyanis Szenna és nem Tókjai határát járta be. Az országbíró most már a pécsi egyház káptalanát bízta meg azzal, hogy ismételjék meg a felmérést, de megbízottja most már az érdekeltek jelenlétében „járja meg Tókjai vitás határát”. A pécsi káptalan hamarosan jelentette az országbírónak, hogy a bejárás alatt az udvarnokok helyettes ispánjai, Simon falubíró, Szenna, Dada és Szend villák majorjainak népével a királyi ember és a káptalan küldöttségét fegyveresen megtámadta, és nyilazással megfutamította, „és ha el nem futnak, meg is ölték volna őket...”

Robin Hood-i kalandfilmbe kívánczoló történet. A terület művelőit elfelejtik értesíteni a készülő földmérésről. Azok észreveszik, hogy ismeretlenek forgolódnak a birtok körül. Különös szerszámokkal méricskélnék, ásnak, halmozgat emelnek, ezekre zászlókat tűznek ki. Idegen támadókra gyanaksznak. Az intézők fegyverbe szólítják a jobbágyokat, azok pedig nyilazással árasztják el az idegeneket. Az egyik nemeset el is találják, aki később bele is hal sérüléseibe.

Hosszas huzavona után Tókjai határát mégiscsak megállapították. A területet feltérképezték, és kitűzték az új határjeleket. A tulajdonjog pedig ismét a Méreyekre szállt.

A nyilazásnak mégiscsak volt némi haszna és következménye. 1337-ben Visegrádon az országbíró előtt megjelentek Mérey István fia, Jakab, valamint Tóth Simon és annak fia, Mihály, a királynak Szenna-villa falubeli jobbágyai, és együtt előadták a következőket: *„A király nevezett jobbágyaira Jakab testvérének, Bekének meggyilkolása miatt az esedékes per során fejeztetés várna, de Jakab megbocsájtott nekik. Ők viszont Jakab Tókjai nevű villájának területén lévő szőlőjüket fejeztésként átadják Jakabnak és örökösének.”*

Micsoda világ! Szőlőterületet adnak egy ember életéért. (Nem kell rajta csodálkozni. Még csak 1337-ben vagyunk, a középkor vége felé. Kolumbusz csak 155 év múlva fedezi föl Amerikát.)

1357 nyarán Mérey István fiai: Péter és János hivatalos személyek előtt megállapodtak abban, hogy a Somogy megyei Mere (Méró) birtokon, majd tartozékain és más birtokokon az atyjukról rájuk és testvérükre, Gergely Ágoston-rendi szerzetesre szállt birtokokat két egyenlő részre osztják, melyből az egyiket Péter, a másikat János kapja. Ebben benne van elhunyt testvérük, Szabó Jakab fiainak: Jánosnak és Miklósnak is a része. Ha e fiúk nagykorúak lesznek, akkor megkapják atyjuk és Gergely fráter részéből is a nekik járó, ahogy meg fogják kapni elhunyt atyjuk birtokrészét, amelyet két részre osztva, az egyik felet az egyik fiúval Péter, a másikat a másik fiúval János kapja a fiúk nagykorúságáig. [...] A vizeket, erdőket, kaszálókat és szénapadlásokat jobbágyaik úgy használják, mint azelőtt. János kúriájából öt ház Péteré, aki köteles azt elszállítani. A János kúriája körül levő gyümölcsös kertben a gyümölcsöt termő fákat, de nem a földet, úgy osztották fel, hogy a nyugati félen lévő Péteré, az északi részen lévő Jánosé lettek. A malmot közösen használják. A Tolke-birtokon mindketten négy telket kapnak. Az Adrianus telkén (kúria) levő malmot Péter, a Zerdahely-villa felé esőt pedig János kapja. Ugyanekkor szennai birtokukat is felosztották.

Mivel Mére, Tholkay és Zenna birtokokat az évszázadok során többször is adták-vették, örökölték, és pereskedéssel ide-oda osztották, történetüket nehéz követni. Néhány érdekességet azonban megemlítünk. Az 1369-ben kelt oklevelek emlegetnek egy malmot, „*mely Deér Péter (Sánta Péter) fundusán volt Zerdahely mellett*”. Ugyanitt írnak az alsó és felső folyásnál épített malmokról is, melyek nyilván a mai Berki-patakon voltak.

Ugyanebben az évben kelt oklevelek említést tesznek arról, hogy „a János és Miklós (nemesek) Tolke nevű birtokán az idegenek (betelepülők) szőlői után járó hegyvámot három egyenlő részre osztják.*

1370 októberében egy perről van szó, mely ugyancsak egy tókaji ügyet tárgyal, a Méreyek mint felperesek, Tolke-i Márton fia, László pedig mint alperes szerepel. A birtok elosztásnál Márton fia László kijelentette, hogy „*azt a földdarabot, amelyen a Szent László tiszteletére épült egyház van a magáénak, illetve az ő részéből kiszakítottnak tekinti(!)*”.**

A Szent László tiszteletére épült egyház pedig a pálos remeték kolostora volt.

*

A Méreyek és a Pernesziek a török megszállásig birtokolták Kaposmérőt és környékét. Amikor a török sereg 1555-ben Kaposvár ostromára indult, a mérői erődítést őrző lovas katonaság az erődöt felgyújtotta, majd Szenyér és Kapos várába menekült. (Kaposvár ostrománál valamennyien elpusztultak.)

A környék nemes urai, a Dersfiek, a Méreyek és a Pernesziek még időben elmenekültek az ellenség elől, közülük csak a Pernesziek jöttek vissza

*A betelepülők szlávok lehettek: a Mykov, Radov, Petrizlou nevek miatt erre következtethetünk.

** Borsos Iván: A Mérey család levéltára, 1265–1526. Levéltári évkönyv 24., 1993. 15–16. oldal.

száznegyven évvel később. Tó kaj lakosságát a török bizonyára elhajtotta a balkáni rabszolgapiacokra. A török adójegyzékben a minket érdeklő községek közül Bát-Szerdahely, Szerdahely város, Mére és Szenna szerepel, de Tó kaj nem. Valószínűleg ekkor pusztult el udvarháza, a mellette álló kis kápolnája és a majorság, és csak a felszabadító harcok után települt meg itt is a lakosság, de ezek már teljesen új arcok voltak. Dersfy Istvánról még annyit tudunk, hogy miután Kaposvár várából elmenekült, Kassa várkapitányá nevezték ki.

Amikor 1726-ban Madarász László alispán irányítása mellett megyénkben is megtörtént a birtokos nemesek összeírása, Mére és Tó kaj egyedüli birtokosai a Pernesziek lettek. Mivel a régi tulajdonosok nagy része kihalt, a királyi udvar jelentős birtokokat juttatott azoknak a nem tősgyökeres nemeseknek, akik mindvégig hűek maradtak a Habsburgokhoz, és akik részt vettek a török elleni harcban.

Így a Kaposvár környéki birtoktestek nagy részben Esterházy herceg tulajdonába kerültek. Majorátusa húsz falut és ugyanannyi pusztát foglalt magában, köztük Kaposvárt is. A Lengyel és Plirej családok uradalmához tartozott Dada és Szerdahelypuszta.

Az 1700-as években készült térképeken Tó kaj vidékét hatalmas őserdő borítja. Mérő felé azonban vannak a szőlészetre utaló nyomok. A nyolcszázas évek közepén az egykori majorság helyén Csoportospuszta feliratot találunk a térképen, Barnamajjossal együtt. Ettől nyugatra Bükümezű található. Tovább nyugatra van „Tada”, azaz Dadapuszta, északi irányban Poszáta. (Csoportospuszta most Kaposmérőhöz tartozik.)

A későbbi években Tó kajnak több tulajdonosa is volt. Örökség révén Alsószilvágyi Gaál János birtokolta, aki egy részét felparcelláztatta, de a terület nagyobb része változatlanul az Esterházyak hitbizományi birtoka maradt.

A harmincas évek végén Alsó-Tó kajban a Berki-patak mellett halastavakat ásott *Skublics János* uradalmi bérlő. Ezek már nincsenek meg. A mostani tavakat az erdőgazdaság létesítette a parkerdőprogram idején.

Az 1945–46-os földosztás során az uradalmi földeket a volt cselédek között osztották fel. Egy-egy újjgazda általában nyolc hold földet kapott. Ekkor létesítették a *Dózsatelepet* a Dadára vezető földút mellett, a tó kajai tetőn. Itt 30 házhelyet parcelláztak ki, de csak 18-an építkeztek ide az új tulajdonosok közül. Az utca végén, a középkori uradalmi major helyén tehénistálló volt, amit aztán 1990 után felszámoltak.

A termelőszövetkezet 1961-ben itt is megalakult, aztán 1990-ben a földek nagy részét visszakapták azok, akik a tsz megalakulása előtt tulajdonosok voltak.

Az 1950-es területrendezés során Tó kajpusztát Kaposszerdahelyhez csatolták, és ezután már a szerdahelyi tanács intézte a dózsatelepiek sorsát.

Az államosítás idején a Tó kaj-erdőt az Erdőgazdaság vette tulajdonba. Az 500 hektár erdőterület nagy részét 1973-ban közjóléti parkerdővé nyilvánították.

A tulajdonképpeni történelmi Tó kajpuszta a középkorban Szerdahellyel azonos nagyságú település volt. A birtok udvarháza a volt tsz-központ – ma fűrészte-

Tókaj története

lep és istálló –, valamint az erdészlak helyén állt, ugyanitt voltak a cselédlakások is. A település 1937–38-ban élte a virágkorát. Ekkor 30 család, 116 fő lakott Alsó-Tókajban, az erdész és a halászmester kivételével valamennyien gazdasági cselédek voltak.

Ma már csak a Dózsatelep érdemel említést, mivel szép fekvése, természet adta nyugalma miatt idegenek vásároltak itt telkeket, és építették fel üdülőházaikat.

Az Alsó-Tókajtól Dózsatelepig és tovább Kaposdadáig (Bárdudvarnok) vezető széles földút kövezése folyamatban van. Ennek elkészülte bizonyára meggyorsítja Kaposzerdahely-Tókajpuszta fejlődését.

Tókaji-parkerdő a halastóval

Tévedések útvesztőjében

A „másik” Szerdahely

Kénytelenek vagyunk ezzel a kérdéssel foglalkozni, mivel a Szerdahelyi család és a pálos rend történetét tárgyaló kutatók annak a véleményüknek adtak kifejezést, hogy Somogy megyében a középkorban több Szerdahely nevű falu is volt. Ezért a pálos kolostor helyét nem a mi Szerdahelyünk területén, hanem valahol Gálosfa és Tótváros közelében kell keresni.

A másik Szerdahely hipotézisét felvető írók és kutatók azokra a középkori oklevelekre alapozzák állításukat, melyek a Dersfiek pereskedése során készültek, és amelyekben a birtokközpontozó tartozó falvak nevét felsorolják. Ezekben a felsorolásokban természetesen szerepel a „másik” Szerdahely is, amelynek létezését nem is vitatjuk, csupán számos neves kutató tudós egybehangzó véleményének alapján azt állítjuk, hogy a mai Kaposszerdahelyünkön volt a Dersfi család eredeti birtokközpontja, és itt volt az 1335-ben épült pálos monostor is.

A kaposszerdahelyi plébánia középkori létét a másik tábor is elismeri, csak a család és a birtokok történetét tárgyaló tanulmányából egyszerűen kifelejt. Mi pedig azt állítjuk, hogy ahol plébánia volt, ott templomnak is kellett lennie, ahol templom volt, ott falu is volt, és volt úri lak, vagyis majorság. A plébániával kapcsolatosan ezt írja Tímár Péter*: *„Az 1333–1335. évi pápai tizedjegyzék a somogyi főesperességben két Szerdahely nevű plébániát említ. Az egyik Tókajjal együtt szerepel, ennek Tamás nevű plébánosa a mai Kaposszerdahely plébánosa volt, míg a másik Szerdahelyen János volt a plébános, aki két kis pensát fizetett. Ez utóbbi Szerdahely a szentlukai plébániával együtt szerepel. Mindkét plébános neve előfordul az ugyanazon évben másodszer is adózók között, az egyik Szend társaságában, a másik Szentmiklóssal együtt.”* (A szendi bizonyára a mi plébánosunk volt, mivel Szendpuszta Kaposszerdahelyhez igen közel van, Bárdudvarnoktól délnyugatra.)

De az országban volt több Szerdahely nevű település is, köztük a Kapos melléki Bát-Szerdahely, melynek sorsát és történetét nem vitatják. Annyi bizonyos, hogy a kaposi vár előerődítése volt, akárcsak Túskevár vagy Korokna. Ezt a ma már nem létező, nyoma sincs erődítést vagy a hozzá tartozó falut a mai Batéval azonosítják. Emellett szól egy 1555-ben készült kémjelentés, melyet a koroknai vár törököt figyelő lovasai készítettek, amikor a kaposi vár ellen gyülekező török sereg Baténál pihent. Ezt jelentik: *„A török biztosan Kapos ellen indul, csak a beglerbég (Tojgun basa) beérkezését várja. Most is olyan közel van a várhoz, hogy onnan egy jó tarackkal átlőhetne.”*

*Levéltári évkönyv, 1996 és 1999.

A batéi erőd a Kapos folyó melletti egyik dombon állhatott, a leírások szerint a szentjakabi monostorhoz közel. Az erődítés a török elleni harcokban nem szerepel, korábban elpusztulhatott, ma már maradványai sem találhatók.

Mit tudunk a bái kastélyról? A történelem során ennek az erődítésnek a Szerdahelyiek és a kaposi uraló Újlakiak közti villongásokban többször is szerepe volt. Egy esetben, miközben a vár ura favázas épületében békésen szunyókált, a kaposi vár tisztjei egy kisebb csapattal megrohanták, kifosztották, a birtokra vonatkozó okmányokat elvették, az erősséget felgyújtották, a vár urát pedig egy szál ruhában elkergették.

1345-ben a 36 faluból álló Dersfi-birtokot a két Szerdahelyi testvér: Miklós és Péter 18–18 arányban elosztotta egymás közt. Péter megkapta a pálos kolostor kegyuraságát (Péterfalva?), Bátot pedig a két testvér és utódaik közösen bírták. 1571-ben Bátszerdahelyet már nem említik a hivatalos török adórajstromokban.

A Szerdahelyiel kapcsolatos félreértések egyik okát abban kell keresni, hogy a família többször is osztódó ágai a „Szerdahelyi” előnevet az újabb birtokrészek kialakulásánál – ezzel is igazolva ősi jogaikat – a falvak neveihez hozzáragasztották.

A Szerdahelyi családnál erősen dominált Szent László kultusza, mivel birtokaik nagy részét a nagy királytól kapták. A mi Szerdahelyünkön alapított pálos kolostor is László király tiszteletére épült, mint arra „Tóka története” című fejezetünkben már utaltunk. A Méreyek tulajdonát képező Mére, Zenna és Tóka falvak (birtokok) perirataiban többször is említést tesznek a „Szent Lászlóról elnevezett szent egyházzól”, amely Tókajjal szomszédos. Ez pedig fényes bizonyítéka annak, hogy a pálos monostor a mai Kaposszerdahely területén volt. A pálos rend történetét leíró Kisabán Emil-féle könyv (1938) is ezt igazolja, amikor arról ír, hogy a remeték a Kapos folyón Kecelnél két malmot kaptak a Dersfiektől. (Kecel Kaposszerdahelytől 6 km-re van.)

Tudjuk, hogy a vitát végül is a régész ásója dönti el, amennyiben nemcsak Tótvárosban, hanem Kaposszerdahelyen is feltárják a romokat. Kaposszerdahelyen eddig csak leletmentő ásatások voltak, és nem tudunk arról, hogy az előkerült leletanyaggal mi történt. Legutóbb számos sírlelet került elő a feltételezett középkori templom mellől.

A régészeti feltárások Tótvárosnál elkezdődtek. Feltártak egy épületromot, melyről egy 1812-ben készült „Somogy vármegye helyrajzi és földrajzi leírása” című könyvben Tótvárosnál ezt olvashatjuk: *„Tótváros tekintetes Fesztetics Lajos úr hegyes-völgyes pusztája, amelyet néhány évvel ezelőtt kezdtek betelepíteni. [1790-ben!] Egy kőből épült és elég mély sáncárokkaal körülvett kastély romjai mutatják, hogy itt valaha erődítmény állott.”*

Volt-e másik Szerdahely? Mi is azt mondjuk, hogy volt. De az eredeti birtokközpontot, a Szűzanyáról elnevezett templomot és a pálos remeték kolostorának alapjait Kaposszerdahelyen kell keresni!

* Levéltári évkönyv 19., 1988. 85. oldal. Tóth Péter tanulmánya.

Hogy Kaposszerdahely középkori történetéről a valóságnak megfelelő képet adni milyen nehéz, álljon itt bizonyítékul a mindeddig első számú forrásanyagnak és hitelesnek tartott Csánki Dezső-féle Somogy-monográfia (1914) Kaposszerdahelyre vonatkozó szövegrésze:

„Kaposszerdahely- (azelőtt Szerdahely-) pusztá. A Győr-nemzetség ősi birtoka, honnan a nemzetség egyik ága nevét is vette. E birtokot 1245-ben Ders kapta. Utóda, Miklós, 1335-ben itt pálosrendű kolostort alapított, Szent László tiszteletére. Az 1346. évi osztály alkalmával Szerdahelyi Miklósnak jutott. Ugyanekkor említik a Szent Szűz tiszteletére szentelt templomát. Az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben plébániája is előfordul. 1408-ban Szerdahelyi Koron János birtoka. 1489-ben Szerdahely, másként Péterfalva, Szerdahelyi Istváné. Az 1443–1453. években részben Kaposújvár tartozéka /.../ 1715-ben gróf Esterházy Józsefé.”

Ugyanez a történetíró az 1894-ben kiadott *Magyarország történelmi földrajza* című könyvében csaknem ugyanezt a szöveget a másik Szerdahelyhez írja!

No, most melyiknek higgyünk?

*

Míg a mi Szerdahelyünk a török elvonulása után pusztából faluvá fejlődött, addig a másik Szerdahely úgyszólván nyomtalanul eltűnt a térképről.

Mégis, ezek után mi lehet a végkövetkeztetés? Nem lehet más, mint az, hogy a két Szerdahely a Dersfiek egyik-egyik birtokközpontja lehetett, miután a két Szerdahelyi testvér az 1346. évi birtokelosztáskor a hatalmas bitoktestet egymással 18–18 arányban elosztotta.

Gyaloghíd a futballpálya mellett. Épült 1999-ben

Amiről a térkép mesél

A betyárvilág emlékei

A község múltját feltáró és az írásos anyagok közt bújárkodó kutatónak nagy segítségére voltak a Kaposvárról és környékéről készült térképek.

Ezek – szám szerint öt – a II. József-féle 1784 körül készített térképtől kezdve az 1922-es gazdasági térképig érdekes útmutatást adnak a vidék korabeli helyzetéről és fejlődéséről.

A II. József-féle katonai térképen jól látszik, hogy Szerdahelypusztát egészen a kaposvári határig sűrű erdő öleli át. Ha elgondoljuk, hogy ebben az időben kezdődött el a betyárvilág, akkor könnyen felfoghatjuk ennek a jelentőségét, mivel a kaposvári vásárra igyekvő parasztokat és kereskedőket állandó veszély fenyegette.

A régi (Kossuth Lajos utcai) temető Kaposvár felé eső oldalánál Wirts feliratot találunk, amely Wirtschaftot, vagyis gazdaságot jelenthetett. Azonban az is lehetséges, hogy a városba vezető út mellett egy kocsmá állt. Ebben az esetben a rövidített Wirts. írás alatt Wirtshaust, vagyis vendéglőt kell érteni, és ez az utóbbi a valószínűbb.

Ebben a kérdésben Mérey főispán 1864-ben keltezett és 1867-ben végrehajtott rendeletére utalhatunk, melyben elrendelte a „félreeső helyeken lévő csárdák és tanyák” lebontását, mégpedig a „közbiztonság helyreállításának érdekében”. A lebontandó csárdák között van a „Barna csárda Szerdahelypusztán”, melyet bizonyára a betyárok is látogattak. Azt már a korabeli újságból tudjuk, hogy amikor a csárda vastag tömésfalát kibontották, a fal és az ajtófélfá között egy álló helyzetben lévő emberi csontvázat találtak. A régi bűntény elkövetőjének és áldozatának nevét sohasem tudjuk meg...

Az eset előzményeként felettebb érdekes esetről számol be az 1808-ban készült Processus Criminales, vagyis a bűnügyi eljárásokról készült jegyzék.* E szerint 1806-ban a Horváth Csicsa bandájához tartozó Buzi Istók bandagot és orgazdát agyonverték a szerdahelypusztai csárdában.

Buzi őrizte azt a közös, négyezer forintnyi „vagyon”, amit a banda többéves működése során rabolt össze. Ebből a hatalmas összegből már csak 600 forint maradt meg, ezt is a kocsmárosnéra bízta azzal a megjegyzéssel, hogy ha történne valami, akkor ne adja ki a pénzt. Buzi Istók azonban pénzéhes ember lehetett, és hogy a pénz az övé maradjon, föladata a bandát. Emiatt az osztozkodáson megjelent betyárok, még mielőtt a pénzről kérdezték volna, baltával agyonütötték.

* Berta Gyula kutató szíves engedélye alapján közlöm.

Agyonveretése előtt még beszélt a kocsmárosnéval arról, hogy mennyi pénze van elrejtve, de hogy hol, az örökre titok maradt. Így halála után a pandúrok már csak a hatszáz forintot tudták megszerezni, ez lett volna az áruló jutalma. A szóban forgó négyezer forintnyi ezüstöt évekig kerestette a vármegye, de kereste a nép is, minden eredmény nélkül.

A hivatalos bűnügyi iratok arról számolnak be, hogy 1864-ben felszámolták Kara Miska bandáját. Most ebből idézünk: „Tegnap este Kulics József rabló és egy cinkosa, Horváth József, az utóbbi halva, az első pedig sebesülve a szerdahelyi erdőből Kaposvárra hozatott be. A rablók, akik Kara Miska bandájából valók, Szerdahelyen akartak betörni. A szerdahelyi erdő szélén azonban a kanással összeveszttek, aki meglőtte őket, és minden náluk lévő eszközt és holmit hátrahagyva elmenekültek. Kara Jós-kát a Kadarkút melletti erdőben agyonlőtték a pandúrok, társait pedig elfogták. Kutyási Leopold Ferencet és Köpe Jós-kát a vármegyei börtön udvarán főlakasztották. Kulics Józsefet és Horváth Józsefet árulás miatt a tűzharc idején társai lőtték agyon.”

A II. József-féle térképen a mai Hellmann-ház előtt vannak az uradalom épületei. A Jó-kút-völgyet, vagyis az Árpád utcát még sűrű erdő fedi, a völgy közepe nádas, mocsaras hely.

A Töröcskével szomszédos dombtetőn szőlőbirtok terül el, mely a Hellmann-házig húzódik. A ház helyén kúriát, udvarházat jelölnek.

Egy jóval később készült térképen (1853) a mai Kossuth Lajos utca jobb oldalán már áll néhány épület. Cselédlakások lehetnek, míg a Jó-kút-völgy és a templom közötti részen parasztházakat találunk.

Az 1924 körül kiadott gazdasági térkép szerint az Árpád utca teljesen kiépült; a téglauzem helyén „Zgl.” (Ziegel) rövidítést találunk, ami téglagyárat jelent. És valóban, a téglavető 1866 óta folyamatosan működött.

Ha a helytörténet-kutatók minden ellenőrzés és fenntartás nélkül elfogadják az előttük búvárkodók helytelen következtetéseit, és azokat forrásanyagként közlik, akkor maguk előtt görgetve mások hibáit ők is a félrevezetés eszközüvé válnak.

A már említett, 1853-ban készült térképen nagy hibát találtunk. Egymás mellett két Szerdahelyet ábrázolnak. Az egyik a mi Kaposzzerdahelyünk, mely akkor még puszta volt, a másik pedig egy soha nem létezett Szerdahely falu, valahol Kaposvár és Töröcske között, az országút mellett, ahol most a vízművek épületei állnak. Ez a pontatlanság könnyen megfeythető. Az történhetett, hogy a térképet készítő hadmérnök nem tudott magyarul, nem ismerte a vidéket, és talán az éppen ott legeltető pásztorembertől kérdezte meg a terület nevét. A tévedést később maga is észrevette, mert az utána készült térképeken már nem szerepel ez a kísértetfalu. Helyette a földterület valódi nevét írják: *Csordahegy* vagy *Csordahely*. Ezt érthették Szerdahelynek a térkép készítői.

Milyen utakon járhattak az újratelepülés után a szerdahelyiek? Szigetvár irányába Ropolyon keresztül vezetett az út, de ez már nincs meg, mert teljesen benőtte az erdő. Az erdészek és az arrafelé barangoló turisták tudják, hogy az a viszonylag széles töltés az erdőben a régi postaút volt, mely Szigetvárra vezetett.

Amiről a térkép mesél

Ha a falubeliek Kaposvárra akartak menni, akkor a töröcskeiekkel együtt tették meg az utat, és a Donneron keresztül mentek be a városba. Ennek az volt az oka, hogy a mostani Cseri út még nem létezett, ezt sokkal később alakították ki, amikor a Szokola mocsarát lecsapolták. A másik útvonal az Egyenesi út gerincén haladt végig Kecelnél, s a régi malomtöltésnél lépett át a Kaposon. Észak felé Somogyvárra, nyugat felé Segesdre és Kanizsára vezetett, Kaposváron pedig a Kanizsai és a Zárda utcán keresztül vitt a belvárosba és a piacra.

Volt egy másik útvonal is, amely Tókajon keresztül Dadára, majd innen a kisebb településeken át Kadarkútra, onnan tovább Lábodra, Nagyatádra és a Dráva vidékére vezetett. Ezen az úton haladt 1555-ben Tojgun budai beglerbég* Szigetvár ellen, miután Kapos és Korokna várát elfoglalta. Ezek az utak persze földutak voltak, nyáron porosak és sárosak, télen pedig járhatatlanok; ilyenkor Szerdahelyről csak lovas szánon lehetett kiutazni, de volt úgy is, hogy a falvak népe hetekig el volt zárva a külvilágtól.

Talán nem is ártott ez az elzártság. Annak idején jóval barátságosabbak és egymásra utaltabbak voltak a falusi emberek, mint manapság.

A Zselic és környéke

* A basa csak cím volt, a beglerbég pedig katonai rang. A bégek bégje.

A zselici falvak élete régen

Régen a falvak oda települtek, ahol az elsődleges életszükséglet, a víz, az élelem, a tüzelő és a legelő biztosítva volt. Különösen fontos volt az erdő, mely gyümölcssel, vaddal, építőanyaggal és tüzelővel látta el a falut; veszély esetén pedig a mély szurdokvölgyekben a lakosság menedéket találhatott.

Vannak községek, melyek a háborús események, az elemi csapások és egyéb társadalmi tényezők következtében pusztulásnak indultak, lassan el-sorvadtak, vagy fejlődésük megállt. Valamikor virágzó, városi rangú települé-
sek, melyeknek még vasútjuk is volt, lassan elnéptelenedtek, mivel a kor ál-
landóan változó követelményeit követni nem tudták.

Kaposszerdahely esetében ez éppen fordítva van. A régi jobbágyfalu a török időkben elpusztult, később pusztává alakult, majd több uradalmi major-
ság egyesülésével virágzó községgé fejlődött.

Olvasóimat bizonyára érdekli, hogy milyen is volt a zselici falvak, köz-
tük Kaposszerdahely népének élete úgy száz-százötven évvel ezelőtt, mi-
vel ennek ismeretében figyelemmel tudjuk kísérni a falu fejlődésének fo-
lyamatát.

A régi pusztai élet tárgyi emlékeiből szinte semmi sem maradt, de az egy-
kori utak, földek, dűlők, szőlők, rétek és erdőrészek földrajzi nevei a nép emlé-
kezetében még megvannak. Az egykori majorok helyét némi bizonytalansággal
meg tudják mutatni a szerdahelyiek, de a gazdasági épületeket már régen le-
bontották, ezekre nem emlékezhetnek. A helynevek eredetére e kötetben pon-
tos magyarázatot kap az olvasó.

A község múltját tükrözik a település formája, népének szokásai, templo-
ma, házai, temetője, lakóinak mindennapi élete. Megjegyzendő, hogy ennek
leírása Kaposszerdahely esetében csalóka lehet, mivel a falu lakói különböző
helyekről és különböző időpontokban települtek ide. Ezért kifejezetten eredeti
szerdahelyi népeletről nem beszélhetünk. Előttünk van azonban a zselici fal-
vak szokásvilágának leírása, amely ebben a vonatkozásban útmutató lehet.

Milyenek voltak a zselici falvak?

Egy 1939-ben kiadott könyv lapjain ezt olvashatjuk:

*„A dimbes-dombos, erdős Zselicség Somogy megyének sajátos tájegy-
ségét képezi. Nem is olyan régen még a zselicségi emberek visszamaradottsá-
gáról írtak, akik apró lovaik húzta kocsikkal közlekedtek a poros országúton,
a hegyek, völgyek között. A magukba roskadó keskeny, alacsony ablakcskájú
házak, tenyérnyi udvarok, lakóinak magába zárkózottsága, érdekes viselete,
tájszólása a hazánkban már ritkaságszámba menő őstájak varázsával szállja
meg a lelkünket. Ide még nem tette be a lábát a kultúra hagyományokat
megbontó ereje. Népe ma is olyan egyszerű, igénytelen, mint századok előtt. A
határok kicsinyek, a barázdák még kisebbek. A falvak sűrűn érik egymást. A
nagybirtok itt is érezteti fojtogató hatását. Az egész Zselicségnek mintegy 70%-a*

A zselici falvak élete régen

*a nagybirtok kezén van. Csaknem 1000 négyzetkilométeren ma 46 község népe él. A törökidő előtti időkből azonban 130 faluról tudunk.**

Milyenek voltak a régi falusi házak?

A szennai falumúzeumban megnézhetjük ezeket a házakat. Rögtön szembeűnik a gazdagabb és a szegényebb paraszti porta közti különbség. A falu házai többnyire tömésfalú, ámbitusos, azaz oszlopos, egyik oldalára nyitott tornácos házak voltak, zsúp- vagy nádfedéssel, szabad kéménnyel, belül kemencével. Ezekből a házakból néhány ma is megvan a szomszéd községekben, nem egyben ma is laknak. A kémények szélesek voltak, a konyhából létrával fel is lehetett oda mászni, a háziak itt füstölték a húst. A boltíves kéménytetőkön gyakran rakott fészket a gólya.

Ebben az időben írta a költő ezt a kis versikét, mely minden elemi iskolai olvasókönyvben benne volt:

„El ne hagyd az ősi házat – El ne hagyd az ősi telket – Hol a csűrön késő őszig – Gólyamadár kelepelget...”

Rakott tűzhely

Kaposszerdahely építészeti fogalmak szerint szalagtelkes útmenti falunak minősült. A falu szorosan egymás mellé szoruló házacskái hosszabb oldalukkal a szűk porta belseje felé álltak, és csak egy vagy két ablak nézett az utca felé. Amelyik ház nem így épült, azt „fordított háznak” nevezték. A lakóépület után következett az istálló, a kocsi-szín, a pajta a szénapadlással. Asor végén a disznóólak, a birkahodály következett, majd pedig a szérűskert zárta a gazdasági udvart.

A házak ereszei alatt voltak hívatlan vendégek is. A verebeket nem szerette a parasztember, mert sok volt belőlük, állandóan csiviteltek, és állítólag sok magot megettek, de a fecskét és a gólyát igencsak kedvelték faluhelyen. A fecske hozta a tavaszt, a gólya a kisbabát...

* Szeghalmy Gyula: Dunántúli vármegyék. Budapest, Magyar Városok Monografiája K., 1939.

Az éjszakai életet élő denevért a régi szabad kéményes világban egyenesen ellenségnek tekintették, mert azt tartották róla, hogy belekapaszkodik a lányok hajába, és kieszi a kéményből a szalonnát.

A kuvikot, ami csűrökben, padlásokon, tornyokban vert tanyát, a „halál madarának” tartották, ezért babonás félelem övezte. A csúszómászóktól irtóztak az emberek. Igaz, hogy a béka „időjós” volt, de átváltozott boszorkánynak tartották, a kígyókról pedig az a hír járta, hogy elszopják a tehenek tejét.

Az állattartás a helyi viszonyokhoz alkalmazkodott. A Zselicben sok volt a legelő és a legelőerdő, vagyis a szénagyűjtésre alkalmas terület. A szarvasmarhatartás általános volt, egyes falvak három-négyszáz as marhaállománnyal dicsekedhettek. Ha lova nem is volt mindenkinek, de legalább két tehene

Horváth János és felesége, Járfás Katalin, tehenükkel

és ugyanennyi igavonó ökre igen. Csaknem minden gazda tartott birkát és disznót. Reggel kihajtott a csordás, a kanász és a juhász, este pedig nagy porfelhőt hagyva maguk után hazatértek az állatok. A tehenek teli tőgygel szépen beálltak a jászol elé...

A falusi ember élete sok tekintetben a természettől függött. Különösen így volt ez az erdős, dombos Zselicben.

A zselici falvak népe jól ismerte az erdei állatok életét és szokásait. A nyolcszázas években sokkal több állatfaj élt ezen a vidéken, mint manapság. Több volt a mocsár, a nádas hely, emiatt igen gazdag volt a madárvilág.

Amíg megvolt a Kaposvár melletti Szokola-berek a maga forrásaival és apró szigetecskéivel, ezrével fogták a rákot, és mázsaszám a halat. Az előbbi természetes élőhelyének megváltozása miatt teljesen kipusztult, és ma már hal is alig akad a Kaposban és mellékvizeiben.

Ebben az időben Szerdahelynek is gazdagabb volt az élővilága. Lássuk csak, milyen állatokat lóttek ezen a vidéken 1904-ben!

211 szarvast, 504 dámvadat, 1661 őzet, 21 265 fácánt, 3541 fürjet, 2915 vadkacsát, 273 vadludat, 476 szárcsát, 67 borzot, 20 vidrát, 952 rókát, 6567 ragadozó madarat, 25 sast és keselyűt, 1651 görényt, 3226 menyétet, 865 baglyot, 271 vaddisznót (betegség következtében csaknem kipusztult az állomány), 12 448 mezei nyulat, 17 529 üregi nyulat (ez a faj kiveszett), 34 782 foglyot, 88 harismadarat (gerle nagyságú, nádasokban élő költöző madár), 2287 szalonkát, 308 vadgalambot, 145 vadmacskát, 23 566 varjat és szarkát, 120 nyestet és 1 hiúzt lóttek.

Horváth János és felesége lófogattal

Az utolsó farkast 1936-ban lőtték Ropolyon, de a nyolczásas évek derekán még több száz állatot tartottak számon a Zselicben. A nádi farkasok, vagyis a toportyánok miatt 1850-ben csak fegyveres kíséret mellett tudtak elmenni Szerdahelyről a kaposvári éjféli misére...

A parasztszalád megélhetésének alapja a gabonatermesztés volt. Valamilyen gabonafélét már a honfoglalás előtt is termesztettek, de a kezdetleges termelési viszonyok miatt sokáig csak a köles és a hajdina volt a fő táplálék: burgonyát és kukoricát csak a török idők után kezdtek termeszteni ezen a vidéken. Az ipari növények közül elsősorban a lent és a kendert ismerték. Kendert sok helyen nem szívesen termeltek, mert áztatáskor a keletkezett mérgező anyag kiölte a vizekből a rákot és a halakat.

Kenderrel Szerdahelyen is foglalkoztak, erre vall a „Pozderjás”-nak nevezett falurész. Pozdorjának a len és a kender zúzásakor keletkezett hulladékot nevezték. Mivel Szerdahely környékén sok volt a halastó, az is elképzelhető, hogy itt nemcsak kendert, hanem lent is termesztettek. A lent és a kendert általában abban a községben használták fel, ahol az megtermett. A fonóházakban egész évben pergett a rokka, csattogott a szövőszék. Alig van a megyében olyan régé-

Horváth György (béres) fogatával

A falusiak között sok volt az orvvadász, akik csapdákat állítottak, vagy vágott csövű puskákkal járták az erdőket, a fegyvereket azonban nem vitték haza, hanem az erdőben, általában egy faodúban eldugták. 1950-ben egy régi, odvas fa kifűrészelése közben 1848-ból való puskát találtak a hárságyi erdőben. A fa már teljesen körülnötte.

szék. Alig van a megyében olyan régé-

szeti lelőhely, ahonnan orsógombok és szövőszéknehezékek ne kerültek volna elő. A rokkával gyapjú-, kender- vagy lenfonalat készítettek, amiből aztán kelmét szóttak a szövőszéken. Munka közben az asszonyok megbeszéltek a falusi élet eseményeit, énekelgettek, meséket mondtak.

Aratók. (Ferenc József és családja.)

A szőlészet és a borászat, az állatokkal való foglalkozás a baromfitartás kivételével a férfiak dolga volt. Kisebbségi szőlővel minden gazda rendelkezett. A hegyen volt a présház a borospincével. A pince előtt általában nagy diófa állott asztallal, az elmaradhatatlan vendéglátás fontos kellékével. A szőlészet nagy szaktudást igényelt. A szőlőben egész évben volt tennivaló, ezért az öregek tavasztól őszig kint éltek a „hőgyön”, és csak néha-néha látogattak haza a faluba. A társasági életnek ezt az ünnepélyes megnyilvánulását mind a mai napig igen kedvelik.

A szőlőhegyek – esetleg több községé együtt – hegyközséget alkottak, vezetőjüket hegybírónak nevezték. Katolikus falvak hegyközségeiben, útelágazásnál kőfeszület állott, vagy egy harangláb kisebb haranggal.

A falusi gazdaember számára a legnagyobb és legvártabb, évről évre visszatérő esemény volt a legnehezebb gazdasági munka, az aratás, a betakarítás és a cséplés.

Az aratás általában Péter–Pál napján kezdődött, és a gabonafélék, a búza, az árpa, a rozs és a zab beérésének idejéig tartott.

Az aratásban a család minden tagja részt vett, de a nagyobb gabonátálak aratását részesaratóknak adták ki, akik az előre rögzített szerződés alapján végezték a munkát. Voltak, akik a

Cséplőgép üzem közben

kicsépeelt gabona súlya szerint osztottak a gazdával heted vagy nyolcad alapon, és voltak képesaratók, akik a gabonatáblán összerakott képék száma szerint számították a részüket.

Az egyes aratási csapatok általában három vagy négy főből álltak. Elöl dolgozott a kaszás, majd a marokszedő és a kötöző következett. Az elkészült kévéket képékbe (keresztekbe) rakták. Ezután következett a gabona behordása, ami vendégoldallal felszerelt kocikkal, szekerekkel történt. A kévéket asztagba rakták, amihez szakértelem kellett. Az asztag mellé állt a cséplőgép, melyet eleinte gőzgéppel (lokomobilkazán) hajtattak meg hosszú szíjjal, de mivel ezek tűzveszélyesek voltak, később benzinajtású traktorokat használtak. A cséplőgép a nyolcszázas évek vége felé jött divatba, addig cséphadaróval vagy nyomtató lóval pergették ki a kalászból a gabonát. A rozsszalmából később is csak kézzel verték ki a szemet, hogy a hosszú szálú szalma meg ne törjön. Ebből készült a házak zsúpfedése, és ezzel tömték a szalmazsákokokat is.

Az asztag mellett álló cséplőgép másik oldalánál rakták meg a szalmakazlat, a szalmát pedig az állatok almozásánál vették igénybe.

Majdnem minden falunak volt egy vagy két cséplőgép-tulajdonosa. A cséplési sorrendet törvény szabályozta, a munkát háztól házig járva, sorban volt szabad végezni.

A falusi élet romantikájáról írta „Családi kör” című költeményét Arany János...

Csakhogy Kaposszerdahely a kilencszázas évek elején még pusztá volt, és több urasági major kapcsolódásával keletkezett. A nagybirtok állandó cselédsége a major területén lakott, ahol több lakóház épült a cselédek számára. Ezek a házak sok tekintetben különböztek a falusi parasztházaktól. Gazdasági épületek nem csatlakoztak hozzájuk, elkerített gazdasági udvaruk nem volt. Egy-egy épületben több család lakott, ezért nagyobb méretűek voltak, mint a falusi parasztházak. A közös kút az udvar közepén állott. Magasabb helyeken, így a szerdahelyi hegyben is a Csörsz- és a Pálóczy-„kastély”-nak közös kútja volt. Vízhúzáskor az egyik vödör (vagy csöbör) lefelé, a másik felfelé sétált.

Ilyen volt a nyolcszázas években Szerdahelypuszta külső képe. Aztán igen gyorsan megváltozott minden. Tönkrementek az uradalmak, eladósodtak, a birtokok nagy részét lefoglalták a bankok, ezek pedig telkeket parcelláztak ki és értékesítettek. Ugyanígy cselekedtek a birtokosok is, eladták megmaradt földjüket. Szerdahelypuszta átugrotta a jobbágy- és zsellértelepülés fejlődési szakaszát, és lakossága a beköltöző telepésekkel kiegészülve kisparasztokból álló községgé változott.

Mit jelentett zsellérnek lenni?

Zsellérnek azt a jobbágyot tekintették, akinek nem volt jobbágytelke (telekföldje), hanem a földesúr majorsági földjén, esetleg a módosabb jobbágy telkén dolgozott.

Jobbágyosztályba tartozott mindenki, aki földesúri hatalom alatt állott. Az 1848-as jobbágyfelszabadításig jobbágyok voltak a város parasztpolgárai, a falu egész vagy többtelkes parasztjai, a kisebb-nagyobb mentességeket élvező parasztok, a mesteremberek, a telek nélküli házas vagy házat-

lan zsellérek és a földesúr vagy telkes jobbágy háztartásában dolgozó szolgál- és cselédnép.

A dolmányos, bő gatyás, az urak előtt hajlongó, a kalapját félszegen tűrőgető zsellér mégsem volt a falusi ranglétra alján. A koldust szánta, a csendőrtől félt, a paptól tartott, a „rongyos zsidót” lenézte, a cigányt semmibe se vette.

A társasági élet központja a kocsmá volt. Nagy divat volt a rezezés és a kártyázás, ide gyűlt össze a falusi nép nagyobb események idején. Itt tartották a bálakat, itt zajlottak le a hadsereg újonctoborzói. Abban az időben szegény volt, ha valaki nem vált be katonának. Még dal is szólt róla: „Zsindelyezik a kaszárnya tetejét,/ Mind elvitték a legények elejét,/ Maradt otthon két-tő-három nyomorult,/ Rátok lányok még az ég is beborult.”

*A társasági élet központja a kocsmá volt.
A vendéglő előtt a tulajdonos, Hovalesz Pálné áll*

A járőröző csendőrség és korábban a pandúrok is a kocsmába látogattak be először. Voltak falvak, ahol néha véres harcot vívott egymással az alvég és a felvég vagy a különböző felekezetekhez tartozó legények hada. A hatósági emberek itt informálódtak a kialakult helyzetről. Itt tudták meg, hogy miféle idegen járt errefelé, hogy miről beszélgetnek az emberek, és hogy mit pletykálnak az asszonyok. Kaposszerdahelyen a harmincas–negyvenes években négy kocsmá is volt.

A magyar falvakban egy sajátságos kasztrendszer alakult ki, melynek a vagyoni helyzet volt az alapja. A nyolcszázas évek végén számos zsidó család telepedett le Magyarországon. Főleg kereskedésből éltek, ez pedig a falusi ember előtt lenézett foglalkozási ág volt. A szegényebb zsidó családok férfi

tagjai síppal jelezték a községbe érkezésüket. Ládikával vagy batyuval a hátukon járták a vidéket. Tűt, cernát, különféle kisebb használati eszközöket árusítottak vagy cseréltek, cserébe nem is pénzt, hanem bőrt, rongyot, tojást vagy egyéb terméket kértek. A falusiak sok helyen mint Isten különös teremtményét fogadták a vándorkereskedőket, akiket „sípos zsidónak, gyűrűs zsidónak” tituláltak. A nagy antiszemita hullám idején, a tiszzaeszlári per hatására ez a „lenézés” gyűlöletté fajult (1883), ez a hullám szerencsére Szerdahelyt elkerülte. Mégis, ha valamelyik községben megjelent egy vándorkereskedő, akkor nem azt mondták, hogy ott jön egy ember, hanem hogy „ott gyün egy zsidó!” Ez a lealacsonyító magatartás volt a későbbi holokauszt melegegya. Mint már említettem, a zsidók iránti megkülönböztető magatartás elsősorban a kereskedő foglalkozásnak szólt, mivel a magyar falusi ember, aki egész életében az apjától, nagyapjától örökölt földművelésből élt, a kereskedést nem tartotta „tisztesseges mesterségnek”. A kereskedők később a falvakban is telkeket vásároltak, boltokat és kocsmákat építettek, és lassan megbékélt velük a lakosság is.

Kaposszerdahelyen a második világháború végén egy zsidó családnak volt vegyeskereskedése, özv. Politzer Adolfnének, aki 1944. augusztus 15-én halt meg Auschwitzban...

Szerdahelyt (1909 óta Kaposszerdahely) a betelepülő, más vidéken elszegényedett kisparaszt gazdák egyszerre faluvá emelték. Ennek a falunak – újszerűsége miatt – semmiféle népszokása, népművészete vagy néphagyománya nem lehetett. Kaposvár vonzáskörzetében viszont a termények könnyebb értékesítése miatt is igen gyors fejlődésnek indult.

Még a nyolcszázas évek második felében elrendelték, hogy minden faluban kell lennie alapfokú népiskolának. Ezután megnőtt az írni-olvasni tudók száma, egyes községekben olvasóköri, zenekarok, színjátszó körök és vallásos egyesületek alakultak. Az emberek többsége vallásos volt. A művelődés elterjesztésében nagy szerepe volt a község papjának és a falu értelmiségi körének. A falu értelmiségi köre a jegyzőből, a tanítóból (mestör), az uradalmi intézőből, az orvosból, az erdészből és a magasabb iskolát végzett személyekből állott.

A múlt század húszas éveiben megjelent egy korszakalkotó találmány: a rádió, korábban pedig a táviró és a telefon. Postaállomások létesültek, vasutak épültek. Valamennyi községben megalakult a „Kötelező Tűzoltó Egyesület”.

Rádiózással elsősorban a tanítók foglalkoztak, akik első telepes készülékeiket maguk készítették. Ezzel megszűnt a települések elszigeteltsége. Az első rádiókészülékek két részből álltak, a „gépből” és a hangszóróból. A hangszórót a rádiótulajdonosok kitétték egy magas fa tetejére, és az egész falu ámulva hallgatta a különös készüléket. Csalás ez, az ördög műve! – mondták az öregek, de aztán a plébániákon is megjelentek a rádiókészülékek, és a falusiak megnyugodtak. A hanglemezeiről terjesztett nóták és műdalok már 1910-től kezdve divatban voltak. Ezután már nem a vándorszínészekről és a falvakat járó komédiásokról tanulták a fiatalok az országban elterjedt és játszott műdalokat, megismerték néhány népszínmű és operett betétdalát, és – mint ahogyan az egykori püspök panaszolja – „lépten-nyomon ezek hangzának a népdalok és az egyházi énekek helyett”.

Dr. Hoss József kaposvári apátplébános nem sokkal Kaposszerdahely faluvá, önálló községgé alakulása után érkezett Kaposvárra. A kaposvári plébániának ekkor több fiókegyháza volt, köztük volt Kaposszerdahely is.

Nagy hiányosságnak tartotta, hogy az erőteljesen fejlődő falunak nincsen temploma. Azonnal elkezdte a templomépítés szervezését, mérhetetlen nehézségek közepette.

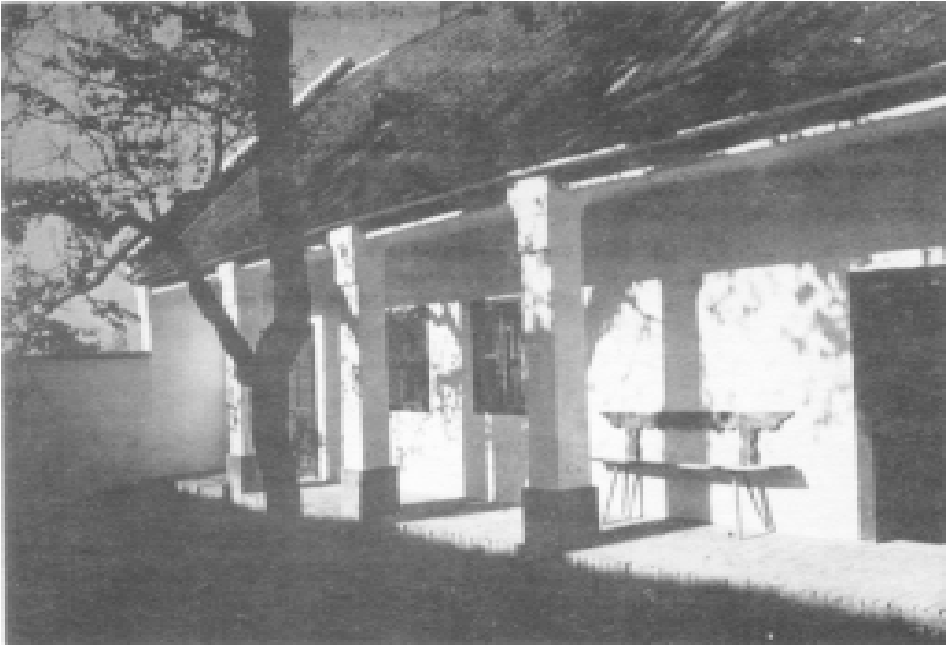
Milyennek látta ez a nagy tudású főpap a szerdahelyieket?

„A szerdahelyiek szerény, csendes, az élet bajával terhelt szegény emberek. Szorgalmasak, józanok. Szűk határuk nem ad elég megélhetést...”

Nagy igazságot írt a tudós pap! A kaposszerdahelyiek lokálpatriotizmusa a templom 1935-ben történt felépítése után alakult ki.

Az e fejezetben leírt falusi életforma csak a termelőszövetkezetek 1949–50-ben elkezdett szervezése alatt és után változott meg.

*

Régi előtornácos, ámbitusos ház.

Ilyen volt a zselici falvak lakóházainak többsége száz évvel ezelőtt

A község fejlődése és gazdasága

Vannak kérdések, melyek gondolkodóba ejthetik a Tisztelt Olvasót, mint ahogyan gondolkodóba ejtették e könyv szerzőjét is. Az első kérdés az: hogyan vészeltte át a falu a török időket, és mi maradt meg azokból a javakból, amelyek a középkori Magyarország adottságai és a pálos szerzetesek gazdasági tudása révén halmozódtak fel?

Ha a százharmincegy éves török uralom természetének ismeretéből indulunk ki, akkor azt kell mondanunk, hogy semmi. A falu népét kiirtották, a megmaradt lakosság pedig a Zselic ősrengetegében keresett menedéket, elbujdosott. Adófizetőkre viszont szüksége volt a töröknek, ezért az üresen maradt falvakba idegen népeket telepített be, mint például a rác martalócok családait a közeli Dadára. Az is elképzelhető, hogy az elmenekült magyar lakosság lassacskán visszaszivárgott régi lakhelyére, és megpróbált az új hatalomhoz igazodni.

Amikor a török sereg 1555-ben elfoglalta Kapos várát, és ezzel egy időben Szerdahelyt is birtokába vette, teljesen elpusztított falu képe tárult eléje. A sereg előtt száguldozó martalócok* és a falvak népét könyörtelenül pusztító akindzsik** ekkorra már elvégezték rettenetes munkájukat. Még nyolc évvel a falu elfoglalása után, 1563-ban is csak két portát találtak Szerdahelyen az összeírók. Ha most egy portára hat lelket számítunk, akkor ez tizenkét főt jelent, és ebben benne van a gyermekek száma is. Nyolc évvel később már nyolc portáról adnak számot a *defterek*, vagyis a török adókönyvek, és ebből megtudhatjuk, hogy a falu lakosságának száma ötven fő körül lehetett.

A török háromszáznál is több katonát állomásoztatott a kaposi várban, és ezek ellátásáról a környékbeli falvak népének kellett gondoskodnia.

Pernye és üszök volt még a leégett házak romjain, amikor a kiküldött biztosok összeírták a lakosságot. Ezek nemcsak a családfőket, hanem azok fiúgyermekait és a velük egy háztartásban élő egész háznép valamennyi férfi tagját jegyzékbe vették.

Ezeknek a szerencsétleneknek pedig sokféle adót kellett fizetniük. Volt malomadó, templomadó, menyasszonyadó, aprójószágadó, méhkasadó, állatok után járó adó, földadó, makkoltatási adó, harácsadó, szőlő- és boradó, sőt még az üres hordókat is megadóztatták. Egy ház után 50 akcsét kellett fizetni, ami mai pénzben számítva 2 mázsa búza árát jelentené. Legfájóbb azonban a *devsirme*, vagyis a véradó volt, ami a keresztény fiúgyermekek Törökor-

*Martalócok: határőrző rác katonák török zsoldban.

**Akindzsik: zsold nélküli török könnyűlovasok, a falvak népének könyörtelen pusztítói.

szágba való kihurcolását jelentette. Janicsárokat* neveltek belőlük. Az adót befizetni vonakodó falvakat felgyújtották, vagy minden értéküket elkobozták.**

Hogy a török megszállás idején Szerdahelynek mi volt a gazdasági szerepe, csak sejtethetjük. A kaposi vár közelsége miatt a szénagyűjtés, a juhtartás és a szőlészet fenntartása biztosra vehető.

A török kiűzése után*** viszonylag gyorsan helyreállt a hódoltság előtti rend. A visszatérő birtokosok és az új gazdák igyekeztek a földeket ismét termővé tenni. A több hullámban, elsősorban a nyugati országokból érkező telepések magukkal hozták az itteninél jóval fejlettebb művelési módszereiket és az ehhez szükséges eszközöket. Az állattenyésztéssel és a szőlészettel kezdték a gazdálkodást. Az állattartás a török időkben visszaszorított sertés-tenyésztéssel bővült, de erre is a külterjes makkoltatás volt a jellemző. A török uralom sok gyümölcscsel és zöldségfélével gazdagította az országot, és ezek rövidesen meghonosodtak a mi vidékünkön is. A kukoricát ebben az időben kezdték termesztetni Somogyban. A szőlészet, a bortermeles régebbi gyökerekre vezethető vissza, hiszen a török időkből ismerjük a boradót és a hordóadót; egy 1769-ben készült présház**** maradványai pedig a Nagyberkihez tartozó szalacscai szőlőhegyről kerültek a szennai falumúzeumba. Így elképzelhető, hogy ebben az időben Szerdahelyen is intenzív szőlőtermesztés és bortermeles folyt, akárcsak Kaposváron az Iszák-dombi, a török időkből visszamaradt Gilice nevű majorságban.

A török és rác betelepülők egy része nem ment el a törökökkel, hanem továbbra is falvaiban maradt, és sokáig megtartotta görögkeleti hitét. Később ezek elmagyarosodtak és katolizáltak. Amikor a kaposi vár 1704 körül a kurucok kezére került, a rác lakosság többsége dúlva és fosztogatva, az útjába kerülő falvakat felégetve kivonult az országból. Az itt maradtak pedig folytatták addigi munkájukat, kukoricát és hajdinát termesztettek, állattenyésztéssel és pálinkafőzéssel foglalkoztak, lassacskán beilleszkedve a magyar társadalomba.

A visszaállított vármegye új nemessége a tulajdonjogát bizonyítani tudó régi nemesekkel együtt azokból alakult ki, akik a leszármazás jogán, királyi adomány vagy zálogjog alapján nemesi jogú birtokosok voltak. Királyi rendeletre Madarász László alispán és a megyei szolgabírák 1726 szeptemberében elkészítették az úgynevezett nemesi összeírást; ebben nemcsak a birtokokat, hanem a földek minőségét is feljegyezték.

Mivel a Dersfiek a török elől távolabbi vidékre menekültek, és a család kihalt,***** az ő birtokukat – mint elhagyott javakat – más, királyhű neme-

*Pontosabban *jeni cseri*, vagyis új sereg. A török hadsereg legismertebb alakulatának neve volt.

** „Összes értéküket vigyék a bég lábai elé.”

***1686 után.

****Gr. Niczky Kristóf présházának maradványáról van szó.

*****A Dersfi nemzetség utolsó helyben lakó családtagja, Imreffy Farkasné 1660-ban halt meg.

seknek adományozták. Így kerültek hatalmas birtoktestek az Esterházyak kezébe. Szerdahelyt – mint pusztát – a Lengyel és Prilej családok kapták, Tókajt pedig a Pernesziek. A környékbeli falvak és puszták zöme az Esterházy-majorátushoz tartozott.

Tókajt még 1448-ban vette meg a Méreyektől Osztopányi Perneszi Pál, így tehát a puszta visszakerült jogos tulajdonosához. 1812-ben a Somogy vármegye helyrajzi és földrajzi leírása című könyvben ezt írják: „*Tókaj a Perneszy család hegyes-völgyes és erdővel borított pusztája, mely egy kiváló borokat termő szőlőhegynek is örvend. Még ma is láthatók ezen a pusztán a Tóka vár romjai.*” A szerző itt nyilván a régi major és a hozzá tartozó udvarház és templom romjait gondolta várromoknak.

Ezután már csak 1782-ben olvashatunk Szerdahelyről Magyarország első katonai felméréseinek lapjain: „*A romok helyén egy nemesi udvarház van, körülötte szőlőbirtokkal. A hegyeket erdők vagy szőlőskertek borítják. A szőlőkben úgy állnak a gyümölcsfák, mint az erdőben. Magas törzsű tölgyerdő veszi körül.*”

Más forrás* egy kápolnáról ír, megemlítve, hogy ennek maradványa a Hellmann-féle telken található. Ez megerősíti feltevéssünket, hogy a fentebb említett nemesi udvarháznak volt a kápolnája, az ugyanitt található pince pedig a major borospincéje lehetett.

A leírak alapján láthatjuk, hogy a török utáni időkben a régi monostor helyén, ott, ahol a Helmann-ház van, major volt uradalmi épülettel és kápolnával, körülötte nagy kiterjedésű szőlőbirtokkal és gyümölcsössel.

A major lakosságának lélekszáma 1743-ban 17, 1802-ben 45, 1815-ben 57 fő volt. Ez a major volt az újratelepült Szerdahely falu elődje.

A gazdasági fejlődés elsősorban az Esterházy-féle birtokpolitikának volt köszönhető, mely hasznos munkát biztosított a gyér számú lakosságnak. Szabályozták a patakokat, nádasokat égettek, mocsarakat csapoltak le, erdőt irtottak, az arra alkalmas területeket földművelésre és gabonatermesztésre készítették elő. Míg a nyolcszázas évek elején az állattartás volt a környék gazdaságának legjelentősebb ágazata, úgy az 1848-as jobbagyfelszabadítás után a gabonatermesztés lett a fő gazdasági ág. Kialakultak a kisebb parasztgazdaságok. A nagyobb és tehetősebb birtokosok azonban továbbra is meghatározó szerepet tölthettek be a falu életében, noha Szerdahelyen továbbra is a házas és házatlan zsellérek voltak többségben.

A nagyobb birtoktestek azonban hamarosan felosztódtak. Kezdetben Szerdahelypusztát a Lengyel, a Mérey, a Svastits, a Kacs kovits és a Horváth családok birtokolták, de a szomszédos Gaál uraságnak is volt itt birtokrésze. A birtokok nagyobbik része 1876–78-ban Siklósy Lajosné és Nagy Ferencné (sz. Kacs kovits Mária) tulajdonában volt. Ezek a birtokosok tanyákat építettek. A szerdahelyiek ezért tartanak számon több uradalmi tanyát és házat a mai község területén, de ezek pontos helyét már meghatározni nem tudjuk. Néhány évvel később, 1881-ben a kaposvári ifj. Csorba Ede és a helybeli Svastits Lajos gyarapította birtokát, de még az igen távol lakó kismartoni Moselt La-

*Hoss József: A kaposvári plébánia története. Veszprém, 1948.

jos is örökölt itt földterületet, amit csakhamar eladott. Az említett birtokosok közül többen eladósodtak, és jelentős összegekkel tartoztak a bankoknak, melyek a tulajdonukba került földeket az 1880–1890-es években kiparcellázták. A gazdasági helyzetben a döntő változás 1895-ben következett be, amikor az egyik pusztai birtokosa, Felső Főri Nagy Ferenc szorultságában száz telket parcellázott ki, és ezek az úgynevezett „nadrágszíjparcellák” a betelepülő kis-parasztok kezébe kerültek.

Ezekben az években építették fel a Töröcske felőli oldalon udvarházszerű préházukat Csörsz Ákos és Jenő, valamint egy Pálóczi* nevű gazdálkodó, aki a Bencs családdal volt rokonságban. Az egymáshoz közeli préházakra és a hozzájuk tartozó gyönyörű szőlőbirtokokra a szerdahelyi öregek még emlékeznek. A két ház közt álló közös kút azért volt érdekes, mert a benne lévő két csőbőr váltakozva járt le és fel. Olyan házak voltak – mondják –, hogy az alsó szinten volt a préház a pincével, az emeleten pedig a lakás.

Kisebb földterülettel rendelkező középparasztok voltak a betelepülő Hellmann Mihály és fiai, Hovalész Pál, Nagy János, a Bencs testvérek, a Bencs család, Papp István, Szabados László és János, Bereknyei Márton és még mások.

1890 és 1930 között 85 parasztcsalád települt be Kaposszerdahelyre.** Vallási megoszlásuk szerint többségükben római katolikusok voltak. Ezt azért fontos megjegyezni, mivel a katolikus templom felépítésének ügyét a betelepülők szorgalmazták legjobban.

Kaposszerdahely ebben az időben csak egy Szennához tartozó pusztai volt. Egészen kicsi település, amely száz éven keresztül három uradalmi major népének adott szegényes megélhetést. A település Kaposvár közelsége miatt mégis előnyös helyzetben volt, mert 1848 után, amikor megszűnt a jobbágy-ság, a pusztai lakói közül azok, akik uradalmi munkára nem szerződtek el, a városban szabadon munkát vállalhattak. Adataink vannak arról, hogy a megyeszékhely úri családjai és tehetősebb polgárai évről évre hány szerdahelyi illetőségű férfi vagy nőcselédet alkalmaztak házaik körül. Mindezek ellenére a pusztai lakóinak többsége summás maradt; sokan közülük a szomszédos Szenna tehetősebb gazdáinál vállaltak mezőgazdasági munkát, vagy az erdészetnél idénymunkára szerződtek.

*

1909-ben Szerdahelypuszta – mint lakott hely – a Belügyminisztériumtól megkapta a *Kaposszerdahely* nevet, de ezt csak 1929-ben törvényesítették. Az erre vonatkozó kérelmet a kaposvári apátplébános, dr. Zimmert József fogalmazta meg, „*mint a szerdahelyiek gondolkodásának jó ismerője*”, aki így kívánta kivonni híveit a protestáns Szenna befolyása alól. A döntésnél azonban sokat nyomott a latban – és ezt volt a lényeg –, hogy az országban több

*Nem kizárt, hogy Pálóczi Horváth Ádám hagyatékáról van szó. A költő-földmérő második felesége, Sárközi Jusztina nagybajomi lány volt.

**Lásd a Népmozgalom című fejezetben.

Szerdahely nevű település volt, és ez közigazgatási szempontból sokszor zavart okozott.

Még 1904-ben négy osztállyal megalapították a puszta önálló elemi iskoláját. Addig Szennába jártak tanulni a szerdahelyi gyerekek.

Ez volt az előhírnöke a község önállósulásának, mely elsősorban a katolikus klérusnak és a betelepülő gazdáknak volt köszönhető.

Kaposszerdahely 1922. január elsejével elszakadt Szennától, és önálló kisközség lett. Adminisztratív szempontból azonban továbbra is a szennai körjegyzőséghez tartozott. Ebben az időben Szennának 1047, Szerdahelynek pedig 475 fő volt a lélekszáma. Az új község a hozzá tartozó fehér-parti cigányteleppel együtt 654 katasztrális hold területet mondhatott a magáénak.

A puszta falusias képet kezdett öltetni, az épülő házak sokasága, az utcák képe fejlődésről tanúskodott.

De ebben az évben más is történt. Megalakult a Kötelező Tűzoltó Egyesület Pap Sándor parancsnoklásával és a Levente Egyesület Kollár Kálmán elnöklésével. (A község fejlődésének főbb állomásairól készült jegyzetet lásd a Kaposszerdahely összefoglaló története című fejezetben.)

Néhány évvel a községgé alakulás után a földterület nagyobb része már a kisparasztnak tulajdonában volt. 1926-ban a falu területe 654 kat. h., és ebből csak 497 négyszögöl volt az uradalomé. A legeltetési társulat nyilvántartása szerint a község gazdáinak 15%-a volt állattartó kisgazda, 1943-ban pedig ez az arány már 72%-ra emelkedett. A fennmaradó 85, illetőleg 28% bizonyára ipari munkás volt, vagyis kétlaki életet élt.

A fejlődés folyamatos volt. 1932-ben már 107 volt a házak száma. A 654 katasztrális hold területből 441 kat. h. volt szántóterület, rét 66, legelő 87, szőlő 12, kert 13, terméketlen 33 kat. h. Mindezekből 80 kat. h. volt a községi terület.

Iparosok is meghonosodtak a községben. Közvetlenül a második világháború előtt két bognármester, két cipész, két kereskedő, egy hentes és mészáros, egy kőműves, egy ács és három kocsmáros dolgozott a faluban.

Volt a Berki-patakon, a Szenna felé vezető út hídjától déli irányban egy uradalmi vízimalom, amit a helybeliek – nyilván a molnár nevééről – „Fucsák”-malomként emlegetnek. Ez a malom már a II. József-féle térképen is szerepel, 1970 körül szűnt meg.

(A kaposszerdahelyi téglagyárról, a piacozásról és az erdei mesterségekről külön fejezetben emlékezünk meg. Ugyanígy a népmozgalommal kapcsolatos és a kulturális eseményekkel is más címszó alatt ismertetjük meg az olvasót.)

1945–46-ban Kaposszerdahelyen is megtörtént a földosztás. A község határa jelentősen bővült, mivel 1950. május 27-én Tókajpusztát és Kisszennát Kaposszerdahelyhez csatolták. Kisszennának a Berki-patak bal oldala felőli utcát nevezték, ma Rákóczi utca a neve. Valamikor *Pozdergyási útnak* mondták. A területen régen erdő volt; 1920-ban parcellázták ki.

1951. január 1-jén Kaposszerdahely önálló tanácsú község lett saját anyakönyvi kerülettel. Ez az állapot 1969. június 31-én megszűnt, és a község irányítása a szennai közös tanácshoz került. Az 1985. évi tanácsválasztáson már Kaposszerdahely jelölhette a legtöbb tanácstagot: 9 főt, míg Szenna 8 fővel, Zselickisfalud 4 taggal, Szilvásszentmárton 3 és Patca is 3 fővel képviseltethette magát a tanácsban.

Más községekhez viszonyítva későn, 1961-ben „Igazság” néven Kaposzserdahelyen is megalakult a termelőszövetkezet. Első elnöke Horváth György volt. A szövetkezet eleinte jól gazdálkodott, de miután 1978-ban „Zselici Táj” néven egyesült a szennai szövetkezettel, egyre rosszabbul ment a munka. A szerdahelyiek nem szívesen szövetkeztek a mindig riválisnak számító Szenával. A háztáji gazdaságok elhaltak, a fiatalok Kaposváron kerestek munkát.

1990-ben megszűnt a tanácsrendszer, és Kaposzserdahely ismét önálló község lett, mely az utóbbi tíz évben igen szépen fejlődött, és városi üdülőfaluként mutatja. Ugyanebben az évben óvoda is létesült. Kiépült a község infrastruktúrája. A villanyvilágításon kívül vezetékes ivóvizet is kapott Kaposzserdahely, 1993-ban pedig a gázhálózat készült el a községben.

A kaposvári határhoz közel új lakótelep épült a Kapoli és a Hunyadi utcákkal. A Pozdergyásnak nevezett kisszennai lakótelepen pedig 75 telket parcelláztak ki, itt alakul ki a Németh József, a Deák Ferenc, az Arany János és a Széchenyi utca.

A népesség számának gyarapodása a község fejlődésének legbiztosabb jele. Ma Szerdahelyen 271 a családi házak száma, és 2000-ben 1012 állampolgár lakott itt.

Az egykori tsz szarvasmarha-istállója

Népi orvoslások, babonák

Amikor még nem volt betegbiztosítás és szervezett orvosi ellátás, a parasztember nem szívesen ment el városi orvoshoz. Évszázadokon át a vajákosok, modern időkben pedig a körorvosok látták el a népegészségügy feladatát a bábaasszonyok segítségével.

Kevés falusi ember érte meg az öregkort, és hatvanéves ember már öregnek számított. Az idősebbek életük alkonyán a szőlőhegyi pinceházakban éltek le még hátralévő éveiket, és csak a téli időszakban tértek haza. Addig a szőlőt művelték, és bort készítettek. Esténként összejöttek egy-egy pinceház előtt a nagy diófa alatt, és pipaszó mellett elbeszélgettek.

Mindenről szó volt ezeken a beszélgetéseken, természetesen a „nyavalyákról” is, mert hát mindegyiknek volt egy kis köszvénye vagy a katonaságnál szerzett baja.

Ismerték a betegségek gyógymódjait, előfordult, hogy még külső sérülés esetén is legfeljebb a falusi kovácshoz fordultak, aki értett valamit a foghúzáshoz és a sebek kezeléséhez. A népi orvoslás eszközeit és szereit a természetből vették. Pl. kutyaszórt kötnek az orbánra, és kutyaszórral gyógyítják a kutyaharapást is, oly módon, hogy a kutya szőréből egy tincset a harapás helyére tesznek. A fájós szemre nyers marhamáját, a vérző sebire farkasalmalevelet tesznek. Hasogató fülbe a kövirózsa húsos leveleinek a kinyomott levét csepegtetik. A fogfájásra nagyon jó a pálinka, a fokhagyma, a konyhasó, a meleg korpa, sőt a bagó is. Köszvény ellen a békarokka főzetének levében fürödnek meg.

A *füvesek* jól ismerték az erdő-mező növényeit és virágait. Egyik-másik gyógyfüvet arról a betegségről neveztek el, amelynek gyógyítására használták. (Ezeknek csak akkor volt hatásuk, ha meghatározott napokon éjfélkor szedték. Sömörfű, köszvényfű, kehfű stb.)

Ezen gyógymódok mindegyike a felnőtt lakosságra vonatkozott. Külön gondot jelentett a kisgyerekek orvoslása.

Az apró gyereket nagyon sok baj érheti a gazdaságban. Vasvillával megsúrhatja, kapával, baltával megütheti magát, kaszába nyúlhat. Felöklelheti a tehén, megrúghatja a ló, megmarhatja a kutya, leharaphatja bölcsőből kilógó kicsi kezét a disznó, elgázolhatja a kocsi. Mindegyikre volt példa.

A nagyobbacská gyereket – ha otthon nem volt, aki vele legyen – szülei kivitték a mezőre. Otthagyták a tábla szélén egy hús fa alatt, nem vigyáztott rá senki. Itt is számtalan baj érhetett. Megcsíphette a bögöly, a lódarázs, tüskével, csalánnal megsúrhatta magát. Kígyó megmarhatta. Legtöbbször kiköztötték, vagy egy kerámiacsengettyűt akasztottak a nyakába, hogy hallják, merre jár. Mert bizony olyan is előfordult, hogy a kisgyerek elveszett. Kóbor ember elvihette, vagy unta magát, elindult megkeresni a szüleit, csak éppen a másik irányba ment, mint azok voltak. Előfordult, hogy kútba vagy árokba

esett, patakba, vízbe fulladt, napokig keresték, amíg megtalálták.

Hát még a sok gyerekkori nyavalya, megmagyarázhatatlan betegség! Megfoghatta arcát az ótvár, hideglelést kaphatott, elvághatta a kezét. Mindezekre volt magyarázat, a gyereket ilyenkor elvitték a javasasszonyhoz, a bábához, ha orvos nem volt a közelben. Ebből a korból származik a kis intő versike:

*„Kenegetik hájjal, mézzel,
Dorka néni gyógyszerével,
Öntő asszony mindent értő,
Jön az orvos, de már késő...”*

A régi babonás gyógymódokról sokat beszélgettünk Párkányi nénivel, aki 1916-ban született, és még emlékszik a régi szokásokra. Például akit *megigéztek*, az fölött *„vizet kellett vetni”*. A javasasszony a tűzhely mögött egy letört hegyű késsel keresztet karcolt a földre, a kereszt fölé vízzel telt edényt

tett, és abba három szem parazsat dobott. Ebből meg lehetett tudni, hogy az *igéző* miféle személy volt. Ha két szem parázs süllyedt az edény fenekére: férfi; ha csak egy: asszony. Ezután a javasasszony bemártotta kisujját a vízbe, végighúzta a beteg homlokán, és elmondta a bűvös ígéket: *„Kék szem, fekete szem, kézzel-vízzel lemosom. Ha asszony ígézett meg, száradjon el – ha férfi, repedjen meg.”* Ha valamelyik kisgyerek furcsán viselkedett, sokat betegeskedett, ólmot öntötte fölette. Az ólom alakjából állapították meg, hogy ki volt a „rontó”. (Pl. a kakastól ijedt meg. Ez a különös diagnosztika helyenként még most is szokásban van.) De azt is elmondta Mariska néni, hogy az epilepsziát, vagyis a nyavalyatörést hogyan gyógyították: leemelték az ablakkeretet, azt a beteg elé tartották, és így beszéltek hozzá, hogy a benne lévő gonosz lelket megtévesszék. A vérző sebre összerágott kenyeret és sótt tettek, ettől meggyógyult az illető. A vattát a pókháló helyettesítette.

Voltak persze tapasztalaton alapuló gyógymódok is, ilyenkor a füvesasszony adott tényleg hatásos orvosságot. Ugyancsak Párkányi nénitől tudjuk, hogy *„egy mindig sovány, férges gyerekek kendergyökeret rágattak, amittől elmentek tőle a giliszták, és helyrejött”*.

Az évről évre visszatérő járványos megbetegedések okozói a fertőzött kutak voltak. Ezeket a kutakat közel fűrták a trágyadombhoz vagy a budihoz, és a bomló fekália beleszivárgott az ivóvízbe. Nemritkán a temetők kútjai fertőzték a lakosságot. Megfigyelték, hogy a forrásokban gazdag hegyi falvak népei sokkal egészségesebbek, mint a lapályos részeken lakó emberek. A rossz higi-

*A mindent tudó és mindenhez értő
Párkányi Mariska néni, aki még
a rakott tűzhely készítéséhez is értett*

éniai viszonyok miatt csak kevés gyerek érte meg az öt évet. Különösen a fellépő járványok, a kolera és a himlő, a legyek által terjesztett betegségek terjedtek el, az ótvar és a trachoma. 1922-ben, a faluvá alakulás évében igen veszélyes kanyarójárvány volt Szerdahelyen, több gyerek meghalt, mivel a járvány skarláttal párosult.

Az ótvart (impetigo contagiosa), vagyis a fertőző bőrbetegséget a szúnyogok is terjesztették, megelőzésére alig volt lehetőség. Az arcon és a végtagokon pörkös, varras heg jelent meg, amit az orvos csak úgy tudott meggyógyítani, ha ezeket a bőrről lefeszette. Ha ez idővel magától meggyógyult, csúnya, ragyás bőrfelület maradt utána. A gyermekek nagy része ezen a betegségen keresztülesett.

Az uraság vagy az intéző évente háromszor kiszállította a birtokra a kaposvári orvost, és vizsgálatot tartott a cselédség körében. Csak igen kevesen teheték meg azt, hogy betegüket magánorvossal kezeltesék.

A bábaasszony vagy egy ebben jártas asszony foglalkozott „angyalcsinálással” is, amit a hatóság keményen büntetett. Szokás volt ez az egyikés falvakban. Ezt a beavatkozást gyakran az anya ellenkezése ellenére is végrehajtották. Ilyenkor a magzat fölött a családi tanács mondta ki az ítéletet.

Igen gyakran szedte áldozatait a tüdőgyulladás és a gümőkór. A gümőkört „szárazbetegségnek” nevezték, mivel a beteg valósággal elhervadt, elszáradt. Ellene nem volt védekezés. A gyomor bajokat jobban tudták gyógyítani.

Megemlítjük még a kutyák, a rókák és a farkasok által terjesztett veszettséget. Egy nádasszéli falu lakóit a farkasok 1801-ben csaknem kiirtották. A falu közepére egy erős cöveket vertek, ehhez láncolták a megmart embert, amíg meg nem halt.

Mint mindent, a szerdahelyi emberek életmódját és szokásait is nagyban befolyásolta Kaposvár közelsége. Ezért az itt lakók életfelfogása a távolabbi falvak népének életszemléleténél jóval felvilágosultabb volt.

*

A babonás szokásokat a nép megtartotta, de ezeket a kultúra elterjedése és az egyház tiltása miatt a későbbi évtizedekben már senki sem vette komolyan.

Íme: a tükör eltörése hét évig tartó szerencsétlenséget jelent; ha az orrod viszket, bosszúság ér; ha csuklász, emleget valaki; akinek a jobb füle cseng, jó hírt fog hallani; nem lesz szerencséje annak, aki útjából visszafordul; aki felé a tele pohár feldől, annál keresztelő lesz; a négylevelű lóhere szerencsét hoz; a küszöbre helyezett lópatkó szerencsét hoz a házhoz; a kisgyermek körmét négyéves korig nem szabad levágni, mert különben tolvaj lesz belőle...

Jeles napok

Népi hagyományok

A régi időkben a falusi ember mindennapi élete, hétköznapja és ünnepe, gondolkodása és világszemlélete át volt szöve azokkal a benyomásokkal, hiedelmekkel, amelyek nemzedékről nemzedékre öröklődtek át.

A Kaposzserdahelyre betelepült családok magukkal hozták előző lakóhelyük hagyományait és szokásait. Különösen a városban dolgozó emberek vették át a városi viselkedés formuláit és szabályait.

Az egykori zsellérfalu néhány évtized alatt városi külsőt nyert, és ma már olyan, mint Kaposvár bármelyik zöldövezeti kerülete.

A közös érdek és közös sors tudata csak a községgé alakulás, még inkább a templom felépítése idején vált teljessé. A nyolcszáz éves múltú falu tulajdonképpen egy teljesen újszerű és korszerűen fejlődő község, a Zselic peremfalva, mely a tájegység minden jellemző vonását magában hordozza. Ismerve a község területfejlesztési koncepciójának terveit, a fejlődés kétségtelenül a városiasodás felé halad.

Mégis, ismerjük meg az egykori zselici falvak – így a pusztá, majd az önálló faluvá vált Kaposzserdahely – még fellelhető népi szokásait és kultúráját, amely a környező községek hagyományaival lényegében megegyezik.

A község „nótafájától”, az 1916-ban született Párkányi Istvánnétól, a mindent ismerő és mindenre emlékező Mariska nénitől mindent megtudhatunk, amit ebben a vonatkozásban szeretnénk megismerni.

Gazdag nótakincsében egyetlen szerdahelyi népdalt sem találtunk. Talán ilyen nincs is. A népdal lelke nem a dallamban, hanem a szövegben van. Éppen ezért örömmel hallottunk olyan ismert népdalokat, melyekben a helyet jelölő földrajzi nevet szerdahelyi környezetbe helyezte.

Számos nótát hallottunk a régi népszínművek betétdalaiból és az első világháborúban énekelt bakanótákból.

Szerdahelynek mindig volt saját falusi fúvószenekara. Hangszerelése a német községek fúvószenekaraihoz hasonlított. Ez a zenekar játszott magyar nótát, tánczenét és operettrészleteket is lakodalmakon, sorozáskor, búcsúkon és más ünnepségek alkalmával, de a környező községek ünnepeire is meghívták.

Hallottuk, hogy a téglagyár-alapító Gönye Péter apja, Gönye István volt tótkaji számadó juhász híres nótáénekes volt. Pásztor- és betyárnótáiban a letűnt pusztai élet romantikáját idézte fel.

Majdnem minden házban megtalálható volt a mestergerendára akasztott kalendárium, melybe a nagyobb családi események és a soron következő feladatok voltak bejegyezve. Ezeket a falvakat járó vigécek terjesztették. A vásárló történeti kántálók helyi szenzációkat és betyártörténeteket énekeltek meg, amelyek a tőlük vásárolt nyomtatott lapokon, ponyvaregényeken keresztül is terjedtek.

Szüreteken, kukoricafosztáskor és más falusi összejöveteleken az öregek érdekes katonai- és betyártörténeteket meséltek, de előszeretettel hallgatta különösen a leány- és asszonynépség a lidércekről, boszorkányokról és más vajákosságokról szóló történeteket, melyeket el is hittek.

A mese hősei csodálatos képességű emberek. Mennek-mendegélnek heledhét ország ellen szerencsét próbálni. Arra járnak, amerre a madár sem jár. A táltos ló sebesebben viszi őket a szélnél és a gondolatnál. Királyok, katonák, szegények, gazdagok, halászok, juhászok szerepelnek a mesében. A pásztorfiú elnyeri a királylány kezét és fél országát, ha teljesíti a kitűzött próbát...

Boldog idők! Akkor még nem rontotta el az emberek képzeletvilágát a rádió- és a tv-korszak...

Felsorolhatjuk itt a vallási ünnepkörökhöz tartozó szokásokat. Nagy részük a katolikus hitvilághoz kötődik.

A karácsony előtti *betlehemezés* Jézus születését idézi. December 25. és 26. *karácsony, Jézus születésének ünnepe*. Ilyenkor még azok is elmennek a templomba, akik egész évben távol tartják magukat az egyházi ünnepektől. Különösen felemelő hangulata van az éjféli misének. A házaknál karácsonyfát állítanak, és a család minden tagjának ajándékokat adnak.

Ehhez hasonló a *Vizkereszt*, a háromkirályok ceremóniája január hatodikán. Ezen a napon kezdődik a házszentelés. Januárban elérkezünk a tél derekához. A nép lassan már a tavaszi-nyári munkára gondol, és egyes napoknak, így Vincének, Pál fordulásának, később Gyertyaszentelő Boldogasszonynak időjárásához regulákat fűz. Így: *ha megcsordul a Vince, tele lesz a pince*.

A katolikusok Gyertyaszentelő Boldogasszonykor szentelik a gyertyát, Jézus Krisztus jelképét, melyet ha haldokló van a háznál, meggyújtanak, hogy a rontó szellemeket elriasszák vele.

Balázs napján (febr. 3.) történik a Balázs-járás. Megértéséhez szükséges tudnunk, hogy Szent Balázs a középkorban a diákok egyik kedvelt védőszentje volt.

Érdekes *Mátyás apostol* (febr. 24.) *Jégtörő* jelzőjének a magyarázata. A középkorban szokás volt a szenteket jellemző tárgyakkal ábrázolni, hogy az írástudatlan hívek is rájuk ismerjenek. Így ábrázolták Szent Mátyást vértanúságának eszközével, a bárddal. A néphit az idő lassú enyhülését, a hó olvadását kapcsolatba hozza az apostollal, aki megkönnyőrül az embereken, és bárdjával megtöri a jeget, elúzi a hideget.

A tavasz a farsang végi jókedvnek, a nagybójtai töredelemnek és a húsvéti örömmek, továbbá a kezdődő mezei munkának az ideje. A farsang végi jókedvnek eredetileg kultikus célzata volt: a tavasz szellemét akarták vele elővarázsolni. A farsang legutolsó napjain, a *háromnapokban* vetett magban, ültetett palántában különösen lehet bízni.

A tavaszi jeles napok közül *Gergely* napját (márc. 12.) említsük meg először, amely csillagászati fordulathoz fűződő pogány hagyományok maradványa. A középkorban divat volt a Gergely-járás, amikor Szent Gergely pápa nevében diákká avatták a kisebbeket.

Nagypénteken, a protestánsok legnagyobb ünnepén szokás volt a mosakodás kint a szabadban. *Nagyszombaton* a tűzszentelés a gonosz szellem megsemmisítését szolgálta.

Húsvét estéjéhez fűződött a ma már elfelejtett határjárás, amely Jézus keresését jelentette. A tojásfestés és -adományozás a termékenységgel függ össze. Az ünnep másnapján kerül sor a ma is kedvelt locsolásra.

Szent György napja (ápr. 24.). Ez az ünnep már a rómaiak korában is virágzott, különösen a pásztorok ülték meg. Szent György napjának fő eseménye a jószág első, ünnepélyes kihajtása a mezőre. Ehhez a nagy eseményhez számos mágikus művelet kapcsolódik. A honfoglalás korába nyúlik vissza az a szokás, miszerint a gazdaasszony meztelenül háromszor megkerüli a jószágot, hogy a meztelenségtől megrettent gonosz ne merészeljen a közelébe férközni. Tavaszkezdő nap, a cselédvásárok napja volt.

Szent Márk (ápr. 25.), a búzaszentelés napja igazoltan Kaposszerdahelyen is divat volt, és az talán ma is. A búzaszentelési körmenet a határkerülésnek meghatározott rendeltetésű változata.

Az idegenből honosult május elsejénél (volt már a munka ünnepe is) a magyar népeletben mélyebben gyökerezik a *piros pünkösöd* napja. Régebbi hagyományai közé tartozik a pünkösdi király- és királynéválasztás. Ehhez az ünnephez tartozik egy sajátos népi misztériumjáték, a pünkösödölés.

Katolikus falvakban megtalálhatjuk *Nepomuki Szent Jánosnak* (máj. 16.), a vízen járók és utasok védőszentjének szobrát és tiszteletét. *Szent Flórián* (máj. 4.) a tűzvésztlől védi meg a falut, ezért ma is a tűzoltók védőszentje. *Szent Orbán* (máj. 25.) a szőlősgazdák tekintik égi pártfogójuknak. Egyes vidékeken a szent szobrát borral locsolják meg, sőt meg is köszöntik. De ha esik, és rossz idő van, akkor meghempergetik a sárban.

Az említett szobrok közül három megtalálható Szerdahely közelében. *Szent János* szobra valamikor a kaposvári vár kapuja előtt állt, ma a Kossuth téri Nagyboldogasszony-templom mellett látható. *Szent Flóriánnak*, a tűzoltók védőszentjének és *Szent Vendelnek*, a jószág tartó gazdák védnökének szobra Toponáron áll. Itt jegyezzük meg, hogy a gazdák és a pásztorok védőszentje más volt. A pásztorok védőszentje *Szent Dömötör* (okt. 26.). Ez a török világ alatt igen jelentős nap volt, mivel a török seregnek e nap után nem volt kötelessége a hadviselés. A várakba zárkoztak.

A mezei munka verejtékes komolysága jellemzi a nyári időszakot. Ehhez kötődik *Szent Iván* (jún. 24.) napja. Országszerte ismert szokás volt a Szent Iván tűzének gyújtása és átugrása. A tűznek ugyanis a régi pogány magyarság szerint tisztító, termékenyítő és gonoszűző hatása van.

Nagyboldogasszony (aug. 15.). Ilyenkor gyógyfüveket és virágokat szoktak szedni, e dátum körül tyúkot ültetnek. Számos helyen Nagyboldogasszony és Kisasszony (szept. 8.) között tartják a búcsúkat. Kaposszerdahelyen szeptember 12-én, Mária neve napján. (Erről még a templom történetével foglalkozó fejezetben is szó lesz.)

A halottak ünnepe *mindenszentek* napja és az utána következő *halottak napja*, amikor az elhunyt hozzátartozók emlékére és lelki üdvéért gyertyát gyújtanak. Ilyenkor a község apraja-nagyja kint van a temetőben. Virágot visznek és imádkoznak. Sokan otthon is gyertyát gyújtanak, mégpedig annyit, amennyi halottja van a családnak.

December hatodika a *Mikulás*, vagyis Szent Miklós ünnepe, amikor a gyermekeknek ajándékokat osztogatnak, melyeket az ablakba kitett cipőben helyeznek el.

Jeles napok

A *szilveszter* az évbúcsúztató, az egész évi lelki számadás és mulatozás napja, az *újév* a következő év kezdetét jelenti. Ilyenkor újévet köszönteni járnak a gyerekek, a felnőttek pedig képeslapokon vagy személyesen fejezik ki jókívánságaikat rokonaiknak és barátaiknak; és mindenféle fogadalmat tesznek.

Régen a falusi ember az időt a nap- és a holdállás szerint számította. Megvolt a saját kalendáriuma, amelyben számon tartotta a jeles napokat, az év napjaihoz fűződő állandó szokásokat és hiedelmeket. A jeles napokon kívül voltak *csizios napok*, amelyen időjárás-tapasztalatokat tartottak számon. Ezeket később a naptárak is átvették.

Így például január 22-én, *Vince napján* ha olvadás van, jó bortermés lesz.

Február 2. *Gyertyaszentelő* napja. Ha kijön a medve, és jó időt talál, akkor visszamegy a barlangjába, mert hosszú tél lesz.

Február 14. *Bálint*, újabban Valentin napja. A szerelemmel hozzák összefüggésbe. Ekkor kezdenek párosodni a verebek.

Húshagyókedd vetőnap, ekkor kerül sor a gyümölcsfa-takarításra.

Február 24. *Jégtörő Mátyás*. Ahol nem Zsuzsanna, ott Mátyás viszi el a havat.

Március 19. Az első meleget hozó nap, József napja. A szólás szerint: „Sándor, József, Benedek, zsákban hoznak meleget.”

Március 25. Gyümölcsoltó termőnap.

Április 24. György, tavaszkezdő nap.

Május 1. A tavasz ünnepe. Hajnalban májusfákat állítanak. Korábban a munka ünnepe is volt.

Május 12–14. Fagyosszentek. (Szervác, Pongrác, Bonifác.)

Pünkösöd a nyár beköszöntésének ünnepe. Némely helyen pünkösdi királyt választanak.

Június 8. Medárd napja. Amilyen idő van, olyan idő lesz 40 napig.

Június 29. Péter és Pál. Aratást kezdő nap.

Augusztus 10. Lőrinc napja. Az ősz kezdő és rámutató napja. (Lőrinc a dinnyébe, a szarvas a vízbe csinál.)

Szeptember 1. Egyed napja, a számadó pásztorok szolgálatba állítása. A disznó hízóba fogása.

November 11. Márton, a tél kezdő napja. Ludat vágnak.

Adventhez, azaz Jézus Krisztus második eljövételének várásához (a november 30-hoz legközelebb eső vasárnaptól december 24-ig tart) számos népszokás is kapcsolódik. Az „adventi koszorú” egy felfüggesztett, fenyőágakból álló koszorú, négy gyertyája közül advent minden vasárnapján egyet-egyet meggyújtanak, miközben szent énekeket énekelnek.

December 13. Luca napja. Ekkor készítik el egész évre a gyógyszereket, és ekkor készül a Luca széke.

A legnagyobb népi ünnepe a katolikus falvaknak a búcsú és a vásár napja. Kaposzserdahely is a búcsútartásról kapta a nevét. Érdekes, hogy Kaposzserdahelynek nem volt nyilvántartott vásári napja. A kirakodó- és állatvásárokat Szennában, Patcán vagy Kaposváron tartották meg. Minden vásárnak megvolt a hagyományos rendje, megvoltak a babonái. Pl. az első vevőt nem engedik el. Az első kapott pénz megköpdösik, hogy „apád, anyád idejőj-

jön”. Elmaradhatatlan alakjai voltak a vásárnak a mutatványosok, a majom- és medvetáncoltatók, a jövődómondók és a plánétások, alkalmi foghúzó.

A *búcsú* napja a templom felszentelésének vagy védőszentjének emléknapja. Ilyenkor a falu népe rendbe teszi a háza táját. Tisztára seprik a járdát és az utcát. Látogatóba jönnek a rokonok és ismerősök, nemritkán még külföldről is. A búcsú népéhez tartoznak a vásárosok: kegyeszer- és szentképárosok, laci-konyhások, bábosok, körhintások. Nagy a forgalom, búcsúfia nélkül nem illik hazamenni. Az idők során kialakultak a búcsújáró helyek is, ilyenkor messze földről gyalog érkeznek a búcsúba a hívek, és fogadalmakat tesznek.

Kutatásaim során találtam egy 1911-ből való kaposvári vásártéri szabályrendeletet. Mivel a szerdahelyiek általában a kaposi vásárba jártak, érdekesnek tartom ennek ismertetését.

A kiállító iparosok a következő rendben állíthatnak ki:

1. Kalaposok, csizmadiák, cipészek, szűcsök, szűrszabók, bocskorosok, tutyisok, tarisznyások és lakatosok.
2. Szabók, festők, rőfösök, rövidárosok, gyolcsosok, földön árulók.
3. Bádogosok, rézművesek, szítások, fésűsök, könyvárusok.
4. Famunkások, asztalosok, bognárok, kádárok és esztergályosok.
5. Szijgyártók, kötelesek, közel az állatvásárhoz.
6. Edényesek.
7. Zsír-, szalonna-, kalács- és pecsenyeárulók.

A felsorolásból azt is megtudhatjuk, hogy milyen iparosok és vásározók voltak abban az időben ezen a vidéken.

Iskolások betlehemi játéka

Fehér-part

A Ropolyi-erdő észak felé eső nyúlványának a neve Fehér-part. Valamikor irtatlan erdő volt ezen a vidéken, aztán kivágták az erdőt, helyébe szőlőt és gyümölcsöst telepítettek, de lassan ismét beerdősödik. Híres hely ez, itt húzódik a Zselici Tájvédelmi Körzet határa.

Kézenfekvő, hogy nevét fehér színű földje miatt kapta, mivel szürkésfehér, mintha csak mésszel lenne keverve. Mit tartalmaz ez a föld? Dr. Csorba József 1857-ben kiadott *Somogy vármegye ismertetése* című könyvében ezt írja: „Mészföld több helyen is van a Zselicben, amellyel falusi asszonyaink fehér föld név alatt szobájukat meszelik.” Ezzel az érdekességgel e sorok írója is találkozott, amikor gyerekkori barangolásai során egy rókakotorékhoz vezették a fehér nyomok. A tanár úr akkor kaolinra gyanakodott, de még most sem egészen biztos, hogy mi is ez a szürkésfehér „mészföld”. Erdemes lenne utánanézni!

A vándorcigányok szokása volt, hogy az erdők szélén telepedtek le, ahol putrilakásokat építettek. Se közel, se pedig messze a falutól, hogy biztonságos távolságra legyenek az emberektől, és közel az erdő nyújtotta eleséghez. Évszázadok óta együtt élünk, nap mint nap találkozunk velük. Gyakran megütözve, idegenkedve nézzük öltözködésüket, hangoskodó, gyakran sértő modorukat. Előítélettel mondunk véleményt szokatlan, esetenként megbotránkoztató viselkedésükről. Mit tudunk róluk? Talán annyit, hogy Indiából jöttek több száz évvel ezelőtt. Egész Európában szétszóródtak. Hazátlan, a többségi nemzethez alkalmazkodni nehezen vagy egyáltalán nem tudó, gyakran a peremléten élő emberek.

Kevesen tudják, hogy származásukat tekintve is több csoportra oszthatóak. Magyarországon három jelentősebb csoportot különböztetünk meg. A romungrók (magyar cigányok) a cigányság 70%-át teszik ki. Nyelvüket és hagyományos szokásaik egy részét már elvesztették. Többségük megélhetését a bűnözés és a segélyek biztosítják. A másik csoport, a kolompárok (oláh-cigányok) több meghatározó csoportra oszthatóak (lovári, drizári, masári, szolár, szintó). Eredeti nyelvüket és szokásaik nagy részét megőrizték. A cigány értelmiség jelentős részét adják. A harmadik csoport a beások. A rasszjegyeket leginkább magán viselő népcsoport szorgalmas, munkaszerető, ugyanakkor előítéletes viselkedésünk legfőbb célpontjai. A XIX. század végén kerültek Magyarországra a Kárpátokon keresztül, s az óromán nyelvet beszélik. A fehér-parti cigányok a beás csoporthoz tartoztak.

A romániai rabszolga-felszabadítás, vagyis 1865 után jöttek Magyarországra Erdélyen keresztül. Eredeti cigány nyelvüket elvesztették, mivel mint a mindenkori román bojárok rabszolgáinak kivágták a nyelvüket, ha cigányul szólaltak meg. Kezdetleges kunyhóikat hevenyészve készítették

el, ha menniük kellett, könnyen otthagyták, és máshol másikat építettek helyette.

A putri tulajdonképpen földkunyhó, és egyszerűen készül. Ásnaq egy két-három méter hosszú, két méter széles, félméternyi gödröt. Az egyik végére fordított V alakban két karót támasztanak össze, és a csúcsáról hátrafelé, a gödör végéig, a föld szintjéig fut a „tetőgerenda”. Így keletkezik a két hátrafutó háromszög, amit gallyakkal befognak, levelet szórnak, majd földet hordanak rá, s kész a „lakás”. A kis bejárati nyílásra ócska rongyot akasztanak. Elképzelhetetlen, hogyan, de néha hatan-nyolcan laknak a földkunyhóban, egymást melegítve. A putri előtt parázslott a tűz. Ez meleget adott, és egyben elűzte a „lakás” környékéről a csúszómászókat és a rovarokat. A megfégesegett putrit, vagy ha valamilyen betegség költözött bele, otthagyták és felégették.

A földkunyhó régen, az erdőben téli építmény volt, nyáron lombokból rakott sátrakban laktak a cigányok. A faluvégi erdőszélen már nem készül lombsátor, állandó szállássá válik a földkunyhó. Jó időben mellette alszanak, esőben behúzódnak.

A fejlődés következő szakaszát a vert falú szobácska jelentette. Ez nagyobb is, egészségesebb is; bonyolultabb az építési módja. Kijelöl az építő egy kétszer kettő vagy kétszer három méternyi területet. A négy sarokra és a jövendő falak közepe tájára leás egy-egy körülbelül másfél-két méter magas dorongot. Ezután már csak két deszka kell, amelyet a dorongok mellé kötöznek. Közéjük döngölik az agyagos földet, feljebb teszik a két deszkát; újra

Oláh cigány falu a Zselichen (1900)

döngölnek, mindaddig, amíg a tartóoszlopok magasságáig emelkedik a „fal”. Régebben így készültek a falusi tömésházak is.

Ezeket a szobákon valamiféle „ablak” is van. Néhány tenyérnyi üvegdarabot szereznek, amit a döngölés során az egyik oldalfalba helyeznek. Ez a falba épített kis üvegdarab nappal némi fényt ad, és mindenesetre az ablak illúzióját kelti. Az ajtó a falban hagyott nyílás. A tető rendszerint domború, legjobban talán a tehervagonokéra emlékeztet. Helyenként földet vagy kátránypapírt tesznek rá, vizenyős helyeken nádat, s kövekkel rögzítik.

Ezeket a lakásokat különleges, kívülről táplálható kis kemencével fűtik. A „kemencének” elvezető nyílása, kéménye nincsen, nem is kell, a kívülről bebecsapó lángok áthévítik, s így fűti a szobát. A kemence úgy készül, hogy hajlékony fűzfaágakat szúrnak le körben, sűrűn egymás mellé a kemence helyére, fölül összekötik, s kész a váz. Erre kerül az agyag. Ezt aztán kívül vastagon besározzák. Az első begyújtáskor kiég az agyag, megkeményedik, belül elégnek a váz gallyai, s áll a kemence. Egyben ez a tűzhelyük is. Kint, a ház mellett főznek. A kemencenyílás elé állított háromlábban van a fazék, s miközben fő az étel, a tűz átmelegíti a kemencét is. A szerdahelyi cigány családok jellegzetes étrendjéhez tartozott a szódabikarbónával gyúrt pogácsa. A bejárati ajtó mellett lobog a láng, főz az asszony, körülüli a rengeteg gyerek. Ha kész az ebéd, betolják a tüzet a kemencébe, ott marad egy idő, pipázgató cigány asszony vagy fiatal lány, s dugja egymás után a száraz ágakat a kemencébe...

Miből éltek a cigányok? A férfiak munkát vállaltak az erdészethél, vagy teknőt, fakanalat, szerszámnyeleket készítettek (teknővájók), de elvállalták a faluban a sintérmunkát is. Az asszonyok fehér vászonruhában jártak koldulni. Hátukon ott lógott a sodrófára kötött batyu, néha egy kicsi tekenőbe raktott és rongyokba csavart rajkó is. Piac- és vásári napokon jellegzetes kép volt a városi utcákon gombát kínáló cigányasszonyok sora.

A szerdahelyi cigányok az ötvenes években költöztek be a községbe. A termelősövetkezetnél vállaltak munkát vagy az erdőgazdaságnál, de sokan a városi építkezéseken dolgoztak, mégpedig igen szorgalmasan. Láthatóan igyekeztek ellesni a városi életmódot. Házaik is a községben vannak, megvettek egy-két elhagyott parasztházat, ezekben laknak. Ruházkozásuk nem sokban tér el a falusiak viseletétől. Különösen a fiatalok igyekeznek asszimilálódni. Rendesen járnak iskolába.

Emlegetnek itt egy „Lipics” ragadványnevű öreg cigány férfit, akinek száznál is több leszármazottja él a faluban. Nevük – akár az ország más vidékén lakó cigányok neve – foglalkozásukra utal: Bogdán, Kalányos, Orsós. Miről is beszélünk? Ősi foglalkozásukat már régen elfelejtették!

Kaposszerdahely összefoglaló története

- Árpád-házi királyaink korában a nyugatról bevándorolt Győr lovag fia, Ata (Ottó) nádor a Kapos folyó mentén 1061-ben bencés apátságot alapított, melyhez nagyobb birtok is tartozott. A Győr nemzetségbeliek voltak a Dersfiek ősei. Ez a nemzetség később három ágra, a Ders, a Dancs és az Imrefi családokra szakadt. A másik nemzetség, a Monoszlóiak egy évszázaddal később kapták meg a királytól azt a nagybirtokot, amelynek központja Ropoly volt. A Monoszló nemzetség feje Makariás ispán, kinek fia, Tamás Ropoly várashely alatt 1230-ban a szerdai napokra vásártartási jogot kapott. Ekkor alakult ki Szerdahely falu.
- 1245. Szerdahely vásárlás révén a Dersfiek kezére került. Címerükben kék pajzsban arany lilium látható.
- 1332-ben Szerdahelynek már temploma, sőt plébániája is volt. Az oklevelekben Tókajjal együtt említik. Plébánosa egy Tamás nevű pap.
- 1335-ben Dersfi Miklós a pálos remeterendnek Szent László tiszteletére monostort építtetett, és jelentős birtokokat adományozott.
- 1335. Egy peres vita során az országbíró kérte a pécsi egyházi káptalant, hogy megbízottja Tókaj határait járja be és mérje föl. Az udvarnokok helyettes ispánja és Simon falubíró a környékbeli falvak népével a földmérőket megtámadta, s nyilatkozással megfutamította, „s ha el nem futnak, meg is ölték volna őket”. Az ügy a király elé került.
- Az 1346. évi birtokelosztáskor a két Szerdahelyi testvér a birtokokat 18–18 arányban kétfelé osztotta. Szerdahely Dersfi Miklósnak jutott, de a kolostor kegyuraságát bátyja, Péter megtartotta magának. Ekkor történik először említés a Szent Szűz tiszteletére épült templomról.
- Mária királynő, Nagy Lajos király lánya, Zsigmond király felesége 1394-ben a segedi királynői birtokról ellátogat a szerdahelyi búcsúba. A templom búcsúja Lőrinc napján volt.
- 1403. Hűtlenség miatt Zsigmond király elkobozza a Monoszlóiak birtokait, és nagyobb részét a Szerdahelyieknek adja. Ekkor kerül a birtokközpont az újonnan épített kaposvári várba.
- 1408-ban a falu Szerdahelyi Koron János birtokába kerül.
- 1425-ben Szerdahelyi Ders Márton török fogságba esett. Olyan magas váltságdíjat kértek érte, hogy fiai csak a kaposvári vár elzalogosításával tudták előteremteni.
- 1443–1453 körül Szerdahely a kaposvári vár tartozéka.
- 1495. Berzencei Bornemissza János rokonaival megtámadja a szerdahelyi monostort, és Danch Pál leányainak, Orsolyának és Veronikának ott őrzött iratait elrabolja. Ebből évekig tartó per lett.

- 1501-ben Dersfi Miklós „az őt most nagyon szorongató szükség miatt” számos falvát, a Somogy megyei Bath erődjét és számos birtokot és falut minden tartozékukkal együtt 4000 aranyforintért Enyinghy Therek Imrének és feleségének, Krisztina asszonynak elzálogosította. A falvak felsorolása közt szerepel Szerdahely is.
- 1504-ben Ujlaki Lőrinc a kaposvári várat átadja jogos tulajdonosának, Szerdahelyi Dersfi Miklósnak. A vár így véglegesen a Szerdahelyiek birtokába kerül.
- Szerdahely lakói sokat szenvednek a kaposi vár hajdúinak zaklatásától.
- 1526. A mohácsi csata. A csatából menekülők elérik Segesdet és Szerdahelyt is. Kaposvárt megerősített birtokközponttá alakítják. Urai Dersfy István és Dersfy Farkas.
- 1544. A török véglegesen elfoglalja Budát. Kaposvár végvár lesz. A környéken török portyázók jelennek meg.
- 1555. Dersfy István és Farkas elhagyják Kaposvár várát, és vagyonukat a Felső-Dunántúlra mentik. A monostorból elköltöznek a szerzetesek.
- 1555 nyara. A török portyázók feldúlják a falvakat, a lakosság az erdőkre menekül.
- 1555. szeptember. A török elfoglalja Kaposvárt. A falvak lakosságát rabságba hurcolják. Az elpusztult magyar falvakba rácokat telepítenek.
- A török adójegyzék szerint Szerdahelyen (Városszerdahely) 1563-ban már csak 2 ház volt. A török elkezdte a lakosság visszatelepítését, így 1571-ben már 8 portát tartanak nyilván a faluban. A török ideiglenesen járási központnak (náhie) nevezi ki Szerdahelyt.
- 1686. november 12-én Badeni Lajos herceg csapatai a töröktől visszafoglalják Kaposvárt. A falvakba települt szerb családok azonban továbbra is maradnak.
- 1706. Miután Kaposvár vára a kurucok kezére kerül, a rácok dúlva és fosztogatva kivonulnak az országból. A zselici falvakat felgyújtják.
- Megkezdődik a töröktől visszafoglalt falvak újratelepítése. A somogyi falvak és földek nagy része az Esterházy család birtokába kerül.
- 1726. Hivatalosan is rendezik a birtokviszonyokat. Megyénkben Madarász László alispán irányításával összeírják a birtokos nemeseket. Mivel a Dersfy család kihalt, Szerdahelypuszta a Lengyel és a Prilej családok tulajdonába kerül.
- Az új tulajdonosok nagy szőlőbirtokokat telepítenek. Egy korabeli hivatalos feljegyzés szerint a régi kolostor helyén 1782-ben egy nemesi udvarház áll.
- 1802. A régi középkori templom helyén kápolnát építenek. A kápolna és az uradalmi pince maradványa ma is megvan a Hellmann-ház mellett.
- 1812. Egy hivatalos község-nyilvántartási okirat szerint a szerdahelyi kápolna körül még látszanak az egykori pálos kolostor romjai. Körülötte szőlőbirtokok vannak.
- 1831. Nagy kolerajárvány van a vidéken. Szerdahelyen harmincan esnek a járvány áldozatául.
- 1848. Megszűnik a jobbágyság rendszere.
- 1861. Tagosítják a termőföldeket.
- 1867. Megyei rendelet alapján lerombolják a betyárcsárdákat, így a szerdahelyi Barna nevű csárdát is.

- 1895. Bevezetik az anyakönyvek állami vezetését. Szerdahely a szennai anyakönyvi kerülethez tartozik.
 - 1894–99. Az eladósodott középbirtokosok eladják szerdahelyi földjeiket. Több kisparaszti család költözik be a faluba.
 - 1904. Iskolát építenek a faluban.
 - 1909. A belügyminiszter a Kaposszerdahely nevet adományozza „Szerdahely lakott hely”-nek. A határozatot 1929-ben véglegesítik.
 - 1914. A falu történetében először saját falujukban sorozzák be a szerdahelyi fiatalokat a Kaposváron állomásozó 44-es közös és a 19-es honvéd gyalogezredek soraiba.
 - 1917. Elkészül a kaposvár–ropolyi gazdasági kisvasút pályatestje. A vasút 1929-ig üzemel.
 - 1922. január 1. Kaposszerdahelyet önálló kisközséggé nyilvánítják, de az adminisztráció Szennában marad. Iskolát kap a falu.
 - 1927-ben az első világháborúban elesett hősök emlékoszlopát ünnepélyes keretek között avatják fel.
 - 1932. Makadámút készül a falun keresztül.
 - 1935. szeptember 14. Felépül a templom, melyet ünnepélyesen Szűz Mária tiszteletére neveznek el.
 - 1944–45. Menekülteket fogad be a falu. A második világháborúban 28 szerdahelyi polgári személy és katona halt meg.
 - 1949. Villamosítják a községet.
 - 1950. május 27. Tókajpusztát és Kisszennát Kaposszerdahelyhez csatolják.
 - 1951. január 1. Kaposszerdahely önálló tanácsú községgé alakult önálló anyakönyvi kerülettel.
 - 1956. október 30. Megalakult a községi Nemzeti Bizottság.
 - 1961. Megalakult a termelőszövetkezet.
 - 1968. A helyi termelőszövetkezet a szennai „Zselici Táj” tsz-szel egyesült.
 - 1969. A községi önálló tanács 1969. június hó 31-én megszűnt, és a szennai közös tanács irányítása alá került. Az 1985. évi tanácsválasztás után a szennai közös tanácsban Kaposszerdahely 9, Szenna 8, Zselickisfalud 4, Szilvásszentmárton 3, Patca 3 fővel képviseltette magát.
 - 1984. Vezetékes ivóvizet kap a község.
 - 1990. Kiépül a községi telefonhálózat, óvoda és lakótelep létesül, megszűnik a tanácsrendszer.
 - 1992. Elkészül a község rendezési terve.
 - 1993. Kiépül a gázhálózat.
-

Temetők és út menti keresztek

Minden emberi település szükségszerű kísérője a temető. A temetkezési helyek az őskorban kultikus célokat szolgáltak, a kereszténység és a világvallások pedig szent helynek tartják, mely az elődök emlékének tiszteletében, a feltámadásra várás hitében nyilvánul meg.

Az egyes falvakban vagy városokban lakó hívek, az azonos családbeliek és a rokonság igyekezett egy helyre temetkezni, hogy a feltámadás idején mindenki könnyen megtalálhassa a maga hozzátartozóját. Régen a kivégzett bűnözőt azért temették a temető árkába, hogy távol hozzátartozóitól a feltámadáskor is számkivetett maradjon, és a pokol tüzébe jusson.

A községet lakói elhagyják, de a temető nyomai a föld alatt megmaradnak, és a sírleletek pontos adatot szolgáltatnak a tudós régésznek az egykor ott lakók életéről.

Kaposszerdahely területén három ismert és egy elfelejtett temetőt takar a föld. Az ismertek közül a legrégebb a Kaposvárról idevezető műút bal oldalán, a Kossuth Lajos utca 5. számú ház melletti dombocskán van. (Lám, a temetők is meghalnak, az eltemetetteket elfelejtik a következő generációk.) Ez a temető minden bizonnyal a pusztá 1740 körüli újratelepülése után keletkezett, és közös volt Tókajjal. Meddig temettek ide, nem tudjuk, de valószínű, hogy egészen addig, míg az Öreg temető néven ismert temetkezési helyet 1897-ben meg nem nyitották. Földjét a kismartoni birtokos és pénzember, Moselt Ferenc hagyományozta a falunak. Az ide temetett szerdahelyiek neve a falu halotti anyakönyvének adataiból nyomon követhető. A mostani temetőbe 1964-ben temettek először.

Nagyobb figyelmet érdemelne a középkori Szerdahely temetőjének maradványa a volt kolostorkápolna mellett, ettől nyugatra, a Halasi utca végén. Feltárása véglegesen pontot tehetne a község történelmi szerepéről folyó vita végére. Ezért fontos, hogy ha ezen a részen bármi, akárcsak egy koporsószege is kerül elő a földből, azonnal jelentsék az önkormányzati hivatalnál!

A falvakban található régi, néhol már teljesen széjjelmálló, homokkőből faragott fészületeket vagy valamelyik védőszent tiszteletére készített szobrot elsősorban a katolikus falvak népe állíttatta fel a községbe ki- s bejáró utak mentén; a hétszázas és a nyolcszázas években vagy a múlt század elején. Az első világháború után már csak emlékoszlopokat állítottak.

Ezek az egyházi emlékek, kegyhelyek sok helyütt a kápolnát vagy a templomot helyettesítették, és a hegyközségi szőlőkben a harangláb mellett voltak elhelyezve.

Nem egy ilyen fészületet vagy piétát a község valamelyik tehetősebb polgára, városokban a céhek, céhmesterek, kastélyos helyeken pedig az uradalom állíttatott fel, legtöbbször fogadalomból járványveszélyes időkben vagy valamilyen természeti csapás után; sokszor a szülők, hogy szeretett fiuk a

háborúból épségben hazajöjjen, vagy gyermekük gyógyíthatatlannak hitt betegségéből felépüljön.

Ha máshol nem, de a temető bejáratánál vagy a közepén voltak ilyen kereszték vagy feszületek, itt azokért imádkoztak, akik távoli vidékeken hunytak el.

Az út menti feszületek sokat mondanak a helytörténésznek a község múltjáról, mivel a falu egykori határát jelzik; de ez sem mindig igaz, mert ezek közül sokat áthelyeztek az utcarendezések során, mint erre Kaposzserdahelyen is van példa. A „Lépj be imádsággal, és menj tovább békességben” felirat nem egy kőkereszt talpazatán még olvasható.

Valamennyi régi szerdahelyi kereszt fából készült, ami arra vall, hogy a nyolcszázas években a települést még szegény zsellérek lakták. Nézzük most ezeket a kereszteteket! A legrégebbi fakereszt, amiről tudunk, a Gaál-féle birtok elején volt a tókaji leágazásnál, közel a régi temetőhöz. Ezt 1824-ben szentelték fel. A feljegyzések szerint 1881-ben két kopott fakereszt állt még a pusztán, mindkettő az uradalmi majorságok területén. A legnagyobb a töröcskei hegy felé vezető leágazásnál állott, az utóbbit többször is kicserélték.

Hoss József apátplébános leírása szerint 1926-ban – négy évvel Kaposzserdahely községgé alakulása után – „Török István gazdálkodónak a község felett elterülő fehér-parti dűlőben levő birtokán kőkereszt állott. Semmi írás nincs róla: ki állította, de a községbeliek sem emlékeznek a kereszt múltjára. Elképzelhető, hogy ezt az ismeretlen eredetű keresztet 1780 körül emelték, amikor a régi kolostor romjai körül már virágzó szőlőbirtokok voltak, és ugyanitt – mint azt egy 1782-ben készült katonai felmérésben feljegyezték – egy nemesi udvarház állt, néhány évtizeddel később pedig már egy kápolnáról is írnak. Nem járunk messze az igazságtól, amikor arra gondolunk, hogy a Hellmann-féle »templommaradvány« ennek a kápolnának a megmaradt része lehet. Fenntartója nem volt. Semmiféle igazoló írás nincs, hogy a kereszt elhelyezésére a területet jogilag valamikor telekkönyvezték volna. Ott állott gazdátlanul. Török István a keresztet felajánlotta az egyházközségnek.” Később, 1929-ben ezt a keresztet a község egyik tehetősebb gazdájánál, Bereknyei Márton házában helyezték el ideiglenesen, mert arról volt szó, hogy a templomot is a Bereknyei-féle telken építik föl, a Jó-kút-völgy leágazásánál.

„Egy kis dombon állott kútágashoz hasonló falában a község egyetlen, 18 kg-os harangja.”

Temetők és út menti keresztok

Volt egy vasból készült kereszt is a hősök 1927-ben felállított emlékoszlopa előtt. Az ilyen keresztet általában a csatamezőn elhunytak emlékére szoktak állítani. Részletes történetét nem ismerjük.

A legismertebb kaposszerdahelyi kereszt most az önkormányzattal szemben látható, ez a Hovalesz-kereszt, melyet Hovalesz Pál és felesége állíttatott 1912-ben. Egy másik kőkeresztet 1941-ben Sovány Imre állíttatott a templom előterében.

Nem messze Hellmann Sebestyén bíró házához, egy kis dombon állott – amint Hoss József írja – kútághoz hasonló falában a község egyetlen, 18 kg-os harangja. Ezt a kis harangot a községbeliek nagyon szerethették, mert ragaszkodtak hozzá, hogy a templom felépítése után is megmaradjon. 1929-ben új haranglábat készítették a kis harangnak, és az ekkor elkészült két új haranggal együtt szentelték fel. Most az új temető bejárata előtt áll egy díszes haranglábon.

Temető platánfasorral

Templomépítés, vallásos élet

Úgy gondolom, nem kell különösképpen bizonyítani, hogy az elmúlt évszázadokban milyen sokat jelentett a vallás a falusi ember életében.

Kaposszerdahely ezen a téren is sajátos helyzetet foglalt el a környező községek között, mert amíg Szenna, Patca, Zselickisfalud és Szilvásszentmárton népe református, addig a mi falunk lakosai többségükben római katolikusok voltak.

Csakhogy Kaposszerdahely templom nélküli, igen fiatal falu volt, ezért a község hívő katolikusai Kaposvárra jártak misére. A megyeszékhely pedig – mint ismeretes – erősen katolikus szellemű egyházi befolyás alatt álló város volt, melynek plébániájához több környékbeli falu fiókegyháza is tartozott.

Amikor dr. Hoss József apátplébános 1923-ban a kaposvári plébánia vezetését átvette, igyekezett híveit mindjobban megismerni, és elődjének, dr. Zimmert Józsefnek ajánlása szerint arra törekedett, hogy Kaposfüreden és Kaposszerdahelyen templomot építsenek.

A jeles főpap a kaposszerdahelyi helyzetet így jellemezte: *„A falu népe még Fürednél is szegényebb. A legkülönbözőbb helyekről összeverődött, még egészen össze nem forrott csoportosulása a családoknak. (...) Sok köztük az uradalmi cselédből lett zsellér, akik napszámmal, fuvarozással, aratással, favágással tartják fenn szegényes életüket. Mások idegenből ideszakadt törpebirtokosok. Alig egykettő köztük a vagyonosabb. A községnek nincs közszelleme. Ez majd csak akkor alakul ki, hogyha az itt született gyermekek lépnek apáik nyomdokaiba. A község népe vallásilag megoszlott. Ha nem is sok, néhány református család mégis lakik benne. Az 1930. évi népszámlálás szerint a katolikusok száma 457, a reformátusoké 16, ág. ev. 8. Lakik itt még ezenkívül 2 zsidó család is, az egyik kereskedő (szatócs), a másik vendéglős. Összesen 6-an.”**

A szerdahelyiek lelkiületükre nézve csendesek, az élet gondjaival elfoglalt szegény emberek.

Dr. Hoss József naplójából azt is megtudhatjuk, hogy *„vasárnap délutánonként Herzán Cézár tanító tartott nekik (a híveknek) litániát az állami elemi iskolában, amelyre inkább csak az asszonyok meg a gyerekek jártak el, férfiak csekély számban. Alapjában nem rosszindulatú emberek, de nagy szegénységük miatt nehezen mozgathatók a jóra.”*

A saját templom építése régóta foglalkoztatta a falu lakóit, erre a célra már az első világháború előtt is gyűjtöttek dr. Zimmert József buzdítására. Az apátplébános nyílt kapukat döntött akkor, amikor a templom építésére nagy szervezőmunkába kezdett. Nemcsak a megye vezető személyeit kereste fel, és

* Dr. Hoss József naplójából.

kért tőlük támogatást, hanem a község polgárait is igyekezett meggyőzni arról, hogy a templomépítés kivitelezhető és üdvös feladat.

Mivel az apátplébános a templomépítés körüli huzavonának okát abban látta, hogy a szerdahelyiek és a plébánia közti viszony rendezetlen, most ezen a visszasságon kívánt változtatni. *„A hívek jogilag a kaposvári plébániához tartoztak, de ennek a kapcsolatnak az érzete nem élt bennük. Magukra hagyatva élték szegényes életüket. Papot csak temetés és beteglátogatáskor láttak. A hitoktatást a tanító végezte, csak úgy barátságból”* – írja.

Hosszas huzavona után az igyekezet sikerrel járt, és az „egyezség” megtörtént. Ekképpen:

„A szentségek kiszolgáltatásánál a kaposvári plébánia rendelkezésre áll, stóla fejében a mindenkori kaposfüredi stóla fizetendő; fuvar a híveket kötelezi.

A karácsonyi és húsvéti szent időben egy lelkésznek a helyszínre leendő küldésével gondoskodás fog történni arról, hogy a hívek a szent gyónás és áldozásukat elvégezhessek. A szükséges fuvarat a hívek kötelesek szolgálni.

A kaposvári r. kath. Plébános Úrnak fent körülírt lelki szolgálatai fejében minden r. kath. házaspár után 15 kilogramm búza lesz fizetve.” (...)

A jogi megállapodáson kívül meggyőző erővel igyekezett a híveket a templomépítés mellé állítani a kitűnő pap.

„Az a nép, mely templomot épít, bízik a jövőjében”, volt az önbizalmat keltő jelszava. 1923 májusában összehívta a híveket az elemi iskolába. De *„ezek az elfásult emberek nehezen mozdultak meg, aztán meg a község vezetője, Hellmann Sebestyén bíró is igen nehezen melegedett fel az ügy iránt. Végre hosszas rábeszélés után sikerült rávennem a híveket arra, hogy elhatározták a templom építését, helyesebben elfogadták a templomépítés gondolatát. Együttal templomépítő bizottságot is választottak. Elnök lett Horváth György kőművesmester. Tagjai: Bereknyei Márton, Gulyás György, ifj. Sovány Imre.”* A napló a továbbiakban arról is hírt ad, hogy a következő gyűlésen jelentős értékű adományokat jegyeztek pénzben és terményben; sőt a község férfiai főbírói engedéllyel a járás területén is gyűjtöttek. Különösen Bereknyei Márton gazda gyűjtött nagy szorgalommal és tiszteletreméltó eredménnyel a *szelici reformátusok között, lévén ő maga is református. (...) A járásbeli és helybeli gyűjtés eredménye 31 000 téglá, 28 q búza meg valami kevés rozs és tengeri lett. Ez a kis vagyon vetette meg a templomépítés alapját és fűzött össze szerdahelyi híveimmel.”* (...)

Ugyanezen 1923. év nyara még előbbre vitte a templomépítés ügyét. Bereknyei Márton felesége, Csabay Teréz katolikus vallású volt. Mivel a család birtoka az ő nevében volt, ajándékba adott belsőségéből 246,6 négyszögöl területet a templom helyéül. Ez a terület az országútról a Jó-kút-völgybe vezető községi út mellett fekszik, Bereknyeiné telkének az országúttól számított túlsó szélén. A kihalított terület egyik része magasan fekszik, másik része lejtős.

A templomhely szép magaslaton feküdt, de periferikus helyen volt. *„Az adományt azért szívesen vettem – írja Hoss József –, mert arra számítottam, hogy a hívek lelkesedését és áldozatkészségét fogja fokozni. A faluban lévő ellentétek és pártoskodások miatt azonban reményeimben csalódtam, mert a Bereknyei és a községi bíró között lévő ellentétből kifolyóan sok kellemetlenség származott.”*

A templomépítési bizottság a szennai téglavetőt kívánta kibérelni az építkezés céljára. Azonban a bizottság pénztárosa megelőzte őket, és saját céljaira kivette a téglavetőt. Sőt még arra is rávette a község képviselő-testületét, hogy kölcsönadják neki a templom fáradságosan összegyűjtött vagyonát, ami 31 342 db téglának felelt meg. De hamarosan csalódnia kellett, mert a „Tüzér” ragadványnévre hallgató Tóth József téglavetője hamarosan befuccsolt, és a kölcsönbe vett pénzt igen nehezen tudták tőle visszaszerezni.

A téglát végül is Gönye Péter helybéli téglavetőtől vásárolták meg.

Dr. Hoss József ezután érdekes leírást ad naplójában a szerdahelyi búcsúról:

„Különös félszessége a helyzetnek, hogy a templom nélkül való kis községnek úgynevezett búcsúja is volt. Úrnapján, vagyis június elején hívták meg a rokonokat és ismerősöket. Jó magyar szokás szerint ettek, ittak, s a kocsmában táncoltak. A szokás eredete iránt érdeklődvén, érdekes magyarázatot kaptam. (...) Még a béke idején a katonatisztek úrnapján évről évre a délutáni órákban kirándulásra mentek Szerdahelyre is, meg Szennába is. Ebből a példából a szerdahelyiek tanultak, és bevezették az úrnapi eszem-iszomot.”

A tudós pap ezután leírja, hogy szerette volna a szerdahelyieket leszoktatni erről a szokásról, mivel a búcsú miatt még kevesebben jártak szentmisére, és arra akarta rávenni őket, hogy a búcsút tegyék át úrnapról másik napra. Ebből aztán veszekedés támadt, és a község hívó népe két pártra szakadt. Érvek és ellenérvek hangzottak el. Voltak, akik Szent Vendel napján szeretnék volna megtartani a búcsút, ezt az álláspontot képviselték a Hellmann bíró-pártiak, míg a Bereknyei-párt más napon kívánta volna megtartani ezt a falusi viszonylatban igen fontos eseményt. Többéves civakodás után végül is a templom felszentelésének napja döntötte el a kérdést, és a búcsúnak Mária neve napját jelölték meg, vagyis szeptember 12-ét.

Naplórészletek

1926. év. Erdővétel.

Az 1926. év nagyobb haladást mutat a templomépítés tervezgetésében. Az Esterházy-hitbizomány pazderjási erdejét (a községgel szemben elterülő domb, a kövesúton túl, amelynek alján most a kisszennai házak épültek) a földbirtok-reform-törvény értelmében kiosztották a környékbeli igénylők között. A szerdahelyiek kis része is evvel az intézkedéssel kapcsolatban költözött át a patakon túlra, arra a kis telepre, amelyet ma Kisszennának neveznek. Az erdő fája eladásra került, mert a hitbizomány csak az üres telket adta át. Nem tudom most már biztosan megállapítani, ki vetette fel a gondolatot, de egyik napon megjelent előttem Hellmann bíró néhányadmagával, és feltette a kérdést: nem lehetne-e nekünk megvenni az erdőt a templomépítés céljaira? Nagyon megtetszett a terv, és rögtön érintkezésbe léptem Bölöny Ödön hercegi gazdasági tanácsossal, aki a hitbizomány kaposvári képviselője volt. A tanácsos jóindulatú katolikus ember volt. Nagy megértéssel fogadta előterjesztésemet, erre azután megindultak a tárgyalások a hitbizományi erdőmérnökök és köztünk. Ekkor láttam, hogy népünknek milyen természetes esze van. A vezető községi emberek közül többen kimentek az erdőre, végigjárták az egész területet, megvizsgálták

a fákat, s ennek alapján felbecsülték az értékét. Becslésükben minden mérnöki eszköz híján alig tértek el az erdészek szakbecslésétől. Ezek az emberek kora gyermekségüktől fogva sokat járnak az erdőben, fairtás és fuvarozás közben valami ösztönös érzék fejlődik ki bennük, figyelik az erdészek munkáját, mérését. Innen magyarázom képességüket. Szóval megindultak tárgyalásaink. Egy kis huzavona után megállapodtunk abban, hogy a 62 katasztrális hold erdőt megvesszük 160 000 000 koronáért. Egy kicsit meglepett a felelősség érzése: sikerül-e vállalkozásunk, de azért belevágtam abban a tudatban, hogy az Úristen nem hagyhat el bennünket.

A vétel után hátra volt a fa értékesítése. A faluban és a környéken kidoboltattam, hogy az egyházközség részéről megvett fát lábán eladjuk. Megjöttek a vevők a kítűzött napokra. Megszerveztem a híveket, akik Herzán Cézár tanítóval kimentek az erdőre, és ott darabonkint árverés útján a fát eladták.

1927. év. Püspöklátogatás.

Augusztus hó 11-én megtiszteltetés érte a községet. Püspök Atyánk a közel fekvő Bárdibükkön tartózkodott. Ott időzése alatt ellátogatott Kaposzterdahelyre is. Nagy örömnapja volt ekkor a szerdahelyieknek. Ilyen megbecsülés nem érte még őket: meglátogatta a községet a püspök. Nagy tisztességnek vették. A hősök szobránál díszkapuval várták, köszöntötték gyerekek és felnőttek. Az ilyen látogatások mindig üdvösségesek, mert híveinkben ébresztgetik az öntudatot. A püspök kedves közvetlensége igen jólesett nekik, aki ez alkalommal beszédet is intézett hozzájuk.

Egyéb nevezetesebb esemény ebben az évben a községben nem történt.

A népesedési statisztika a következő: született 9 katolikus gyermek. Meghalt 5 egyén, házasságot kötött 5 pár.

1928. év. Herzán Cézár távozása.

A kultuszminiszter május hó 15-ével Szigetvárra helyezte Herzán Cézár tanítónkat. Igazgatóvá nevezték ki. Így akarták elismerni hivatalos részről érdemes munkáját. Igazi tanító volt. Szelíd lelkű, csendes ember, akit azonban az élet megsebzett. Annakelőtte Bánhidán volt katolikus kántortanító. De feslett felesége otthagya. Egy darabig egyedül élt. De amint korban haladt előre, gondozóra szorult. Otthagya szép állását. Átment az állam szolgálatába, mert polgári házasságot kötve, nem maradhatott meg korábbi állásában.

Herzán Cézár helyébe a minisztérium Sárközy István fiatal, nős tanítót helyezte ide az Alföldről. Első bemutatkozásra szerény, kedves embereknek látszanak. Annyira fiatalok, hogy gyermekeim lehetnének. Úgy is kezelem őket. Azt látom, nekik is jólesik itt a nagy ismeretlenségben. Mit tehet a pap, annak mindenkit fel kell karolnia.

Harangok.

Még ugyanebben az esztendőben megindítottam harangok beszerzésére irányuló tevékenységemet is. A kis községnek eddig egyetlen kis 18 kg-os harangja, helyesebben csengője volt. Kútágashoz hasonló falában állott a községnek a hősök oszlopától nyugatra eső utcájában egy dombon, nem messze

Hellmann Sebestyén bíró házából. A haranglábat nagy földtöltés vette körül. Font sövény tartotta össze a szétomlástól. A harangláb pusztulásnak indult. Ezt az alkalmat felhasználtam új harangok beszerzésére. Legalább két harangot szerettem volna a községnek, amelyeket később a templom megépítésével átvihetünk majd a templom tornyába. Tekintettel a község szegénységére, Szlezák László budapesti harangöntőhöz fordultam kérésessel. Szlezák néhány évvel előbb megkapta a kaposvári templom harangjainak elkészítését. Ebből kifolyólag a vármegyében is sok megrendeléshez jutott. Ezért hajlandónak mutatkozott egy darab 50 kilogrammos harang adományozására. Az ekként biztosított harangon kívül most már a másik nagyobb harang megszerzésére a hívek hozzájárulását iparkodtam megszerezni. Részben az ő adományukból, részben a templomalap vagyonaiból megrendeltem a nagyobbik harangot is. Ennek hangja F, amannak A. Házzól házza járva koldultuk össze a harang árára a hívekre eső hozzájárulást. Jellemző népünk konzervatív természetére, hogy a régi kisharangjuktól nem tudtak megválni, és nem voltak hajlandók a harangöntőnek átadni a nagyobb harang ára csökkentésére. Így lett a szerdahelyieknek három harangjuk. Ezért történt, hogy a három harang közül csak a két nagyobbik van összhangban, míg a kis csengő hangja elüt. De ezt már nem sikerült megakadályoznom, mert hát mondták a jó szerdahelyiek, az a „kis harang igen jól elveri a jégfelhőket”. És meg kell vallanom, hogy ezt a téveszmét egyelőre nem sikerült fejükből kivernem. A nagyobbik harangnak súlya 101 kilogramm. A boldogságos Szűz Mária tiszteletére fogjuk felszentelni annak emlékére, hogy a török világban elpusztult temploma Szerdahelynek szintén a Szent Szűz tiszteletére épült. Felírása is ezt a gondolatot örökíti meg, így hangzik ugyanis:

Ércnyelved nyomán, ha lelketek ébred,
Nézzetek a múltba! Ősi dicsőségnek
Százados fényét hirdeti hangom,
Régi hit mélye, hogy újra fakadjon.

A kisebbik harang Szent István nevét viseli azért, hogy az országalapító szent király munkás áhítatára figyelmeztessen. Rája a következő emlékeztető sorokat öntettem:

Zengő szavamra lelketek jöjjön,
Túl az anyagon és túl a földön.
Szómba, ha kérő imákkal léptek,
Eljövend újra volt dicsőségtek.

A kis község harangjai a szerződésben kikötött időre elkészültek, és 1928. október 28-ára megérkeztek a kaposvári állomásra. Nagy napja volt ez a falu népének. Már napok óta lázas buzgalommal készültek hazavitelükre. Koszorúk fonásával, kocsik rendezésével, a körmeneti rend megbeszélésével foglalkoztak, s mikor elérkezett a nap, együtt volt az egész község. Példás rendben, komoly viselkedéssel, lovasoktól körülvéve, ünnepélyes menetben jöttek harangjaikért. A két harangot két kocsira feltéve indultunk el, miután a hívek saját kezükkel

készített, határukban termett virágkoszorúkkal megkoszorúzták. Magam a község vezetőségének társaságában, a hívekkel együtt kísértem ki a harangokat. A faluban először a leendő templom telkére mentünk, ahol az egész falu népéhez beszédet intéztem. Utána ima következett, majd az egész népsereg levonult Bereknyeiék udvarára, ahol a harangok a kocsin nyugodtak. Erős férfiak dorongokkal felemelték a harangokat, mások meg megkongatták. Általános ujjongás vett erőt a lelkeken, sokaknak az örömtől könny csillant meg a szemében, hogy végre megérték azt az időt, hogy harangjaik lehetnek. A harangokat azután bevittük Bereknyeiék első szobájába. Ott adott nekik helyet a család, mert a haranglábat még nem tudtuk beszerezni. Itt is maradtak a következő esztendőig.

1929. év. Harangláb.

Említettem, hogy a harangokat 1928-ban, megérkezésük után nem lehetett felszentelni, mert nem volt harangláb. Nem készülhetett el pedig azért, mert nem tudtuk még beszerezni a hozzá szükséges faanyagokat, nem volt pénz. A gazdáktól vettem megfelelő magasságú és erősségű akácfaakat. A szabad levegőn engedték kissé megszáradni, és azután Kappéter István kaposvári mérnökkel elkészíttettem a harangláb terveit, és a szerdahelyi áccsal (úgy emlékszem, Kopasznak hívták) és néhány fűrő-faragó emberrel a tavasz végén elkészíttettem a haranglábát. A felállítás előtt újabb kérdés merült fel: hol álljon a harangláb? Hosszas rábeszélés után sikerült végre elérnem, hogy nem a régi helyén, hanem az építendő templom telkén állítottuk fel. Történt abból az elgondolásból, hogy itt a dombon a harang szava messze elhallik, s figyelmezteti úgy a Jó-kút-völgyben lakókat, valamint a község derekát, az országút mentén fekvő részét. Mindezek az előkészületek felemésztették az év első felét, mert hát a mi népünk bizony lassan mozog, és idő kell, amíg valamit el lehet vele fogadtatni. Végre mégis elérkezett a nagy nap.

Harangszentelés.

Július 28-a volt a község örömnapja. Megérhettük végre a sok fáradozás első nagy eredményét: a harangszentelést. Bereknyeiék lakásából a harangokat felhoztuk a dombon felállított harangláb mellé. Ponyvasátorban a hívek szép oltárt állítottak. Tíz órakor a Boldogasszony Anyánk énekehangjaival vette kezdetét a szertartás, amelyet személyesen végeztem. A szentelés előírt szertartása és a szentbeszéd után táborig mise volt, amelyen Németh József kaposfüredi kántortanító végezte a kántori teendőket. Szentmise közben Tankovics János kaposvári malomtulajdonos, a kerület országgyűlési képviselője énekelt szép, hazafias Mária-éneket. A szentmise befejeztével markos férfiak elhelyezték a harangokat a már elkészített haranglábba. Idehozták a kis csengőt is. Mikor mindennel elkészültek, akkor a nagyharangot Hellmann Sebestyén községi bíró húzta meg először. Midőn valamennyivel egészen rendbe jöttek, akkor magam is, utánam Herzán Cézár igazgató tanító és Németh József kántortanító szólaltatták meg a harangokat. Az emberek odavoltak a boldogságtól és a büszkeségtől. Szabados István gazda mondott köszönetet nekem és Herzán Cézár volt igazgató tanítójuknak, aki erre az alkalomra külön elutazott Szigetvárról. A Himnusz hangjaival közösen elmondott Úrangyalával végződött a szép kis ünnepély.

1930. év. A búcsúztató.

Temetések alkalmával Szerdahelyen is az volt a szokás, ami Kaposfüreden s részben Kaposvárott is. A kántor kinek-kinek társadalmi helyzete szerint, némelykor meg a lefizetett összeg nagysága szerint úgynevezett „búcsúztatót” énekelt, ha a hozzátartozók úgy kívánták. A halott rokonainak nevét kírímekekbe foglalt búcsúzó versekbe foglalták. Mikor kinek-kinek nevét énekelték, illet hangosabban kiabálni és gyászának pogány módon kifejezést adni. Ezek a kírímekek, amelyeket búcsúztatónak neveztek, minden vallási tartalom nélkül való szellemi erőlködések. Sokszor nevetséges, majdnem triviális tákolmányok. Sógor, koma, testvér, jóbarát, mind belekerültek a verszetembe. Idegen szemlélőknek némelykor valósággal nevetséges jelenetszámba menő események játszódtak le a koporsó mellett. Füreden ez év januárjában sikerült keresztülhajszozni ennek a torz szokásnak megszüntetését. Április hónap folyamán itt is végrehajtottam régi tervemet. Így legalább részben sikerült a temetési szent ténykedések komolyságát előrevinni. Itt kevesebb nehézséggel találkoztam, mint Füreden, de azért mindmáig kísért, s próbálkoztak is azóta, hogy egyik-másik esetben visszaállítsák a régi szokást. Azért folyton résen kell lenni, és az erre irányuló kérésnek mindig határozottan ellenállni.

Az egyházközség megalakulása.

Kaposvárott már 1928-ban megalakult az egyházközség. Szerdahelyen minden igyekezetem ellenére sem mentem az egyházközség megalakulásával semmire.

Megjelent a püspöki rendelkezés, amely az egész egyházmegyében elrendelte az egyházközségek megalakulását. Az utasítást tehát végre kellett hajtanom. A legutóbbi hónapokban a helyzet kissé megváltozott. A régi bíró helyett a falu népe mást választott. Ajánlásomra a főszolgabíró Gönye Pétert ajánlotta, akit a falu el is fogadott. Meghirdettem az egyházközség megalakulását kimondó közgyűlést, erre meghívtam Barcsay Ákos kaposvári főszolgabírót. Meg is jelent az egyházközségi közgyűlésen november hó 14-én. Felkérésemre ő magyarázta meg a híveknek az egyházközség gondolatát és céljait. Így azután félig akarva, félig egy hatósági tekintély hatása alatt kimondották az egyházközség megalakulását. A püspöki jóváhagyás elnyerése után, november hó 23-án megtartottuk az alakuló ülést, amelyen az anyaegyház képviselőiben megjelentek Czanyó László és Hegyi Árpád egyházközségi alelnökök is, hogy az alakulásnak nagyobb fényt és tisztességet adjanak. Az eskütétel után megtörtént a megalakulás. Az egyházközség világi elnöke Gulyás György cipésmester lett, aki már korábban is tagja volt a templomépítő bizottságnak. Gondnok: Pap István, pénztáros: Herkovics József, jegyző: Sárközy István tanító. A képviselő-testület tagjai: Kelemen József, Gönye Péter, Mencseli József, Pap Sándor, Vrabcz István, Bereknyei Mártonné, Hellmann Sebestyén, Matók Lajos, Somogyvári Pál, Bencs Ferenc és id. Sovány Imre.

1931. év. Új templomtelek vétele.

A templom építésére a Bereknyei-féle telek nem felelt meg egészen a célnak, kicsi volt a hely. A nehezen összegyűjtött pénzt nem akartam a pusz-

tulásnak kitenni, ezért azt a javaslatot tettem a képviselő-testületnek, ve-
gyünk a templomnak a községben alkalmasabb helyet. (...)

Kappéter István mérnökkel körülnéztünk a faluban, és minden megol-
dási lehetőség között a legalkalmasabbnak Horváth János csendőr telkét ta-
láltuk. Ő hajlandó volt a ház helyet 2400 pengőért átadni. Az egyházközség
képviselő-testületének meghallgatása után a telket meg is vettük. Ezek után
Bereknyeiék természetesen dúltak-fúltak. Avval a kéréssel jöttek a képviselő-
testület elé, hogy az ajándékozott telket bocsássuk vissza birtokukba. A kép-
viselő-testület ebbe hajlandó volt belemenni, és kijelentette, hogy a birtokot
bármikor rendelkezésre bocsájtja, amikor Bereknyeiék kívánják. Annyit meg-
tettek mégis, hogy a haranglábat és a kőkeresztet megtűrik mindaddig, amíg
végre helyére elhelyezhető lesz. Ez a megoldás gyakorlatilag jobb is, mert
a templom számára nagyobb helyet kaptunk, a templom a falu közepén lesz,
az emberek könnyen megközelíthetik, és a fekvése is igen szép, különösen
Szenna felől, amikor az ember a kövesúton jön.

Templomi felszerelések.

A szerdahelyi szentmisék száma tovább emelkedett, mert a folyó évtől
kezdve az iskolások rendes gondozása miatt az iskolai év elején és végén a
gyónások alkalmával is kimegyünk a szentmisét bemutatni. Nem lettem vol-
na köteles eme újabb terhet vállalni, de a gyermekek nevelése szempontjából
szükségnek tartottam. És miután az egyházközség költségvetésileg is gon-
doskodott a fuvarkérdésről – amennyiben bérkocsit biztosított számunkra –,
így nem zárkoztam el előle. A többszöri kijárási nehézkessé tette a felszerel-
ések magunkkal vivését, mert egyéb híján az utóbbi években kénytelenek vol-
tunk nagy batyuba kötni egy egész oltár felszerelését. Megvallom, a kaposvá-
ri templom felszerelését is kímélni akartam. Innen voltunk tudniillik kényte-
lenek a templomi felszereléseket kölcsönadni. De a hívek lelki épülése is ve-
zetett, akartam megfelelőbb környezetről gondoskodni a szentmise bemuta-
tásához. A régi, kényelmetlen kis iskolaasztalt kicseréltettem, s a saját költ-
ségemen kinyitható miséző asztalt készíttettem, amely oltár nagyságú volt.
Azonkívül egyéb, kisebb értékű felszerelést vettem az oltárra. Elhatároztam,
hogy egész oltárfelszerelést szerzek be bármi úton-módon. A kaposvári oltár-
egyesülethez fordultam. Tőlük megkaptam a szükséges oltárterítőket, mise-
ingeket, meg több templomi fehérneműt. Nagyobb értéket képviselnek a mi-
seruhák. Ezeket is ajándékba kértem. A veszprémi oltár egyesület adományo-
zott zöld miseruhát, a kaposvári viola színűt, és a budapesti fehérét. A kapos-
vári irgalmas nővérek odaadták régi misekönyvüket. Áldoztató kelyhet a tem-
plom vagyonából szereztem be, míg több apróságot a kaposvári templom hasz-
nálaton kívül levő felszereléseiből adtam. Volt a kaposvári templom leltárá-
ban egy régi réz, empire miséző kehely. Elkértem püspök úrtól, és kupáját
saját költségemen ezüsttel kicseréltettem. Így volt minden szükséges felsze-
relés, csak hely kellett. Ezért november hónap folyamán a templomvagyon
terhére 130 pengő értékben ruhaszekrényt csináltattam olyan kivitelben és
alakban, hogy az építendő templom sekrestyéjében is elhelyezhető legyen. A
szekrényt az előírások és gyakorlati szempontok szemmel tartásával készít-
tettem. Tanítóék lakásának előszobájában kaptunk számára helyet. Ebbe rak-

tuk be az egész felszerelést úgy, hogy ezentúl minden alkalommal a szerdahelyi templomfelszereléseket használtuk. Oltárkövet a püspök úrtól kértünk. Az oltárasztalt pedig a szentmisék után összeraktuk, és az iskola termében, egyik sarkában helyeztük el. Ma a szerdahelyi híveknek olyan szép felszerelésük van leendő templomuk számára, amilyen igen sok falusi templomnak nincsen. Istennek legyen dicsőség és hála, amiért kitűzött célunk felé megint közelebb jutottunk.

Tervek.

A templomépítésről addig nem lehetett komolyan tárgyalni és az anyagbeszerzésről gondoskodni, míg tervek nincsenek. Azért ez év őszén érintkezésbe léptem Kappéter István építészmérnökkel. A tervekről folytattam vele hosszas megbeszéléseket. Több terv elejtése után végre megállapodtunk a végleges tervezetben. Közben persze többször ki-kiszálltam Szerdahelyre. Hivatalos meg nem hivatalos megbeszélést folytattam az egyházközség képviselő-testületével.

A terveket mindig megmutattam és megmagyaráztam nekik. Végre keveseren megállapodtunk a kivitelre került tervben. Csakhogy megint újabb nehézség támadt. A torony kérdése. Azt mondtam, nem fontos, hogy a torony egyszerre megépüljön a templommal. Az kell, hogy legyen nagy befogadóképességű templomuk. A torony ráér később is. Nem tudták ezek az egyszerű emberek elképzelni, hogy templom torony nélkül is építhető.

1934. év. További anyagbeszerzés.

Az emberek az eredmény láttára kezdtek reménykedni és jobb irányban hangolódni. Iparkodtam a jó hangulatot kihasználni, és rávettem a híveket, hogy a hercegnél kifizetett épületfát most már szállítsuk le. A világi elnök és Sárközy tanító segítségével összetoboroztam az embereket, akik kimentek, ha jól tudom, a Simonfa község határában fekvő kecske-háti dűlőben levő erdőbe, és ott a fát ingyen kitermelték. Személyesen győződtem meg munkájukról, épültem azon a szorgalmas odaadáson, amellyel ezek a szegény emberek minden napszám nélkül a fákat döngették. Mások meg Kaposváron keresztül, nem kis áldozattal és verejtékes munkával hazafuvarozták. Ott, a templom színhelyén Púpos kisszennai ács és társai kifaragták. Nagyon szép fát kaptunk. Mindenki meg volt elégedve. Az így kifaragott fát azután eltették száradásra.

Úgy terveztük, hogy a még hátralevő anyagokat a folyó év folyamán megvásároljuk, s azután 1935. év tavaszán megkezdjük az építést. Úgy okoskodtam, addig üsd a vasat, amíg meleg, az épületfa láttára – közben még a léceket is megszereztük, deszkát vásároltunk – most élénk az érdeklődés, használjuk csak ki a tavaszi munkák megkezdése előtt az időt. A templom telke meneteles terep, ezt a meneteles felszínt le kell hordani, hogy a templom egyenes síkon feküdjék. Ez kemény földmunkálatokat kíván. A tavaszi vetegetések után, a kis pihenőidőt felhasználva, nekibiztattam az embereket. Megszerveztük a falut, a fogatosok kocsival jöttek, a többiek gyalognapszámot adtak, és a mérnök által kijelölt földmunkát két-három hét alatt derekasan elvégezték minden fillér díjazás nélkül, pedig igazán kemény mun-

ka volt. Tették készséggel és minden panaszszó nélkül. Most már megszűnt a kétkedés.

Ennek a lelkesedésnek látása felbátorított, hogy még nagyobb energiával folytassam a munkát, és míg a hívek lelkesedése lobog, gyorsan folytatot adjunk az anyagbeszerzésnek. Még a földmunkálatok megkezdése előtt vasúton meghozattuk Barcsról az építéshez szükséges kavicsot és a meszet Tapolcáról, amelyet a gazdák fuvardíj ellenében hazafuvaroztak. Azért pénzért, mert a kavics nagyon rongálja a kocsit. Ez a tény még jobban felajlázta az embereket, és elhitték, hogy komolyan akarunk valamit. Erre azután Hellmann Sebestyén, a volt községi bíró, képviselő-testületi tag avval a gondolattal lépett elő, ha már az anyag együtt van, kezdenék meg a templom-épület felemelését, az aratás és vetés közé eső egy hónapi időben, amikor az embereknek jobban van idejük. Hajlottam a szóra.

De közben még egy nehézséget kellett leküzdeni. A már említett napszám kérdését. Az volt elgondolásom, hogy a kézi és szekeres napszámról nem fizetünk, tehát biztosítani kellett a napszámot vagy annak ellenértékét. A képviselő-testületi tagok ebben a kérdésben is nehezkesebbek voltak, mint a hívek. Sok tanakodás után végre abban állapodtunk meg, hogy kimegyünk a községbe, és felkérjük a híveket: ajánljanak ingyen munkát. A hívek nagy megértéssel, mondhatnám szeretettel vállalkoztak a napszámosmunkára. Aki pedig maga nem jöhetett, az napszámváltságot fizetett. Több pénzádomány is érkezett be. Tehát minden körülmény azt javasolta, hogy ne várjunk tovább az építéssel.

Az új képviselő-testület.

Az egyházközség első képviselő-testületének megbízatása idén lejárt. Felét ki kellett sorsolni, s új képviselő-testületet alakítani. A templomépítés előkészületi munkái közben ezt az ügyet is elintézttem. Az igazgatási szabályzatban előírt alakiságok megtartása után végre június 10-én megtarthattuk a képviselő-testület újjáalakulását. Kihagytuk mindazokat, akik kevés érdeklődést mutattak, s igyekeztünk jó szándékú embereket beválasztani. Erre annál nagyobb szükség volt, mert hisz ennek a képviselő-testületnek közreműködésével kellett a templomot megépíteni. A képviselő-testületi tagok az újjáalakulás után ezek lettek: Gulyás György, Papp Sándor, Papp István, Sárközy István, Bereknyei Mártonné, Szabados László, ifj. Bencs József, ifj. Bencz Imre, Matók Lajos, Somogyvári Pál, Gönye Péter, Mencseli József, Vrabcz István, Hellmann Sebestyén. A világi elnök újból Gulyás György, gondnok Papp István, pénztáros Papp Sándor, jegyző Sárközy István. Adjon Isten ezeknek az embereknek sok jóakaratot, hogy velük elérjem a szent eredményt, amit ettől az együttműködéstől várok.

Az építés megkezdése.

A kitűzött napon, augusztus 22-én délután az alapok kijelölése után megkezdődött a templom alapjainak kiásása. A képviselő-testület tagjai végezték ezt a munkát. Az első ásó leszúrása előtt összejöttünk a szentély déli sarkánál. Ott a képviselő-testületi tagokhoz beszédet intézttem. Ecseteltem a munka jelentőségét és célját. Ezek a naptól barnára sült emberek kezükben ásóval

és csákánnyal meghatódottan vettek körül, mint akik érzik a pillanat jelentőségét. És azután elindult a munka ásóval, csákánnyal, lapáttal, és folytatódott oly ütemben, hogy másnap már megkezdődhetett az alapok betonmunkája, amelyet a falu fiatalsága végzett. Végezte a nehéz, kemény munkát jó szívvel és valóságos versengéssel. Csak így történhetett, hogy a háromnapos betonmunka másfél nap alatt befejeződött, és minden reménykedés ellenére augusztus hó 26-án, amikor a templom alapkövetételének ünnepségét tartottuk, az alapok már körös-körül elérték a föld szintjét, pedig némely helyen a laza talaj miatt ugyancsak mélyen kellett leásni. Nem is hagytam jutalom nélkül ezt a nagy jóakaratot. A munka végén egy kis cigaretta meg egy pohár bor áldomás már hozzátartozik a magyar ember szokásához. Én pedig szívesen meghoztam ezt az áldozatot, hogy becsülemnek kifejezést adjak, és a barátkozás pillanatait kihasználjam a lelkükhöz való közelebb férkőzésre.

Az építés folytatása.

Az alapkö megáldása után tovább folytattuk az építést, amelyet házilag végeztünk Kappéter István kaposvári mérnök felügyelete és vezetése mellett. A kőművesmunkát Horváth György (Sántosi) kisszennai kőművesmester végzi hatodmagával. A kőművesmunkákkal párhuzamosan *Rajz József* kaposvári ácsmester elkészült a tetőfák kiszabásával, és ha valami zavaró körülmény közbe nem jön, szeptember 24-én, a közbeeső munkák elvégzésével megkezdődik a tetőfa felrakása.

Szeptember 18-án készen volt a falakra kerülő betonkoszorú is.

Az építéshez szükséges homokot a templomnak jobb oldali szomszédságából, a dombról, Ingola Imre földjéről szállítottuk. A homok kitermelését veje: Tóth József (Tüzér) végezte.

Az építési anyagok kiszállításában előnyünkre szolgált az a körülmény, hogy az Esterházy-hitbizomány a tavasz óta sokszor szállított fát Kaposvárra. Így a szerdahelyi fuvarosok hazafelé jövet külön megterheléssel, munkájuk mulasztása nélkül a helyszínre hordták mindent, és a fuvar nem került még külön kiadásba.

Építés közben nagy segítségemre volt Gulyás György világi elnök és a jólelkű Sárközy István tanító. Az előbbi minden munkában, a tanító Gulyással együtt különösen a kézi napszámosok összeállításában és összeszedésében támogatott.

Ámbár a segédmunkások gyakorlatlan falubeliek voltak, szerencsétlenség, hála Isten, nem történt. Csak annyi, hogy a Barócsiék leánya a négy méter magas állványról a mélységbe zuhant. De csodálatosképpen jelentéktelen zúzódásokon kívül semmi baja nem történt, pedig ugyancsak veszélyes helyzetben esett le. Egyébként nemcsak a szakmunkások, de a falubeliek is az építés tartamára baleset ellen biztosítva voltak.

Az alapkövetétel.

Az alapkövetétel ünnepének elrendezését külön megtárgyaltam a képviselő-testülettel: hogyan történjék a vendégek fogadása, hol álljanak fel a hívek és a vidékiek? Mikor a jelzett nap délutánján a napi munkám elvégzése után Szerdahelyre kiértem, a képviselő-testületi tagok mindent úgy rendeztek el, ahogy parancsban kapták. Az elrendezés példás volt, a hívek a

falak mentén kívülről és fent a domboldalon foglaltak helyet, úgyhogy mindenki látott mindent. Együtt volt a községnek apraja-nagyja. Ott volt a körjegyző, a környékből és Kaposvárról sokan. Az emberek ünnepi hangulatban állták körül a falakat, és örömmel nézték végig a szertartás végzését. Előtte szentbeszédet tartottunk, amelyet Kószeghy Antal marcali esperesplébános mondott. A szertartásos részt egyházhatósági felhatalmazás alapján magam végeztem.

Az ácsmunka.

Az ácsmunka minden különösebb nehézség nélkül nyert befejezést. A nagy gerendákat az ácsok vezetése és közreműködése mellett férfiak hordták fel az előre elkészített állványokon. Körülbelül egyheti kemény munka után állott is a tető. A deszkaoromzat elkészítése már kissé vontatottabban ment. Végre október elejére jöhetett Dezső József kaposvári cserepesmester. Munkája kissé lassan haladt előre, mert közben esős napok következtek. A cserepeket az átvívódás ellen kátrányba mártottuk. Ez a mártogatás is késleltette és nehezkesebbé tette az előrehaladást. Végre annyira jutottunk, hogy október 21-ére, a búcsú napjára a tetőt végérvényesen becserepezték. A padlást Lujbert Ferenc szerdahelyi és Neubauer József kisszennai zsellérek lesározták. Közben Grábner Ede kaposvári bádogsmester elkészült a csatornázás munkájával is. Az épület ekként tető alá került. Ezért az állványokat lebontották, a templom környékét kissé rendbe szedtük. Így érkezett el az utolsó búcsú, amelyet az iskolában tartottunk. Az épület állt, hogy a tavaszig ülepdedjék, és a szél meg a fagy kiszárítsa, hogy azután tovább folytathassuk a megkezdett munkát.

A szerdahelyi templom alapkőletétele. A papi ruhában dr. Hoss József apát

Kétkezi munkások

1935. év. Július hó 26-án.

Március közepén, amint az idő engedett zordságából, újra munkába álltunk. A vakolási munka megkezdése előtt kihordtuk a kaposvári állomásról a Barcsról hozatott folyamhomokot, fuvardíj ellenében. Eközben kőművesek elkészítették a belső állványozást. Az építés házilag úgy folyt, mint a múlt esztendőben. Borka József, Kappéter mérnök egyik pallérja, Kelemen István kisszennai kőművessegéd vállalták el a belső és külső vakolást.

Ezt vitték nagy szorgalommal ügyannyira, hogy húsvétra, április 21-ére a belső vakolási munka nagyobbbrészt befejeződött. Azután mentek a külső vakolásra. Ezt is sikerült május végére befejezni. A száraz időjárás nagy segítségünkre jött, a külső vakolat voltaképpen elkészülte előtt sohasem ázott meg. A kőművesekkel úgy állapotunk meg, hogy a segédmunkásokat is ők adják. A vízzel az építés körül nem akadtunk meg, mert Tóth József (Tüzér) és Gulyás György két szomszédos kútja bőven gyózték a vakoláshoz szükséges vízmennyiséget. A vakolást azért végeztettük folyamhomokkal, mert itt a környéken erre igazán alkalmas homokanyag nincs. A vakolást Komlóról hozatott kóporral fröcsköltük be, hogy az időjárás zordonsága ellen védelmezzük.

A vakolási munkával párhuzamosan két kérdést kellett megoldanunk: az egyik a telek bekerítése, a másik a terep földmunkájának végleges befejezése.

A templomtelket azért kellett bekerítenünk, mert – falun vagyunk – gondoskodnunk kellett a templom védelméről az oktalan állatokkal szemben. A lécet, deszkát pénzen vettük, a cölöpöket részben ajándékba kaptuk, részben ugyancsak pénzen szereztük. Helybeli fúró-faragó emberek 15 pengőért elkészítették a cölöpöket, felszegezték a léceket. Emiatt Púpos kisszennai ács kon-tárkodás címén bepanaszolta a főszolgabírónál a vállalkozókat. Öt pengőre büntették meg őket. Kifizettem helyettük a büntetést, de azért mégis jobban jártunk, mintha az egész munkát drágán kiadtuk volna ácsoknak. És azért éppúgy elkészítették, mint a mesterember.

Az említett betonárok templom előtti oldaláról a földet felhányattuk néhány gyalognapszám felhasználásával, és az ároktól kis távolságra meghúztuk a léckerítést. Húsvétra a belső vakolás elkészültével a kerítés is készen állott. Nagyon tetszett a híveknek is, meg a vidékieknek is egyaránt az egyszerű kerítés, mert az elhagyott területnek valamelyes formát adott. Július elején az egész kerítést kárbolineummal jól átíttam, hogy a nedvesség a faanyagot időnap előtt el ne rothassza. Ezt a munkát Mencseli József VI. osztályos kaposvári gimnazista, szerdahelyi fiú végezte.

A megoldásra váró kérdés a terep elrendezése volt. A templom telkének lejtős volta miatt nagy gondot okozott a földnek olyan szintezése, hogy a víz kifelé essen. Későbbi baj elkerülése végett a szintezésre elkészítette a mérnök a rajzot. Megpróbáltam a gazdákat rávenni, hogy kezdjék meg a mérnök által készített rajz alapján a föld szállítását. Meg is indultunk néhány jóakarátú emberrel, de a munka kissé vontatottan haladt előre. Annyit mégis elértem, hogy a templomfalak körül közvetlenül kellő mélységbe leszállítottuk a földet, és a templom mellett kis távolságban levegősebbé tettük a területet. Közben azután ez a munka elakadt, mert az országgyűlési képviselő-választásokból kifolyóan összekülönbözés származott magában a faluban, de meg a képviselő-testületben is. Ezek az országos választások március és április hóna-

pokban folytak le, tehát éppen abban az időben, amikor mi a munkálatokkal elindultunk. A községgel együtt a képviselő-testület is kormánypártira meg kisgazdapártira szakadt. A pártoskodást azután személyi térre és az egyház-községi életre is átvitték. Ennek az lett a következménye, hogy a kisgazdapárti képviselő-testületi tagok meg sem jöttek a képviselő-testületi ülésekre. Körülbelül két hónapnak kellett elmúlnia, amíg a kedélyek egy kissé felengedtek. Hiába, a választások alkalmával a sok ígéretés és hazudozás miatt mindig a néplélek szened. Csoda-e akkor, ha a tanult embernek a falu előtt nincs becsülete, és a legnagyobb fokban bizalmatlanul tekint minden nadrágos emberre? De az még különösebb, hogy ezt a lelki sajátosságot rávetíti a papjára is. Hol szép szóval, hol csalogatással próbálgattam enyhíteni az ellentéteket, de ez egyszerre nem ment. Közben azután megjöttek a tavaszi munkák, ezért a terep rendbehozatala későbbi időkre maradt.

A vakolás befejezése után a kőművesek júniusban a lépcsőket készítették el. Amíg ők kívülről dolgoztak, addig Rajz József kaposvári ácsmester jó kétheti munkával elkészítette a mennyezetet. A rajta levő hullámvonalas díszítések Pojtner József kaposvári asztalosmester műhelyéből kerültek ki, aki az összes ajtókat és padokat is készítette. Frits Ferenc kaposvári festőmester beeresztette a mennyezetet, és a gerendautánzatokat színes díszítésekkel ellátta. Ez a mennyezet a maga egyszerűsége mellett is igen szépen és hatásosan illik bele a templom egész belső, egyszerű elrendezésébe. Jöttek is nézegetni a hívek, és fejcsóválva adtak kifejezést tetszésüknek. Részben ennek volt köszönhető, hogy a csaknem tettelegesséig fajult ellentétek lassan elsimultak. Sikerült a képviselő-testületet megint felajzanom a templom körül a földmunkák folytatására. Sikerült annyit elérnünk, hogy megint öt napra eljöttek kézi és szekeresmunkával, és a templom körül jó nagy szélességben, a templom mögött meg mintegy 5 méternyire a földet elhordták. Többre nem tudtam menni velük. Ennyivel megelégedve félbe kellett hagynom a munkát.

Azért szükségből tavaszon eladtuk a templom telkének hátsó részét Gulyás Györgynek, az egyházközség világi elnökének négyszögölenként 1 pengő értékben. Ebből is befolyt 400 s néhány pengő. Az egyházközségnek a telek hátsó részére nem volt szüksége, a templomépítést pedig semmiképpen sem akartam félbeszakítani.

Június második felében egészen elfogyott a pénzünk. Ezért az építésben szünet állott be. A július elején történt kamatfizetéskor 600 P összegről kaptunk törlesztést. Ebből Borka és Kelemen kőművesek a mérnöki terv alapján elkészítették az egyszerű oltárt és áldoztató korlátot. Evvel kis nehézségünk támadt. Egyik-másik ember nehezen tudott megbarátkozni a betonráccsal. Nem csodálom, mert Kaposvárott az áldoztató rácsot másmilyennek látják. Egy kis dünnögés után azután belenyugodtak, különösen akkor, amikor kilátásba helyeztem, hogy a kőfaragóval majd megrecéztetem a korlát külső szélét.

Pénz hiányában a padozatot kénytelenek voltunk július elején téglából elkészíteni, és hogy valamelyes formája legyen, a téglát élére rakattam. Ebben a formában majd valamivel tovább tart. Az utódok jobb viszonyok között gondoskodjanak majd a téglapadozat kicseréléséről. A szószéket egyszerű tég-

lából készítettük. Tudom, hogy egy ilyen katedraszerű szószék faragott keményfából talán festőibb lett volna, de lelkem előtt más célok lebegtek. Híveimnek kellett hirdetni az Isten igéjét, most egyelőre ilyen szerény külsővel. A csinosításnak megvan a lehetősége, az utódok végezzék el ezt a munkát, a mai viszonyok között többre nem kerül.

Az oltár őskeresztény stílusú. Rá megfelelő oltárszekrényt lehet elhelyezni. Pojtner mesterrel kőrefából készíttettem a magam számlájára.

Úgy gondoltuk el, hogy a templom kórusát egyelőre nem vesszük használatba, mert a hívek úgy is elférnek a templomban. Azért a már korábban beszerzett harmóniumot dobogóra helyezve a templom hajójába tesszük, olyan helyre, ahonnan a tanító vezetheti az éneket. A kórust csak a torony megépítése után akartuk használatba venni. Építés közben jöttünk rá, hogy a kórus lezárása miatt nehézségek lesznek, főképpen a padlásra jutás körül. Pedig fontos, hogy oda eljussunk, mert az első tél arról győzött meg bennünket, hogy a szél az apró havat a cserepeken keresztül befújja a tetőbe, s akkor a mennyezet beázik. Ennek a nehézségnek elhárítására a szentély tetőzetére készítettünk kibúvó ablakot, amelyhez Dausek mester felvezető vaslétrát szerkesztett. A nem várt költségtöbbletért kárpótlást kaptunk abban, hogy a templom zárófalanak nagy síkja így megtörik. Másként nem is tehattünk. A kórusra torony nélkül csak úgy tudtunk volna feljárni, ha a kórus betonalját áttörjük, és padlásfeljárószerű lépcsőt építtetünk. Helyszűke miatt más megoldás nem volt. Ezt viszont nem akartuk, mert elcsúfította volna a templomot, amely ha nagyon egyszerű is, de van benne ízlés.

Még egy kérdést kellett elrendeznünk. Ingola József déli szomszédunknak a templomtelek mellett volt egy csúnya, rozoga szénás pajtája sertésóllal. Amikor az építési engedélyt a főszolgabíró megadta, azt is megkívánta, hogy ezt a szénás pajtát távolíttassuk el. A dolog nem ment ingyen, mert a szénás pajta korábban ott állott, mint a templom. Viszont a tulajdonos minden kárpótlás nélkül nem volt hajlandó a szénás pajtát távolabbra vinni. Végre egy kis huzavona után megállapodtunk a tulajdonossal abban, hogy a pajtát lebontja. Viszont ennek fejében az egyházközség elengedi vejenek az egyházközségnél levő, mintegy 260 pengő összegű tartozását. Ígéretet tett Ingola, hogy a pajtát udvara másik szélén építi fel. Elfogadtuk a feltételt, mert körülbelül ennyibe került volna, ha az egyházközség a maga költségén bontatja szét a pajtát, és építi fel újra. Így eltűnt a templom környékéről minden olyan, ami zavarná a templom szép külsejét.

A templom tehát készen áll. Mélységes hálával telik el lelkem Istennek annyiszor tapasztalt jósága iránt, hogy annak a munkának a végére jutottam, amelyet annyi szent elgondolással, lelkesedéssel, némelykor töprengéssel, idő és fáradság nem kímélésével esztendőkön keresztül tervezgettem. A szülő is leggyengébb gyermekét szereti, nekem is lelkemhez nőtt ez a kis templom. Nem nagy alkotás, de nekem kedves, mert a jóakaraton kívül úgyszólván semmiből létesült. Meghatódottan állok és nézegetem, mint szülő a gyermekét. Boldog mosolygással nézik a szerdahelyiek, és megértéssel megjegyzik: az apát úr valahányszor kijön, mielőtt a munkához fogna, kétszer-háromszor körüljárja a templomot, meg-megáll, és csak nézi szóltanul. Nem sajnálom érte a fáradságot. 54 életévemmel bárcsak én is megérhetném azt az örömtel-

jes napot, hogy legalább ezt a munkát teljesen befejezettnek látva hajthatnám fejemet nyugovóra. Az Úristen legyen jóságos bíróm mindazért a tökéletlenségért és hibáért, amelyet az alkotás hevében elkövettem.

1935. július 28. Műkedvelő előadás.

Nem akarok igazságtalan lenni senkivel, azért a történelmi hűség kedvéért feljegyzem, hogy a község fiatalsága a maga részéről külön is segített filléreivel a templomépítés munkájában. Sárközy István tanító vezetésével és irányításával február és április hónapokban az iskolában műkedvelő előadást tartottak. Februárban a „Piros bugyelláris”-t, áprilisban „A vén bakancsos és fia, a huszár” című színművet adták elő. A szereplők nevei is hadd maradjanak meg az utókor számára: Csanádi Ilona, Csanádi József, Csordás Mária, Gál Gyula, Gönye Anna, Gulyás Zoltán, Gulyás József, Hegyi Anna, Herkovics Lajos, Horváth Anna, Horváth Erzsébet, Horváth Ilona, Horváth Mária, Kollár József, Kurucz János, Németh János, Segesdi József, Papp Anna, Tóth Imre, Tóth József. A befolyó tiszta jövedelmet átadták kezeimhez.

1935. augusztus 5.

Padok még nem voltak a templomban. Az építészmérnök oly terveket készített, amelyek a padokat olcsóvá tették, és mégis praktikusak, kényelmesen lehet ülni és térdelni. Jaj, de nehezen értették meg ezek a jó emberek szándékomat! Annyi disputa, ellenkezés, okoskodás hangzott el, hogy már majdnem magam is meguntam. De ha eddig kitartok – gondoltam magamban –, most sem hagyom magamat! Addig vitatkoztunk, míg végre is belenyugodtak, és elfogadták a tervet. Egy-egy pad 45 pengőbe került. Abban is megállapodtunk korábban, hogy ha a padokra nem folyik be elég adomány, úgy kettőkettő pengőért lócákat csináltatunk. Nem lesz ugyan valami izléses, de a gyakorlati kérdést mégis megoldja addig, amíg majd esztendőnk folyamán a tervezett 20 padot elkészíthetjük.

Ugyanez alkalommal, amikor a falut körüljártam, a padokra is gyűjtöttem. Három vagyonosabb család egy-egy padot rendelt. Azonkívül ezen a délutánon összeadták 20 lócának az árát. Talán még valami jön is hozzá, ha másként nem megy, a többit valahonnan máshonnan kell előteremteni.

1935. szeptember 2.

A padok kérdésében más megoldást kerestünk. Láttam, sehogy sem sikerül a dolog a lócékkal, sértődés lett volna belőle, ha egyeseknek padjaik lesznek, mások meg lócán ülnek. Eddig körülbelül 8-9 padot jegyeztek már. Erre számadást vettem Pojtner asztalosmesterrel, és kiderült, ha 250 pengőt kölcsönveszünk, akkor a tíz lóca árának eddig befolyt árával együtt akkora összeg áll rendelkezésre, hogy az összes padokat megrendelhetjük. A képviselő-testületi tagokkal folytatott megbeszélés alapján aug. közepén megadtam a megbízatást Pojtner mesternek mind a 20 pad elkészítésére. Csak azt kötöttem ki, hogy szeptember hó 14-ére, a búcsú napjára készen kell lenniök. Ugyanekkor megállapodtam Frits Ferenc mázolóval a padok beeresztésére is.

A vén bakancsos és fia, a huszár. Középen Sárközy István tanító

A piros bugyelláris. Középen Sárközy István tanító

1935. szeptember 10.

Az esőzések miatt megakadt gyeptégla-elhelyezési munka lassan halad előre. Úgy látom, azért mégis megkészül. A templom előtt már kész a rézsű, és gyeptéglával is le van fedve. Látszik már, milyen szép lesz a templom környéke. Ez kedvet csinál az embereknek. Szent nyugtalanságban élnek, annyira izgatja őket a templomszentelés közelsége. Az asszonyok takarítanak, megszelenek, rendbe teszik a ház tájkát. Mindenki csak a templomszentelésről beszél.

Az esős napokon összeszedtem az asszonyokat és leányokat, akik a templomnak nagyon piszkos téglapadozatát három napon tartó kemény munkával egészen széppé és tisztává tették, és az építéssel kapcsolatban téglára lerakódott minden szennyet eltávolítottak.

Tegnapelőtt, vasárnap reggel a korai órákban húsz kocsi megjelent Pajtner asztalos háza előtt. Egy füst alatt kivitték az összes padokat. Minden fogat egy-egy darabot. Elhelyezték a templomban is. Tegnap és ma más végzi a beeresztést, és lakkozza Frits mester, hogy szombat estére megszáradjon. Nézegették a hívek jobbra-balra a padokat. Nehezen akarták megérteni, hogy szabásuk a megszokottól elüt. Jobbra-balra kifogásokat tesznek. Még az se tetszik, hogy olyan nagyon kényelmesen lehet benne ülni. Gondoltam, majd csak megszokják. Le is szólják egy kicsit. Már ilyen a magyar ember természete! Mindezt nagy türelemmel és mérséklettel kell végighallgatni. Némelykor kissé keményebben válaszolatok, mert nem engedhetem, hogy a bírálatban túlzásba essenek. Hisz nem értenek hozzá. Később majd megszokják és megszeretik, tudom biztosan. Most látom, talán 18 pengő is elég lett volna. De most már nem lehet változtatni a dolgon.

1935. szeptember 14.

Tegnap este elkészült a gyeptégla burkolat a templom minden oldalán. Lett is nagy jókedv. A végén meg áldomás. Boldog megelegedéssel állapították meg az emberek a jó munka végét. A templom környéke rendben van már annyira, hogy fel is van gereblyézve. A lelkek ünnepi hangulatban élnek. Gulyás és felesége összeszedett több fiatal leányt, kiadták a jelszót: hozzon mindenki virágot. A sok áldott kéz rövid néhány óra alatt feldíszítette a templom előtt levő rézsűnek felső szélét szép őszirózsákkal. Estére kelve készen lettek. Még a kerítések mellé is jutott a virágokból. A leányok öntözik a frissen elhelyezett gyeptéglákat. Az utolsó simítás folyik a rendezésben, hiszen holnap ránk virrad a nagy nap. Mindenki, aki a templom előtt elmegy, szent megilletődéssel néz fel, és megállapítja, hogy minden szép. A templom udvara is, a zöld pázsit is, a kerítés is. Mindenki arról beszél, milyen is lesz a szentelés napja.

1935. szeptember 18.

Végre túl vagyunk a nagy napon. Lelkemet kibeszélhetetlen boldogság tölti el. Hosszú évek tervezgetése után, ügyeskedések, pénzügyi tranzakciók, munka, utánjárás megtermette a maga gyümölcsét. A templomot múlt

vasárnap Mária nevenapja címére felszenteltem. De tartsunk csak időbeli sorrendet.

Szeptember 14-én ebéd után mindjárt kikocsikáztam Szerdahelyre, hogy elrendezzem a szükséges tennivalókat. Szépen sorba állítottuk a padokat, letörölggettük az oltárt, s megkezdődött az oltárdíszítés munkája. Felraktuk a gyertyatartókat. Elhelyeztük az oltárkövet, rátettük a Hellmann Mihálynétól kapott alsó vászon oltárterítőt, aztán felül a Zányi Irma egyházközségi nővérünktől ajándékba kapott felső oltárterítőt, aztán rá az oltártakarót. Jött a virágok elhelyezése, a szószéktakaró eligazítása, a szószékben a láb alá való szőnyeg lerakása. Száraz szavak ezek, de ott kellett volna lenni s ezeknek az egyszerű embereknek a lelkébe látni, hogy milyen örömmel és milyen szeretettel tettek minden munkát. Iparkodtak, mert este 6 órára mindennek készen kellett lennie. Így is történt.

Este 5 óra után megjelentek már a szomszédos községek lakói közül többen. Kíváncsian nézegettek, és szemlét tartottak a templomban. El kellett küldenem valamennyit, mert az egyházközségi diszközgyűlés megtartása előtt senkit sem engedtem a templomba.

Este 6 órára előzetes megbeszélés és utasítás szerint összejött a község apraja s nagyja. Azután az iskolától, amelyben lelkipásztori munkánk megkezdődött, hatos sorban, a képviselő-testület tagjainak vezetése mellett, fehér zászló alatt, égő gyertyák fényénél, az esti homályban elindultunk. Mentünk az új Isten háza felé a „Vágyva jöttem színed elé” c. ének hangjai mellett. Ott volt a plébánia egész papsága karingesen, Herzán Cézár, a szerdahelyiek egykori öreg tanítója és családja, és a kaposfüredi testvéregyházközség képviselőjében Németh József ig. tanító. Megható látvány, amelyet leírni olyan nehéz. Látni kellett volna az olvasónak, amint meghatódott szívvel mentünk azok között az egyszerű emberek között az Isten háza felé. Elöl az egyházközség képviselő-testülete, utána a gyerekek, ismétlősök, leventék, nagy leányok, a papság, a menetet bezárták a nők és férfiak. A templomba érve a padokban és térségen foglaltak helyet. Azután megkezdődött a felszenteletlen templomban az egyházközség diszközgyűlése. Iskolás gyermekek, és pedig Kelemen Anna, Bocsányi Júlia, Hellmann Erzsébet, Csanádi Ilona, Horváth Mária, Segesdi Mária, Vuk Anna, Somogyvári Irén, Papp Sándor kis szavakat mondtak a templomról. Ezek közé a versek közé volt beiktatva a templomépítés rövid története, amelyet Sárközy István tanító olvasott fel. Ide helyeztük el a jövőre vonatkozó útmutatásokat és templomi illemszabályokat, amelyeket személyesen magyaráztam el. Követte Gulyás György templomatyának esküetele, majd a pápai Pro Ecclesia et Pontifice pápai kitüntetés átadása az újonnan esküt tett templomatyának. Minden a legnagyobb rendben és pontosságban folyt le. A faluból mindenki ott volt, aki csak jöhetett. A vége felé járt már a diszközgyűlés, mikor valaki elkiáltja magát: Tűz van! Az emberek eleinte maguk sem akarnak hinni. Később a hír megerősítésére valami szokatlan ijedelem szállja meg a tömeget. Rohannak az oldalajtón és főajtón keresztül a veszedelem elhárítására. Szerencsére nagyobb kár nem történt. Most nehéz megállapítani, bosszúból vagy milyen indokból gyújtotta fel valaki az egyik gazda szalmakazlát, amely távol volt az épületektől. Nagyon szép holdvilá-

gos, szélcsendes este volt. Így különösebb baj nem származott, csak az ünnepegy végét rontotta meg.

Másnap a szentelés napja. Egyéb elfoglaltságom miatt csak 10 óra után érkezhettem a faluba, amikor már együtt volt mindenki. A járás főszolgabíráját Vermes Dezső szolgabíró képviselte. Ott volt Précsényi szennai körjegyző, a szomszédos községek bírái, Herzán Cézár (Bajáról). Az anyaegyházközséget Hegyi Árpád dr. és Czanyó László alelnökök képviselik. Sokan jöttek Füredről kocsin, gyalog. Sokan a szomszédos községekből. A szentelési szertartás elvégzése után Kőszeghy Antal marcali esperesplébános beszédét a templom külső északi sarkáról tartja meg, mert a templom nem tudta befogadni a megjelenteket. Azután jött az elmaradhatatlan mulatság és tánc mind a két vendéglőben. No, de ez már nem tartozik a templomszenteléshez. A nap elmúlt minden zavaró mozzanat nélkül, a legnagyobb nyugalomban.

Hétfőn, a szentelés másodnapján újra künt vagyok a faluban. Tegnap az élők napja volt, ma a halottaknak szentelünk emléket. Úgy éreztem, illik megemlékezni azokról is, akik künn nyugsznak a temetőben. Azokról az elesett katonákról, akiknek egyszerű emlékköve itt áll a templommal szemben, a kövesút mentén. Megtelnek a padok, eljön jóval több hívő, mint amennyire a képviselő-testület számított. Szólok hozzájuk a tisztítótűzben szenvedő lelkéről, s elmondom az első gyászmisét. A hívek sírnak, és megindultan énekelik: Óh halál, óh szörnyű halál...

1935. október 8.

A templom kész. Most kezdődik a bensőségesebb lelkipásztori munka. Meg is ragadom az alkalmat. Felhívtam figyelmüket arra a körülményre, hogy a török hódoltság után háromszáz esztendő leforgása után alig egy évtizednél későbbre, mint amikor a pusztává lesínylő Kaposzserdahely újra községgé alakult át, először jelenik meg Krisztus köztünk az Oltáriszentségben. Nemcsak szentmise közben, amelyet évek óta bemutatunk, hanem néhány órára, hosszabb időre. Tágra nyílt szemmel tekintettek felém a szószékre, mintha egyszerű, kemény lelkük érezné a felemelő, a boldogító tudatot, hogy velük is és köztük lesz az Isten. Uralkodni kellett magamon, hogy az érzelmek el ne öntsék lelkemet. Szentmise után meggyűjtöttük az öröklámpást. Valami boldogító érzés töltött el, mikor délután az utcáról betekintettem, és a nyitott templomban ott láttam az oltáron a pislogó örökmécsést. Rágondoltam az Úr nagy szeretetére, aki itt őrökdi kenyer színben a szegény község felett.

1935. december 10.

Volt már avatás a templomban. Haszonics Jánosné volt az első egyházkezelő. November 5-én volt az első esküvő, amikor Horváth János (Csendő) kisszennai kőműves leánya esküdött. Noha szorosán nem tartozik a plébániához Kisszena, nem tagadtam meg az esketést, mert csak az árok választja el őket a falutól, és a templomépítés előtt a menyasszony édesatyjává volt a templomtelek. Tehát voltaképpen régi szerdahelyi hívőről van szó. Azután a két Palkovics fiú is az őszön esküdött.

1936. június 30. Újra műkedvelő előadás.

Sárközy tanító úr buzgósága és a fiatalok lelkesedése megtermette a maga gyümölcsét. Műkedvelő előadás alakjában játszották „A falu rosszá”-t, március és május hónapokban a „Túl a Krivánon”-t. Sőt júniusban ugyanazt megismételték Kaposvárt, az Ipartestület nagytermében is. A gyerekek nagyon kedves előadással igazán kitettek magukért. Kár, hogy többen nem látták, s nem jöttek el. A falusi művészek névsora ez: Bencs Sándor, Csanádi József, Gál Gyula, Gulyás József, Herkovics István, Kelemen Mária, Kiss Magda, Kollár József, Kurucz János, Németh János, Matók Irén, Rózsa Magda, Rózsa János, Sovány Anna, Sóhajda Júlia, Segesdi József, Sovány József, Sovány Gyula, Tóth József, Putics István. A három előadásból a tanító 70 P tiszta jövedelmet szolgáltatott be. A sekrestye csengője beszerzésére szánom. Ezeknél az előadásoknál számomra nem annyira a pénz az érték, mint inkább a közreműködés. Ezek a fiatalok, amíg csak élnek, mindig szeretettel emlékeznek vissza a templomépítésre, amelynél nemcsak testi munkát végeztek, hanem ahhoz pénzt is adtak előadásuk révén. Nekik ez a templom több lesz, mint az Isten háza, mert a lelkükből egy darab is benne lesz. Jobban szeretik, mint mások, ragaszkodnak hozzá. S ki tudja, nem járul-e hozzá, hogy utolsó óráikban Istenhez térjenek.

*

A kaposzterdahelyi templom építése a jelentős mennyiségű társadalmi munka ellenére 19 476 P 44 fillérbe került, és ezt az összeget a falu lakói és a templomépítő bizottság két év alatt gyűjtötte össze.

A freskókat Leszkovszky M. készítette 1938-ban.

A plébánia épületét Szigetvári György Ybl-díjas kaposvári építészmérnök tervezte.

A templom leírása.

A templom a község közepén fekszik, a Szennába vezető út mellett. A Szenna felé terülő völgyön messze ellátszik, és a kies vidékben kellemes látványt nyújt. Kappéter István kaposvári mérnök, építész tervei szerint és vezetése mellett épült. A templomot 1935. szeptember 14-én Szűz Mária tiszteletére megáldották. A főlszentelési cím megválasztásával az egyházközség vissza akarta állítani a történelmi folytonosságot a Boldogságos Szent Szűz tiszteletére épült középkori templommal.

A négyszögű torony a templom testétől külön, attól balra áll, és folyosószerű építmény köti össze a főhajóval és a kórossal. A folyosó szertárhelyiségül szolgál. A bejárat előtt árkárendszerű oszlopsor húzódik végig. A belső világos, derűs teret a hajó falának keskeny ablakai világítják meg. A mennyezet kazettás fenyőfa. A fehérre meszelt falakat csak a főoltár mögött szakítja meg Leszkovszky 1941-ben készült freskója, amely Szűz Mária, a magyarok nagyasszonya előtt térdelő embercsoportot mutat. A királyi fenségben megjelenő Szűz Máriától kétoldalt csoportosulnak a térdelő vagy feléje siető alakok, akik között a földművest, az anyát, a fiatalságot látjuk képviselve. A művész itt is ragaszkodott stílusához: a határozott,

sima körvonalakhoz, a politúrokhoz és a keveretlen színek alkalmazásához. A sima vonalú oltárasztalt párkányok tagolják. A szentély mellett húzófal mellett áll a téglából készült, kör alakú szószek. A padok simák, egyszerűek. Látszik rajtuk, hogy nem a régi minta szerint állították össze. Kényelmesen lehet bennük ülni és térdelni. Egyébként külső alakjukban hozzásimulnak a modern templom hangulatához. A templom derűs, szép egyszerűségével a mai lelkületet fejezi ki.

A főbejárat mellett a falban fehér márványlap áll. Rajta az építés történetét megőrkítő következő felírás:

„Az Úristen nagyobb dicsőségére, a boldogságos Szűz Mária tiszteletére az Úrnak 1935. évében Nagyságos és Főtisztelendő Hoss József apátplébánosunk lelkes, buzdító vezetése és atyai támogatása mellett az ősök hitbuzgó példájára épült e templom Kaposszerdahely község lakosságának hozzájárulásaiból és áldozatos munkájából.”

A toronyban három harang csüng. A Szűz Máriáról elnevezett nagyharangot a hívek rendelték Szlezák László budapesti harangöntőnél. Hangja F súlya 100 kg. A másodikat nevezett cég ajándékozta Kaposszerdahelynek 1928-ban. A harmadik 18 kg-os, a régi haranglábról került a toronyba, ezt Pécsen öntötték valamikor 1887-ben.

A templom egyházi ruhái, kelyhei, az úrmutató, szóval egész felszerelése új készítmények. Négyváltozatú orgonáját a pécsi Mayer Albert készítette.

Későbbi szerzemény a templomban levő Fatimai Mária-szobor. Tiszteletére minden hónap 13-án szentmisét tartanak. A búcsú minden évben Mária-napkor van. A templom karácsonykor nagy sikerű irodalmi, zenei estnek ad otthont.

*

*Kappéter István építésmérnök,
a templom tervezője*

A kaposszerdahelyiek egyházi szempontból bizonyos kiváltságokat élveztek. Így például 1938-ban, az eucharisztikus kongresszus évében a kaposvári feltámadási körmeneten a díszszázad után elsőként a kaposszerdahelyi küldöttség vonulhatott fel.

S az Úr hajlékot nyert

Németh József cikke

(Somogyi Újság, 1935. szeptember 20.)

Már csillagszemek hunyorgatnak a szürkületben, mikor a „Nyigzó” meredeken legurulunk Kaposszerdahelyre. Nagy napja van ennek a csöppnyi falunak: templomot épített, templomot szentelt az Úrnak! Mi, akik mindennap szemléljük a magyar falu heroikus élethalálharcát, akik látjuk, hogy a darab kenyérke is nagyúri vendég a falusi asztalokon, mi tudjuk, mi az, amikor a csecsemőstül 420 lelket számláló Szerdahely a nyomorúságok esztendeiben a saját asztala helyett az Úr asztalára teszi könnyes, véres verejtéke kevéske gyümölcsét! Mi érezzük: itt több történt, mint építkezés! Itt egyháztörténelmet írtak. Itt a Szentlélek dolgozott egy izzó lelkű apostol, egy igazán Krisztus lelke szerinti pap által. Amit ez a pap s ez a nép produkált, az már nem csak teljesítmény, nem csak áldozat, az már a csodák határán mozog. Az első keresztények lelke, a mártírok hite és akarata kellett, hogy ebben a szegény községben ez a gyönyörű templom megépülhessen. Kaposvár apátplébánosa három év alatt két templomot szentelhetett az Úrnak: Kaposfüreden és Kaposszerdahelyen.

Mire az iskolához érünk, már együtt a falu népe. Mindenik kezében égő gyertya. Ez a sok kis imbolygó lángocska, apró világával egymásba fonódva a legszebben szimbolizálja az egyszerű, de lángoló szerdahelyi lelkeket. Ott fenn, a bástyafal tetején harsány hangon rendezi Hoss József apátplébános, az építkezés elindítója, végrehajtója, lelke. Hoss József dr. apátplébános, egyházi elnök keresetlen, egyszerű szavakkal beszél. Nem szónokol. Beszélget a családjá közt. Érzik a hangján ott, az oltár előtt ugyan a meghatottság, de érzik belőle az is, hogy ő nem tartja nagyra munkáját. Az ő személye mindig a háttérben marad. Dicsér mindenkit, csak róla, az ő mérhetetlen fáradozásáról, az ő álmatlan éjszakáiról, az ő gyaloglásairól, az ő lelkesítéséről nem esik szó. Róla hallgat mindenki. Ha nem tudnám, hogy ezt ő akarta így, azt kellene mondanom, ez a róla való hallgatás volt ennek a lélekemelő, gyönyörű aktusnak egyetlen, kirívó szépséghibája. Ma este itt mindenki kap dicséretet, köszönetet, még magas pápai kitüntetés is jött, csak ő hárit el magától mindent, aki nélkül itt soha nem lett volna templom. Ő az utolsó személy, a legszürkébb, a legszerényebb: az Úr aláztatos szolgálója, akinek nem jut új reverenda, aki nem hord aranykeresztet, aki szegény, mint a szerdahelyi zsellér, mert nem csak a szívét, de a pénzét is szétosztja hívei közt. Ő a Jó Pásztor papja, aki életét adja juhaiért.

Sárközy István áll. tanító, az apátplébános készséges munkatársa felolvassa a plébánosi jelentést az építésről. Ebből a jelentésből lehet csak fogalmat alkotni arról a sziszifuszi munkáról, amely évek óta folyt itt. Meghatva hallgatjuk az ezerféle ügyeskedést, kedves mesterkedést, amellyel a fából is pénzt akart facsarni ez a szegény nép – nem magának: az építendő templom-

nak. Joggal mondta az elnöklő apátplébános, hogy ez a templomépítés lelkipásztori munkássága legszebb emléke marad. Bevonulunk a templomba. Nincs benne csiricsaré dísz és kegytárgyegyveleg, de van benne minden, ami az istenszolgálathoz szükséges, és ami a hívők kényelmét szolgálja. Kappéter István tervező mérnök és építésvezető újból remekelt!

Megindul a menet, mint egy csillogó folyó hömpölyög lassú méltósággal az utcán a templom felé. Ott lépked köztük a plébánia egész papsága karingesen: Herzán Cézár bácsi, a szerdahelyiek egykori öreg tanítója és családja (Bajáról), a kaposfüredi testvéregyházközség képviselője. Zengve szárnyal a boldog ajkáról az ének: Vágyva jöttem színed elé, e szent helyre Istenem...

Még felszenteletlenek a falak. Nem istentiszteletre gyűlt össze a hívősereg, hanem bensőséges családi ünnepekre. Diszkozyűlés az összejevetel neve, melyen itt van az egész egyházközség apraja-nyagja. Vége a lélekemelő, felejthetetlenül szép családi ünnepnek. Mi újra úton vagyunk Kaposvár felé. Valami ráfeküdt valamennyiünk lelkére. Megihlettek bennünket a szerdahelyi lángocsák, az egymásba kapaszkodó fények. Felértünk a cseri tetőre. Idefénylenek a város lámpái. Alattunk lüktet az élet, loholnak az emberek, szól a cigányzene, dzsessz, pereg a mozi filmje. Amott lenn, a másik völgyben, mögöttünk itt-ott pislákol egy-egy gyenge fényecske, a maradék gyertyák csonkján. De úgy érzem, itt, Szerdahelyen égnék az igazi fények.

Felnézek a csillagok közé, meglátom a jó Isten szemét. S aztán még egyszer visszanezék a szerdahelyi völgybe, ahol pihegve alszik a szegénység, ahol egy napra tanyát vert a boldogság, ahol én is új hitet, új reményt kaptam. És ahogy a szemem elhomályosodik, szeretnék ráborulni az alvó Szerdahely szívére.

Hazaértünk. És én szótlánul megszorítottam az apátplébános kezét.

Hoss József apátplébános

1881. szeptember 22-én született a Zala megyei Ujnépustán. Középiskoláit a nagykanizsai kegyesrendi gimnáziumban, teológiai tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte. 1906. június 30-án szentelték pappá. Tanulmányait a bécsi tudományegyetemen folytatta, ahol 1908-ban hittudóssá avatták. Egy év kápláni tevékenység után 1909-ben a veszprémi papnevelőben a kispapok lelki igazgatója, 1915-től ugyanitt a hittudományok tanára lett. 1923-tól kinevezték a kaposvári egyházkerület, valamint a hozzá tartozó fiókegyházak – így Kaposszerdahely – plébánosává. A kezdeti bizalmatlanság után a hívek megszerették, befogadták. Lelkészi munkája során jelentősen fejlődött az egyházi élet, több egyházi tevékenységet segítő épület, templom építésére, illetve átépítésére került sor.

1932–35 között építtette a kaposszerdahelyi templomot. Nem egyszerűen pap volt, hanem nevelője, formálója híveinek. Naplója – melyet eredetileg nem a nyilvánosságnak szánt – szemléletes módon mutatja be a szerdahelyi emberek életét, szokásait is. 1936-ban köszönt el híveitől, ezt követően pápai kánok és prelátsusként Veszprém megye országgyűlési képviselője volt.

A plébánia mai helyzete

A templomépítést követően Kaposszerdahely még évtizedekig Kaposvár filiája volt. A hívek kérésének megfelelően a veszprémi püspökség 1957-ben hozzájárult az önálló plébánia megalakításához. Ezután a kaposszerdahelyi plébános látta el a környező községek többségében protestáns lakossága mellett kisebbségben lévő katolikus hívek lelki gondozását is. Később Szennában és Zselickisfaludon római katolikus templom is épült.

A plébánia papjai voltak: Szabó Sándor (1957-1964), Milhoffer Miklós (1964-1979), Török Marcell (1979–). Közben egy ideig plébános volt Kaposszerdahelyen Temesvári József is, távozását követően ismét Török Marcell plébánost neveztek ki.

1958-ban Tóth Józseftől a kaposszerdahelyi plébánia részére telket vásároltak. A hívek adakozásából 1966-ban építették meg a plébániát. (Ma gondozási központ.) Az építkezés megszervezése, lebonyolítása Milhoffer Miklós plébános érdeme.

1980. május 13-án Török Marcell plébános ünnepélyes engesztelő szentmise keretében áldotta meg a Fatimából kapott Szűzanya-szobrot. Azóta minden hónap 13-án este 6 órakor engesztelő szentségimádással, a Rózsafüzér Királynőjének köszöntésével, engesztelő szentmisével, szentségi áldással zárul az engesztelő nap. A plébános érdeme, hogy azóta az egyházi hagyományoknak megfelelően szervezik meg a búcsúkat és a zarándoklatokat.

1982. november 13-án látogatott el Szerdahelyre dr. Szendi József veszprémi püspök. Mint mondta, azért jött, hogy “egyházi zarándokként közvetlenül megismerhesse Kaposszerdahelyet és híveit”. 1985. szeptember 13-án volt a Kegyetemplom szentelésének 50. és a Fatimai Rózsafüzér Királynője megjelenésének 68. évfordulója, valamint az ősi Szent Szűz tiszteletére szolgáló templom építésének 640. évfordulója. A közös ünnepen a szentmisét dr. Lékai László bíboros tartotta. 1988. október 13-án Tóth László segédpüspök áldotta meg a szentmise keretében a felújított oltárképet. A segédpüspök szentbeszédében hangsúlyozta, hogy “a búcsújárást két fő mozzanat jellemzi: a vezeklés és az engesztelés. A búcsújárás a bűnbánat ünnepélyes, nyilvános kifejezése.” 1993. május 17-én Balás Béla püspök látogatott el a Kaposszerdahelyi templomba, ahol ünnepélyes szentmisét mondott.

Török Marcell plébános Kaposvár kaposfüredi városrészében lakik, innen jár híveihez Kaposszerdahelyre és a plébániához tartozó községekbe.

“Kaposszerdahely titka mi lehet? Maga a Szeplőtelen Szűzanya. A Szűzanya itt él köztünk, velünk és bennünk az Egyházban.” (P. Török Marcell)

A téglagyártás

Nem sokkal az 1853-as térkép megjelenése után egy Popelka nevű vállalkozó és Horváth György – megkülönböztető néven a Pintra – (Párkányi Istvánné, Mariska néni nagyapja) hozzáfogott a Jó-kúti-erdő kiirtásához, és az így nyert földeket kifarcellázta.

Valamikor a felhasználás helyén égették ki a téglát. Így nem lehet kétséges, hogy a középkori kolostor és úrilak tégláit is Szerdahelyen égették.

A későbbi uradalmi épületek téglái is helyben készültek, mégpedig a régi temető és az országút, vagyis a Jó-kút-völgy, a Kossuth Lajos utca és a „Magyar-horha” közötti részen.

Az első téglagyártó vállalkozás a kilencszázas évek elején már működött. A temető alatti löszpart akkor még bőséges anyagot szolgáltatott, az égetéshez szükséges fát pedig a Jó-kút-völgyi irtásból nyerték. A téglavetés és égetés a régi módszer szerint történt, vagyis a hézagosan összerakott nyers-téglarakások közé hasábfákat raktak, és azt meggyújtották. Mivel sok fára volt szükség, fűrészüzemet is létesítettek; a gyúráshoz szükséges vizet a Jó-kúti-patak odavezetésével biztosították.

A tulajdonképpeni modern téglagyárat Gönye Péter építtette, miután az üzemet és a gyártási jogot Popelkától megvette. A gyár ezután már tetőcserep-készítéssel is foglalkozott. A tervező, Langer Lajos budapesti téglagyári szakmérnök és építési vállalkozó körkemencés rendszerű égetőberendezést készített, ami abban az időben újdonság volt, és folyamatos termelést biztosított. A kéményt egy pécsi cég készítette. A gyár 1931-ben kezdte el működését. 1932-ben és az utána következő években évente félmillió téglát és tetőcserepet gyártott.

Téglavetőcsalád

A téglagyártás

Közben az erdőirtó Horváth György (Pintra) János nevű fiát Pécsre küldték, hogy tanulja ki a téglavető-mesterséget. 1932-től a szakirányítást már ő végezte.

A helybelieknek folyamatos munkát adó gyár lényegében családi vállalkozás volt, de a nyári idényben alkalmaztak idegen, főleg bajai munkásokat is, akik a gyár területén épített szolgálati lakásokban laktak.

A téglagyár látképe

Gönye Péter gyártulajdonos és családja

Téglaégető kemence

Az 1949-ben bekövetkező államosítást a szerdahelyi téglagyár sem kerülhette el. Az új tulajdonos, a Somogy Megyei Téglagyári Egyesülés gépesítette a gyárat, kéményét öt méterrel megemelte. A gyár ezután harminc munkást foglalkoztatott.

Gönye Pétert az állami cég nem alkalmazta tovább, ezért a volt tulajdonos – mint téglavetőmester – előbb Kéthelyen, majd Böhönyén vállalt munkát. Innen ment nyugdíjba. Családja ma is Kaposszerdahelyen él.

A téglagyárat 1985. december 31-én megszüntették, mivel a földbánya függőleges fejtése elérte a temető szélét, és tovább termelni nem lehetett. Utolsó vezetője Végh József volt, aki ezután a bőszenfai, e sorok írása idején pedig a kaposmérői téglagyár igazgatója.

*

Az őstulok.

1970-ben földkitermelés közben őszi állatcsontokat találtak a temető alatti partfalban. Őstulok maradványai voltak ezek a hatalmas méretű csontdarabok, melyek a Kapos folyóhoz közeli zselici földekből gyakran előkerülnek. Nyilván a csordákban legelésző állatoknak útját állta a folyócska mocsárvilága, ezért ezen a területen hosszabb ideig tartózkodtak. Az őstulok – mely elérte a két és fél méter magasságot – külsőre hasonlított a magyar szürkemarhára, csak teste két oldaláról hosszú, gyapjas szőr csüngött le. Igen hosszú szarvai miatt nem tudott az erdők fái között menedéket keresni, ezért könnyen kilőtték ezt a „húshegyet”. Őseink még vadásztak rá, szarvából jelzőkürtöket készítettek. Valamikor Mátyás király korában veszett ki.

A szerdahelyi téglagyár részlete

Erdei iparágak

Ha megnézzük a száz-százötven évvel ezelőtt készült térképeket, akkor Szerdahely környékén irdatlan nagyságú erdőterületet látunk. Ez az erdő mélyen benyúlt a mai községbe, csak a monostor helye és a szőlőhegy volt művelt földterület. Különösen a töröcskei szőlőhegyvel határos részen vannak nagyobb, gyümölcsfával és szőlővel tarkított birtokrészek.

A jelzés szerint az erdők állománya túlnyomórészt tölgy-, cser-, bükk-, szil-, kőris- és öreg hársfákból áll. A cserjék közül a galagonya és a mogyoró volt az uralkodó faj. A tölgy, cser, bükk és mogyoró kiválóan alkalmas faszén- és hamuzsírkészítésre.

A *faszenet* az úgynevezett boksákban, oxigénszegény körülmények között, földdel letakart halmokban készítették. Ez sokáig keresett cikk volt. Használták a kovácsok, a patikusok, tüzes vasalóban a háziasszonyok és „öntés-kor” a javasasszonyok is.

A ma már nem ismert hamuzsírregetés (lúg, lúgalja) kényes munka volt, és nagy szakértelmet igényelt. Elsősorban zsidó vállalkozók foglalkoztak ezzel az iparággal. (Kaposzserdahely mellett ma is van egy Zsidógödör nevű rész a térképen.)

A *hamuzsír* vagy *szalajka* sokféle vegyületet (kálium-karbonát, kálium-szulfát, nátrium-karbonát, kálium-klorid) tartalmaz, nélkülözhetetlen a szappanfőzésben, az üvegyártásban, a salétromkészítésben, a hajóépítésben és a textiliparban. A hamuzsírregetés alapja a fahamu, ezért nagy erdőségek közelében célszerű művelni. Mivel Nyugat-Európában az 1700-as években kiirtották a lombos erdők nagyobb részét, a magyar hamuzsír iránt igen nagy volt a kereslet. Somogyban bőven volt fa, és voltak patakok is a lúgozáshoz. Egy mázsa hamuzsír előállításához 40-45 mázsa hamu kell, ez 60-70 m³ tömör tölgyfát vagy bükkfát jelent. A legkiválóbb hamuzsír mogyorófafából készül, de ennek használata nem volt gazdaságos. A lepárolt, hevítéssel készült hamuzsírt az üveghuták vették igénybe, ezért voltak a Zselicben is működő üveghutákhoz közel a hamuzsírregető „bányák”. Somogyban ötvennél is több volt a hamukészítő helyek száma, ezeket is zsidó vállalkozók működtették. A hamuzsír elsősorban a Haidekker-féle szappangyár vásárolta fel nagyobb tételben, de szállítottak Budapestre, Pécsre és a Dunántúl nagyvárosaiba is.

A fenyőfa gyantájából készült a *fenyőszurok*, ebből pedig *marhafaggyú* hozzáadásával a *kocsikenőcs*.

A másik keresett erdei termék a gubacs volt, melyet a tímármesterek a cserzéshez használtak. A gubacsok gyűjtését a falvak lakói bémunkában végezték. Tárolásához Szerdahelyen depót építettek, itt halmozták fel a nehezen összegyűjtött árut. Csaknem minden évben a kanászt bízták meg a depó őrzésével.

A nagyobb szil- és kőrisfát a bognár- és kádármesterek vásárolták meg szívesen.

Az erdei gyümölcsöket a kaposi piacra szállították a szerdahelyiek, különösen a gombát, a földi szedret és a szamócat.

A piacozás

Dr. Hoss József kaposvári apátplébános leírása szerint a szerdahelyiek zöldségtermesztéssel, kertészkedéssel is foglalkoznak, ezenkívül fuvaroznak és részes aratók. Több az uradalmi cselédből lett törpebirtokos. Egynéhány csak a vagyonosabb, többségük az élet bajaival terhelt szegény ember.

A kaposvári piac azonban minden tekintetben jótékonyan hatott a város környéki községek, így a szerdahelyiek gazdasági életére is. Öt-hat kilométernyi távolságból érdemes volt a házikertben, a gyümölcsösben vagy a szőlőben megtermelt áruféleségeket a városba szállítani.

Érdekes látvány volt piaci napokon a fejükön vékát cipelő asszonyok sokasága. A kosarokból sokszor hosszú nyakú ludak kandikáltak ki. Baromfi, tojás eladása az asszonyok dolga volt, a lábasjóságok értékesítésével a férfinépség foglalkozott. A szekér után kötött, eladásra szánt állatok vonulása, a borítóskocsik sokasága megszokott kép volt abban az időben.

Nem egy szerdahelyi gazda vagy inkább az asszony népség egyenesen a gazdagabb városi házakhoz vitte a romlandóbb árut: a túrót, a tejfölt és a vaját, melyet még a parasztházaknál készítettek, és akkor még mindenki biztos lehetett abban, hogy az tényleg *valódi* tejtermék, nem pedig valami hamisított külföldi készítmény.

Nyáron a gyümölcsnek és a szőlőtőkék közt termelt zöldségféléknek volt a divatja, a gyümölcsfélék közül pedig az almának, a körtének és főleg a szilvának volt nagy a keletje, mivel abból lekvárt készítettek. Szép látvány volt a kis csomókba kötött cseresznyefélék füzére, a kosárszám árusított sötétebb piros meggy, a csemegekukorica és a csemege szőlő maga kínálta tarkasága. Paprikát és paradicsomot keveset termeltek faluhelyen, ezzel inkább a bolgárkertészek foglalkoztak. Salátát, káposztát azonban igen sokan vittek Kaposvárra.

Késő ősszel a diót és a gesztenyét zsákszámra szállították a városba a szerdahelyi gazdák.

A téli időszakban, különösen az ünnepek előtt vágásra szánt hizott kocát vagy egy fél disznót, legtöbbször azonban már készárut: kolbászt, hurkát, disznósajtot (svártlit), füstölt szalonnát és sonkát vittek a házakhoz minden különösebb megrendelés nélkül a falusiak.

A piacra és a vásárba járás élményt jelentett a falusi ember számára. Egy időre megszabadult a mindennapi gondoktól. Meglátogatta barátait, ismerőseit, más faluban lakókkal találkozott, legtöbbször ilyenkor ment borbélyhoz is. Végignézte a városi kirakatokat, esetleg elment valamilyen szórakozóhelyre, vagy fontos kellékeket vásárolt. A piacnak nagy volt a társadalmi jelentősége. Közelebb hozta a falut a városhoz. Politikusok mondják, hogy a városhoz közeli falvak népe sokkal felvilágosultabb volt, mint a távolabbi falvak lakói.

Háborúk sodrában

Az első világháború előtti években még szégyen volt, ha valaki nem vált be katonának. Ez a virtuskodó szokás azonban az első világháború után alaposan lelohadt. A harctérről visszatérő beteg és rokkant katonák látványa lehűtötte a harci kedvet. Pedig a sorozóbizottság azzal is kedvezni akart a szerdahelyieknek, hogy a háborúba már nem Szennában, hanem a szerdahelyi kocsmában sorozták be a fiatalokat a Pécsen állomásozó 19-es honvéd és a kaposvári 44-es közös gyalogezred soraiba.

Az első világháború 14 hősi halottat követelt a községtől.

A második már 28 katonai és polgári személy elvesztését jelentette.

1921 után a községben is megalakult a leventeintézmény, amely a katonai előképzést kívánta szolgálni. A törvény értelmében minden 12. életévét betöltő ifjú 21 éves korig, illetőleg amíg katonai szolgálatra be nem vonult, leventeköteles volt. A szerdahelyi Levente Egyesületnek Kollár Kálmán volt az elnöke.

A község közelébe gyakran jártak ki gyakorlatozni a kaposvári katonák, így a falusiaknak volt némi fogalmuk a katonáskodásról. De egészen 1944-ig a lakosság alig érzett valamit a háborúból. A község fölött naponta átvonuló angol–amerikai bombázókötélékek azonban félelmet keltettek; különösen, amikor röpcédulákat és sztaniolkötegeket, valamint (állítólag) robbanó töltőtollakat és rongybabákat szórtak le a környéken. A sztaniolkötegek a német–magyar radarállomásokat bénították, de a propaganda azt hirdette, hogy azért dobják le a legelőkre, hogy egyék meg a tehének, mert az ellenség így akarja elpusztítani Magyarország marhaállományát. Ezért a ledobott „ezüstszállakat” a lakosság önként felszedte.

A fajvédő törvények következtében a kaposvári gettóból az auschwitz haláltáborba hurcolták a szerdahelyi zsidókat 1944. június 30-án.

A közvetlen háborús események még elkerülték a községet, nagyobb izgalmat csak 1944. október 12-én egy amerikai négymotoros bombázó lelövése jelentett, mely még a Balaton vidékén Bofors-találatot kapott, és sérülten jugoszláv területre szeretett volna jutni. A gép egészen alacsonyan szállva elrepült Kaposszerdahely felett, majd mind alacsonyabban repülve Cseberkinél lezuhant. Tízfőnyi személyzetéből nyolcan ejtőernyővel földet értek, ketten viszont égő ejtőernyővel zuhantak a földre, és repülőhalált haltak. Személyzetét elfogták. A gyászos eseménynél több szerdahelyi személy is jelen volt.

A szovjet csapatok 1944. december másodikán 10 óra körül értek Kaposszerdahelyre, de csak kisebb felderítő erőkkel, így különösebb harci cselekmény a községben nem volt. A borospincéket viszont kifosztották az elkövetkező hónapok során. Lövészárkot ásni több személyt és fogatot vittek el kényszermunkára a frontvonalba. Rendeletheik végrehajtásáért a községi bírót tették felelőssé.

Mivel a front 1944 decemberében Nagybajom térségében megállt, az ettől számított harminc kilométeres, térképen jelölt szakaszt hadműveleti területnek nyilvánították, amelybe szerencsére Kaposszerdahely nem esett bele. A rendelet 93 falut és 65 pusztát érintett. A hadműveleti terület falvaiból kitelepítették a lakosságot, csak minden tizedik család maradhatott a helyén. A kitelepítetteket legfontosabb holmijukkal együtt a közeli községekben helyezték el. Kaposszerdahelyre Jákóból jöttek menekült családok 1944. december 26. és 27. között, és 1945. március végéig „élvezték” a szerdahelyiek „vendégszeretét”.

A község hősi halottjai. Nevük az 1927-ben felállított hősi emlékoszlopon olvasható.

1914

Nagy Lajos
Nagy Sándor
Payer Sándor
Payer István
Puszák József
Poltzer Ödön
Papelka Antal
Skerlecz István
Skerlecz András
Strubli Sándor
Strubli István
Tilinger János
Zerényi József
Szulimán István

1939–1945

Bencs Sándor
Ferenc József
Gál Gyula
Hellman János
Horváth József
Hivatal Ferenc
Németh Jenő
Orsós Péter
Papp István
Palczai István
Pásti Károly
Tier Ferenc
Tóth János
Tóth József
Varga János
Csanádi Imre
Csörsz Lajos
Fekete István
Ingola János
Kishajdu Mihály
Kis Sándor
Keceli István
Keceli Antal
Klein János
Klein József
Kovács János
Lujbert István
Mencseli János

Háborúk sodrában

1950 és 1953 között a diktatúra több ezer családot internált és telepített ki otthonából az Alföldre és az ország különböző vidékeire. Így került a Szalay család Kaposszerdahelyre, ahol rokonuk, Szalay Katalin tanított. A család 2001-ben emlékkeresztet állított meghurcoltatásuk emlékére Kaposszerdahelyen. Történetüket a Községtörténeti adatok című fejezetünkben közöljük.

1956. október harmincadikán Kaposszerdahelyen is megalakult a Községi Nemzeti Bizottság. Tagjai a következő személyek voltak: Kiss István elnök, Bencs Miklós, Kollár József, Markó Ferenc, Markó Mihály, Németh László, Pálinkás Imre, Sándor János, Szulimán József és Várnai Ferenc.

Hogy közülük bárkit is letartóztattak volna, erről nincsenek adataink.

Kelemen István zenész és katonatársai

A kisvasút

Az idősebb szerdahelyiek még emlékezhetnek arra az időre, amikor a keskeny vágányú kisvasút mozdonya pőfékelt végig a falu melletti réten. Ezt a mesebeli kisvasutat a MIR (Mezőgazdasági Ipari Rt.) építtette és üzemeltette. Fát és homokot, valamint erdei termékeket szállított a zselici erdőkből Kaposvárra, a társaság cseri fűrésztelepére. Építését már az első világháború előtt elkezdték, de csak 1918-ra fejezték be, a munkában orosz és olasz hadifoglyok is részt vettek.

A vasúti pálya hossza 22 kilométer volt. Állomásai a következők voltak: cseri fűrésztelep, szerdahelyi malom, Fehér-part, Kerékkötő, Sárkuta, Ropoly, Lovász-gödör–Dugás-kút. A vasút 72 cm nyomtávú, 11 kilogrammos sínekkel épült.

A szerdahelyiek igen sokan munkát vállaltak a fakitermelésben. Reggel hat órakor felkapaszkodtak a „pánvádlí” kocsikra, este hat órakor pedig a fával megrakott kocsik tetején tértek haza.

1927-ben a MIR felmondta a szerződést az Esterházy-hitbizománnyal, megszűnt a fakitermelés és vele együtt a szerszámnyélkészítő üzem is Szerdahelyen; ezzel a kisvasút elvesztette jelentőségét, és megszűnt. A „streck” nyomai most is látszanak.

A gőzös Szerdahelyről a cukorgyár–somogyszili begyűjtő vonalra került, ma a Közlekedési Múzeumban van

Népmozgalom

A falu fejlődése a helység lélekszámának fokozatos emelkedésében is megmutatkozott. Érdeemes megnézni, hogy milyen ütemben növekedett a lakosság lélekszáma 1743-tól napjainkig.

<u>Év</u>	<u>Lélekszám</u>	<u>Év</u>	<u>Lélekszám</u>
1743	17	1945	630
1802	45	1950	591
1815	57	1960	740
1828	131	1970	726
1835	105	1991	861
1847	155	1992	926
1869	213	1993	923
1880	238	1994	941
1890	151	1995	962
1900	335	1996	979
1910	486	1997	984
1920	493	1998	896
1926	494	1999	1009
1930	530	2000	1012
1937	475	2003	1028
1940	476	2004	1049

Szembetűnő a lakosság létszámának csökkenése az 1833-as és az 1883-as kolerajárványok után, melyek Szerdahely lakóit is megtizedelték.

Községi bírók voltak:

1. Hellmann Sebestyén 1922–1930
2. Gönye Péter 1930–1932
3. Bencz Imre 1932–1936
4. Szabados László 1936–1942
5. Hellmann János 1942–1946
6. Papp Sándor 1946–1948
7. Somogyvári Pál 1948–1950

A község első tanácselnöke 1950-ben Sóhajda István volt. 1990-ben megszűnt a tanácsrendszer, és polgármesterré választották Balogh Józsefet, aki e tisztséget máig viseli.

A tüzoltóságot 1906-ban Szabados László alapította meg, testvére, János a harmincas években helyettes bírói tisztséget viselt, és a közbirtokosság elnöke volt. A közbirtokosság pénztárosa Papp István birtokos volt.

A község iparosairól a harmincas évekből vannak adataink. Ezek szerint 12 „vállalkozó” élt Kaposszerdahelyen.

Bognárok: Hampuk Lajos és Hivatal Ferenc

Cipészek: Kollár Imre, Sovány György

Fűszer- és vegyeskereskedők: Hovalesz Pálné és özv. Politzer Adolfné

Hentes és mészáros: Horváth Lajos

Kocsmárosok: Hovalesz Pálné, Pintér Imre és özv. Politzer Adolfné

Kovács: Mikola Miklós

Kőműves: Horváth József

Ács: Púpos Lajos

Varrótanfolyam

Szüreti bál

Régi szerdahelyi ház. Előtte tűzoltókocsi

A szerdahelyi fúvószenekar

Az iskola és az óvoda

Tudjuk, hogy a kilencszázas évek elején Szerdahely még csak egy periferikus puszta volt Szennának, és minden tekintetben ehhez a településhez kötődött.

Szennában 1770 óta, jóval az általános tankötelezettség 1868. évi bevezetése előtt már működött egy református tanoda, majd százötven évvel később megnyitotta kapuit egy katolikus iskola is. A szerdahelyi gyerekek ezekbe az iskolákba jártak tanulni, mégpedig gyalog. A téli időszakban az erre a célra biztosított kocsival vitték és hozták a tanulókat Szerdahelytől Szennáig és vissza.

Az önálló szerdahelyi állami elemi iskola alapításának gondolatát a megye más községeiből idetelepült gazdák vetették fel 1904 körül, akik szerették volna, ha gyermekeik helybeli iskolában tanulnának. Ez a törekvés az 1905–1906-os tanévben valósult meg, amikor egy elhagyott uradalmi magtár épületét alakították át iskola céljára. A jelentkező 36 tanuló összevont osztálycsoportokban, egy tanteremben kezdte az első tanítási évet. A tanköteles szerdahelyi diákok közül hárman továbbra is Szennába, hárman pedig Kaposvárra jártak át tanulni. A pusztai iskola első tanítója – akinek az iskola épülete mellett alakítottak ki egy lakást – *Lacza József* volt, de személyéről közelebit nem tudunk. Őt 1916-ban *Herzán A. Cézár* kántortanító váltotta fel a tanító tisztségében, akit Bánhidáról helyeztek ide, és aki 1928-ig látta el feladatát. Innen Szigetvárra került iskolaigazgatónak.

Tőle *Sárközy István* vette át a tanítóságot a kaposszerdahelyi iskolában, aki az Alföldről került ide. Az ő tanítóskodása idejére esett a templom építése. Felesége védőnő volt.

Sárközy Istvánt Bojtor Lajos követte a tanítói székben 1938-ban. Az iskola ekkor új épületet kapott három tanteremmel.

Bojtor Lajos 1911-ben született Bagocsán. A tanítóképzőt Pécsen végezte 1932-ben. Pedagógusi működését Nagykanizsán kezdte, onnan Dédesre került. 1938 februárjától a kaposszerdahelyi állami iskola osztálytanítója volt egészen 1942-ig. Együtt tanított Kengyel Zitával. Két gyermeke volt, Mária és Lajos. Felesége, Csánói Mária népművelőként működött, és a kántori teendőket is ellátta. Bojtor Lajos találta fel a „villany nélkül működő vetítőgépet”.

Kengyel Zita állami tanítónő 1914-ben született Nagykanizsán. A tanítóképzőt Sopronban végezte 1933-ban. Pedagógusi működését 1937–38-ban kezdte meg Kaposszerdahelyen. Népművelési előadó volt. Érdekes embernek tartották, mert nő létére szivarozott. Emiatt sok összetűzése volt a papsággal. 1943–1945-ig igazgató is volt. Kaposszerdahelyről Toponárra helyezték át, itt működött 1948-ig, az iskolák államosításáig.

1945-től 1950-ig *Ferenczi József* igazgató tanító és felesége, *Bíró Ilona* tanított Kaposszerdahelyen, az 1947-es tanévtől pedig – velük egy időben – Kaposvárról, a Sétatér utcai elemi iskolából *Szalai Katalin* tanítónőt helyezték át a szerdahelyi iskolába.

Sárközy István tanító diákjaival, 1930-as évek

Szalai Katalin 1918-ban született Kaposváron. A tanítóképzőt a Dombóvári Szent Orsolya-rendi Tanítóképző Intézetben végezte az 1936–37-es tanévben.

Tanítói hivatását a kaposvári zárdában kezdte, majd a Sétatér utcai elemi iskolában folytatta 1941-ben (Bartók iskola). Innen került Kaposszerdahelyre.

Szalai Katalint 1951-ben Alsóbogátra helyezték át, de nyugdíjaztatása után – mint helyettesítő – ismét Kaposszerdahelyen tanított.

Az 1948-ban bekövetkezett államosítás után a következő személyek tanítottak Kaposszerdahelyen:

Légár Irén, Hárságyi József igazgató, Kovács Dénes, Szalai Imre, Balogh Dénes (1963–1972), Balogh Dénesné 1968-ig. 1968 és 1982 között Rácz Ágnes, 1982-től Balassa Tiborné.

Az alsó tagozat Kaposszerdahelyen tanult, de a felső tagozatot 1968 és 1990 között többször is áthelyezték kaposvári iskolákba. Így a városkörnyék falvainak tanulóival együtt a II. Rákóczi Ferenc iskolába, a Madár utcai általános iskolába, majd a Gárdonyi Géza iskolába járatták a szerdahelyi gyerekeket. Ez a helyzet a körzetesítés során többször is változott.

A millenniumi évben a következő személyek tanítottak az iskolában:

*Baloghné Horváth Teréz igazgató,
Tátrai Almor Lilla,
Polgárné Pálos Anikó,
Takáts Anett*

Az óvoda

A Kaposszerdahelyi Napközi Otthonos Óvodát az önkormányzat képviselő-testülete tartja fenn. Az óvoda szakmailag önálló.

Az óvoda 1988. szeptember 15-ével indult egy 15 férőhelyes, tálalókonyhas épülettel, melybe 26 kisgyerek járt. A rendszerváltáskor Kaposszerdahely elvált a Szennai Tanácstól, és részben önálló lett. Ezt megelőzően a község vissza nem fizetendő kamatmentes kölcsönt kapott óvoda építésére a Megyei Tanácstól, azzal a feltétellel, hogy a költségekhez a helyiek is hozzájárulnak. 1990-ben a községi Önkormányzat egy új, kétcsoportos, saját főzőkonyhával rendelkező óvoda építését kezdte el. 1991 szeptemberében már egy csoport az új épületben kezdte a tanévet, ideális tárgyi és személyi feltételek mellett. A másik csoport 1992. szeptember 1-jével indult be.

A domboldalon álló óvodaépületet hatalmas, öreg fenyőágakkal tarkított udvarrészek veszik körül, környezetbe illő fajtáékokkal.

Az óvoda személyzete 2000-ben:

Az óvoda vezetője:	<i>Matics Gyuláné</i>
A nevelőtestület tagjai:	<i>Matics Gyuláné, Prépost Lászlóné, Bukovicsné Matics Krisztina</i>
Az óvoda dajkái:	<i>Horváth Józsefné, Lukács Attiláné</i>
A konyha dolgozói:	<i>Vida Lászlóné, Vulczer Ferencné</i>